

รูปแบบและแนวคิดในงานจิตรกรรมฝาผนังในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิต

ชิโนรส

โดย

นายกิตติรัช ไวโรจน์

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ แผน ก ระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2562

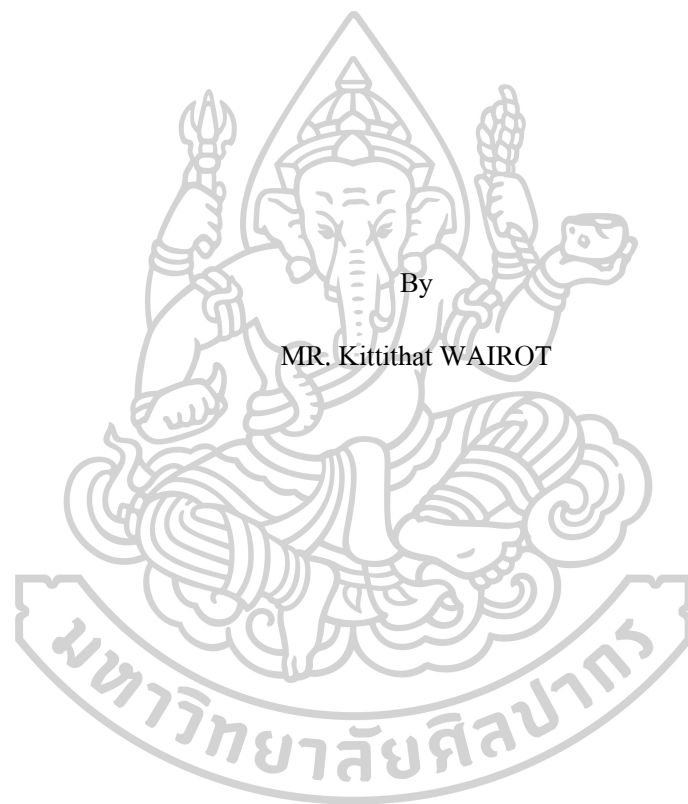
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

รูปแบบและแนวคิดในงานจิตรกรรมฝาผนังในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรม
พระปรมาภิไธยวชิราวุธ

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ แผน ก ระดับปริญญาโท
ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2562
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

STYLES AND CONCEPTS OF THE MURAL PAINTINGS IN THE TRIPITAKA
HALL OF PRINCE PARAMANUJITAJINORASA

By
MR. Kittithat WAIROT

An Independent Study Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for Master of Arts ART HISTORY

Department of Art History

Graduate School, Silpakorn University

Academic Year 2019

Copyright of Graduate School, Silpakorn University

58107301 : ประวัติศาสตร์ศิลปะ แผน ข ระดับปริญญาโท

คำสำคัญ : จิตรกรรมไทย, หอไตรสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส, ตำราสัตว์

นาย กิตติชัย ไวโรจน์: รูปแบบและแนวคิดในงานจิตรกรรมฝาผนังในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อชิรัชญ์ ไชยพจน์พานิช

การค้นคว้าอิสระครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษารูปแบบ แนวความคิด ของงานจิตรกรรมฝาผนังในหอไตรสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ๒) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างจิตรกรรมฝาผนังในหอไตรสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสกับตำราสัตว์ฉบับต่าง ๆ และ ๓) ศึกษาอิทธิพลทางศิลปะและวัฒนธรรมจีนและชาติอื่น ๆ ที่มีผลต่อการสร้างสรรค์งานจิตรกรรม และกำหนดยุคสมัยในงานจิตรกรรมฝาผนังในหอไตรสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส

ผลการค้นคว้าอิสระพบว่า

๑. จิตรกรรมฝาผนังในหอไตรสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส มีรูปแบบและแนวความคิดที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ
๒. จิตรกรรมฝาผนังในหอไตรสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส มีความสัมพันธ์กับตำราหมา ตำราโคและเขาโค ตำราแมว และตำราช้างของไทย
๓. จิตรกรรมฝาผนังในหอไตรสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลทางศิลปะและวัฒนธรรมจีนและชาติอื่น ๆ ที่เข้ามาผสมผสานอยู่อย่างกลมกลืน และสามารถกำหนดยุคสมัยในงานจิตรกรรมฝาผนังได้

58107301 : Major ART HISTORY

Keyword : Thai mural, Tripitaka hall of Prince Paramanujitajinorasa, animal textbook

MR. KITTITHAT WAIROT : STYLES AND CONCEPTS OF THE MURAL PAINTINGS IN THE TRIPITAKA HALL OF PRINCE PARAMANUJITAJINORASA THESIS ADVISOR : ASSISTANT PROFESSOR ACHIRAT CHAIYAPOTPANIT, Ph.D.

The Independent Study has objectives for 1) Study styles and concepts of the Mural Paintings in Tripitaka hall of Prince Paramanujitajinorasa 2) Study relation between the Mural Paintings in Tripitaka hall of Prince Paramanujitajinorasa and animal textbooks and 3) Study arts influence, Chinese culture and other cultures influences that have an effect on creating a painting and specify age of the Mural Paintings in Tripitaka hall of Prince Paramanujitajinorasa.

Result of Independent Study found that

- 1.The Mural Paintings in Tripitaka hall of Prince Paramanujitajinorasa has uniqueness form and concept.
2. The Mural Paintings in Tripitaka hall of Prince Paramanujitajinorasa relate to horse textbook, cow and bugle textbook, cat textbook and Thai elephant textbook.
3. The Mural Paintings in Tripitaka hall of Prince Paramanujitajinorasa exhibited Arts influence, Chinese culture and other cultures influences can combine perfectly and able to specify age of the mural.

กิตติกรรมประกาศ

การค้นคว้าอิสระฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี เพราะได้รับความกรุณาจากผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อชิรัชฎ์ ไชยพจน์พานิช ซึ่งเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระที่ให้ความช่วยเหลือและให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อผู้วิจัย รวมทั้ง ศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ชัย สายสิงห์ ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร. สันติ เล็กสุขุม ผู้ทรงคุณวุฒิที่กรุณาให้คำปรึกษา และข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์แก่ผู้วิจัย ส่งผลให้การค้นคว้าอิสระเล่มนี้ถูกต้องและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณในความกรุณาของท่านอย่างสูง

ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะทุกท่านที่ให้ความรู้ ให้คำแนะนำและประสบการณ์อันมีค่าแก่ผู้วิจัย ขอขอบพระคุณเจ้าของหนังสือ วารสาร เอกสาร และวิทยานิพนธ์ทุกเล่ม ที่ช่วยให้การค้นคว้าอิสระมีความสมบูรณ์ ขอขอบคุณพี่ ๆ เพื่อน ๆ และน้อง ๆ ชาวประวัติศาสตร์ศิลปะทุกคนที่ให้คำแนะนำและกำลังใจตลอดมา

คุณค่าหรือประโยชน์อันเกิดจากการค้นคว้าอิสระเล่มนี้ ผู้วิจัยขอน้อมบูชาแด่พระคุณบิดามารดา ครูอาจารย์ที่อบรมสั่งสอน แนะนำ ให้การสนับสนุนและให้กำลังใจอย่างดีเสมอมา

กิตติรัช ไวโรจน์

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง	ญ
สารบัญรูปภาพ	ฎ
บทที่ ๑	1
บทนำ.....	1
๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
๒. วัตถุประสงค์ของการศึกษา	3
๓. สมมติฐานของการศึกษา.....	3
๔. ขอบเขตของการศึกษา.....	3
๕. ข้อตกลงเบื้องต้น	3
๖. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา	4
บทที่ ๒	5
ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส	5
และจิตรกรรมภายในหอไตรฯ	5
๑. ประวัติความเป็นมา	6
๒. แนวคิดในการเขียนภาพจิตรกรรมภายในหอไตรฯ	12
บทที่ ๓	16

เทคนิคการเขียนภาพและภาพสะท้อนวัฒนธรรมจีนที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมภายในหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส	16
๑. เทคนิคการเขียนภาพ.....	17
๒. ภาพสะท้อนวัฒนธรรมจีนที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมภายในหอไตรฯ.....	19
๒.๑ เรือสำเภากจีน.....	19
๒.๒ สถาปัตยกรรมจีน.....	21
๒.๓ ข้าวของเครื่องใช้จีน.....	24
๒.๔ ลวดลายมงคลจีน.....	27
บทที่ ๔	34
วิเคราะห์ตำราสัตว์กับภาพจิตรกรรมในหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส.....	34
๑. วิเคราะห์ตำราสัตว์กับภาพจิตรกรรมในหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส	35
๑.๑ ม้าเอก ๗ ชนิด.....	36
๑.๒ ม้าโท ๑๕ ชนิด.....	38
๑.๓ ม้าโทเสนาราช.....	40
๑.๔ ม้าจัตวา.....	42
สรุปล 43	
๒. วิเคราะห์ตำราโคกับภาพจิตรกรรมในหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส	44
๒.๑ โคมงคล ๘ ชนิด.....	46
๒.๒ เขาโคมงคล.....	48
สรุปล 56	
๓. วิเคราะห์ตำราแมวกับภาพจิตรกรรมในหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส	57
๓.๑ แมวดี ๑๗ ชนิด.....	59
๓.๒ ภาพจิตรกรรมตำราคุณลักษณะแมวร้าย ๖ ชนิด.....	77

สรุป 83

๔. วิเคราะห์ตำราช่างกับภาพจิตรกรรมในหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส.....84

    ๔.๑ ช่างในสวรรค์.....86

    ๔.๒ ช่างตระกูลอัคนีพงศ์ สุกัลกษณ์ ๔๒ ชนิด 90

    ๔.๓ ช่างตระกูลอัคนีพงศ์ บาบลักษณ์ ๘๐ ชนิด.....97

    ๔.๔ ช่างตระกูลวิษณุพงศ์ อัฐคช ๘ ชนิด.....120

    ๔.๕ ช่างตระกูลอิศวรพงศ์ อัฐคชาธร ๘ ชนิด 123

    ๔.๖ ช่างตระกูลพรหมพงศ์ ในป่าหิมพานต์.....126

สรุป 148

บทที่ ๕ 149

บทสรุปและข้อเสนอแนะ 149

รายการอ้างอิง 150

ประวัติผู้เขียน 155

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 กลุ่มสีของภาพม้าโทเสนาราช (ม้าตรี) ๒๔ ชนิด.....	42
ตารางที่ 2 แสดงคำจารึกอธิบายภาพช้างในสวรรค์.....	87
ตารางที่ 3 แสดงคำจารึกอธิบายภาพช้างตระกูลอัคนิพงศ์ สุกัลกษณ์ ๔๒ ชนิด.....	91
ตารางที่ 4 แสดงคำจารึกอธิบายภาพช้างตระกูลอัคนิพงศ์ บาลกัลกษณ์ ๘๐ ชนิด ด้านทิศใต้.....	98
ตารางที่ 5 แสดงคำจารึกอธิบายภาพช้างตระกูลอัคนิพงศ์ บาลกัลกษณ์ ๘๐ ชนิด ด้านทิศตะวันตกฝั่ง ซ้ายของประตู.....	103
ตารางที่ 6 แสดงคำจารึกอธิบายภาพช้างตระกูลอัคนิพงศ์ บาลกัลกษณ์ ๘๐ ชนิด ด้านทิศตะวันตกฝั่ง ขวาของประตู.....	108
ตารางที่ 7 แสดงคำจารึกอธิบายภาพช้างตระกูลอัคนิพงศ์ บาลกัลกษณ์ ๘๐ ชนิด ด้านทิศเหนือ.....	115
ตารางที่ 8 แสดงคำจารึกอธิบายภาพช้างตระกูลวิษณุพงศ์ อัฐกษ ๘ ชนิด.....	120
ตารางที่ 9 แสดงคำจารึกอธิบายภาพช้างตระกูลศรพงศ์ อัฐกษาร ๘ ชนิด.....	124
ตารางที่ 10 แสดงคำจารึกอธิบายภาพช้างตระกูลพรหมพงศ์ ช้างในป่าหิมพานต์.....	127
ตารางที่ 11 แสดงคำจารึกอธิบายภาพช้างตระกูลพรหมพงศ์ ช้างอัฐทิศ ๘ ชนิด และอำนวยพงศ์ ๑๔ ชนิด.....	132

สารบัญรูปภาพ

หน้า

ภาพที่ 1	แผนผังวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม แสดงที่ตั้งตำแหน่งของหอไตร.....	6
ภาพที่ 2	หอไตรสมเด็จพระปฐมพระบรมราชานุชิตชิโนรส	7
ภาพที่ 3	แสดงขนาดของระเบียงและห้องภายในหอไตรสมเด็จพระปฐมพระบรมราชานุชิตชิโนรส.....	10
ภาพที่ 4	การประดับตกแต่งด้วยกระจกสลัสนี้เกิดเป็นลวดลายงดงาม.....	10
ภาพที่ 5	ลายรดน้ำนอกบานประตูหอไตร.....	11
ภาพที่ 6	ภาพจิตรกรรมหลังบานประตูหอไตร	11
ภาพที่ 7	ซุ้มลายปูนปั้นและบานหน้าต่างของหอไตร	12
ภาพที่ 8	แผนผังแสดงตำแหน่งของภาพจิตรกรรมภายในหอไตรสมเด็จพระปฐมพระบรมราชานุชิตชิโนรส.....	13
ภาพที่ 9	พื้นหลังเป็นฉากรวมชาติ	18
ภาพที่ 10	Travelers Amid Streams and Mountains, Fan Kuan, Northern Song dynasty	19
ภาพที่ 11	เรือสำเภากิน	20
ภาพที่ 12	A small Chinese vessl. Detail from Paris,.....	20
ภาพที่ 13	ป้อมปราการ และประตูพระจันทร์	22
ภาพที่ 14	ประตูพระจันทร์.....	22
ภาพที่ 15	หลังคาจั่ว และหลังคาจั่วซ้อนชั้น	23
ภาพที่ 16	หลังคาหน้าจั่วปั้นหย่า.....	23
ภาพที่ 17	Comparison of roof forms of temples in China	24
ภาพที่ 18	ลับแล (บังตา) หรือหยิ่งปี่.....	25
ภาพที่ 19	Spring Morning in the Han Palace, Qui Ying (1494–1552 AD), Ming Dynasty.....	26
ภาพที่ 20	เครื่องตั้งประกอบเขาโค.....	26

ภาพที่ 21 ภาพเครื่องตั้ง จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถ วัดราชโอรสารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร	27
ภาพที่ 22 แถบลายหน้ากระดาน	28
ภาพที่ 23 ดอกโบตั๋น.....	28
ภาพที่ 24 นกกระเรียน	29
ภาพที่ 25 นกกระเรียนบิน.....	29
ภาพที่ 26 นกนางแอ่นบินเหนือต้นดอกเฮียง.....	30
ภาพที่ 27 นกนางแอ่นบินเหนือต้นดอกเฮียง.....	30
ภาพที่ 28 กุ้ง.....	31
ภาพที่ 29 กุ้ง ๒ ตัว	31
ภาพที่ 30 ปลาทอง	32
ภาพที่ 31 ปลาทองว่ายในอ่างแก้ว.....	32
ภาพที่ 32 แผนผังแสดงตำแหน่งภาพจิตรกรรมตำราม้าในหอไตรสมเด็จฯ	36
ภาพที่ 33 จิตรกรรมฝาผนังภาพตำราม้า ม้าเอก ๗ ชนิด.....	37
ภาพที่ 34 จิตรกรรมฝาผนังภาพตำราม้า ม้าโท ๑๕ ชนิด ฝั่งทิศตะวันออก	39
ภาพที่ 35 จิตรกรรมฝาผนังภาพตำราม้า ม้าโท ๑๕ ชนิด ฝั่งทิศใต้.....	39
ภาพที่ 36 จิตรกรรมฝาผนังภาพตำราม้า ม้าโทเสนาราช ๒๔ ชนิด	41
ภาพที่ 37 จิตรกรรมฝาผนังภาพตำราม้า ม้าจัตวา ๖ ชนิด.....	43
ภาพที่ 38 แผนผังแสดงตำแหน่งภาพจิตรกรรมตำราโคและเขาโคในหอไตรสมเด็จฯ	46
ภาพที่ 39 จิตรกรรมฝาผนังภาพตำราโคมงคล ๘ ชนิด ทิศตะวันออก โคอุสุภราช.....	47
ภาพที่ 40 จิตรกรรมฝาผนังภาพตำราโคมงคล ๘ ชนิด ทิศใต้.....	48
ภาพที่ 41 แผนผังแสดงตำแหน่งภาพจิตรกรรมตำราเขาโคที่บ้านแปงและหน้าต่างในหอไตรสมเด็จฯ ด้านทิศเหนือ.....	49
ภาพที่ 42, 43, 44 ภาพจิตรกรรมเครื่องตั้งประกอบเขาโคที่บ้านแปงและหน้าต่าง ด้านทิศเหนือ	50

ภาพที่ 45, 46, 47 ภาพจิตรกรรมเครื่องตั้งประกอบเขาโคที่บ้านแพและหน้าต่าง ด้านทิศเหนือ (ต่อ)51	
ภาพที่ 48 แผนผังแสดงตำแหน่งภาพจิตรกรรมตำราเขาโคที่บ้านแพและหน้าต่างในหอไตรสมเด็จฯ ด้านทิศใต้.....	53
ภาพที่ 49, 50, 51 ภาพจิตรกรรมเครื่องตั้งประกอบเขาโคที่บ้านแพและหน้าต่าง ด้านทิศใต้.....	54
ภาพที่ 52, 53, 54 ภาพจิตรกรรมเครื่องตั้งประกอบเขาโคที่บ้านแพและหน้าต่าง ด้านทิศใต้ (ต่อ)	55
ภาพที่ 55 แผนผังแสดงตำแหน่งภาพจิตรกรรมตำราแมวในหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิต ชิโนรส.....	59
ภาพที่ 56 แผนผังแสดงตำแหน่งภาพจิตรกรรมตำราแมวดี ๑๗ ชนิดในหอไตรสมเด็จฯ กรม พระปรมานุชิตชิโนรส.....	59
ภาพที่ 57 แมวนิลรัตน์	60
ภาพที่ 58 แมววิลาศ.....	61
ภาพที่ 59 แมวสุภักษณ์.....	62
ภาพที่ 60 แมวสลับดวง.....	63
ภาพที่ 61 แมวมาเลศ.....	64
ภาพที่ 62 แมวแซมเสวต.....	65
ภาพที่ 63 แมวรัตนกัมพล.....	66
ภาพที่ 64 แมววิเชียรมาศ.....	67
ภาพที่ 65 แมวกรอบแว่น.....	68
ภาพที่ 66 แมวปัดเสวต.....	69
ภาพที่ 67 แมวนิลจักร.....	70
ภาพที่ 68 แมวมุลิตา.....	71
ภาพที่ 69 แมวกระจอก.....	72
ภาพที่ 70 แมวโกญจา.....	73
ภาพที่ 71 แมวการเวก.....	74

ภาพที่ 72 แมวสิงหเสพย์.....	75
ภาพที่ 73 แมวจตุบาท.....	76
ภาพที่ 74 แผนผังแสดงตำแหน่งภาพจิตรกรรมตำราแมวร้าย ๖ ชนิดในหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส.....	77
ภาพที่ 75 แมวพรรณพโยชน์.....	78
ภาพที่ 76 แมวภักษ์ปัสจ.....	79
ภาพที่ 77 แมวหินไทย.....	80
ภาพที่ 78 แมวกอบเพลิง.....	81
ภาพที่ 79 แมวเหน็บเสียด.....	82
ภาพที่ 80 แมวทูปพล.....	83
ภาพที่ 81 แผนผังแสดงตำแหน่งภาพจิตรกรรมตำราช้างในหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส.....	86
ภาพที่ 82 แผนผังแสดงตำแหน่งภาพจิตรกรรมตำราช้างในหอไตรสมเด็จฯ ทิศตะวันออก.....	86
ภาพที่ 83 ช้างมาตั้งครีเทพ.....	88
ภาพที่ 84 ช้างเอราวัณ.....	89
ภาพที่ 85 ช้างคิริเมขล์.....	89
ภาพที่ 86 แผนผังแสดงตำแหน่งภาพจิตรกรรมตำราช้างในหอไตรสมเด็จฯ ทิศใต้.....	90
ภาพที่ 87 แสดงตำแหน่งภาพช้างตระกูลอัคนิพงศ์ สุกัลกษณ์ ๔๒ ชนิด.....	92
ภาพที่ 88 แสดงตำแหน่งภาพช้างตระกูลอัคนิพงศ์ สุกัลกษณ์ ๔๒ ชนิด.....	93
ภาพที่ 89 แสดงตำแหน่งภาพช้างตระกูลอัคนิพงศ์ สุกัลกษณ์ ๔๒ ชนิด.....	94
ภาพที่ 90 แสดงตำแหน่งภาพช้างตระกูลอัคนิพงศ์ สุกัลกษณ์ ๔๒ ชนิด.....	94
ภาพที่ 91 ภาพช้างตระกูลอัคนิพงศ์ บาบลักษณ์ ๘๐ ชนิด ด้านทิศใต้.....	99
ภาพที่ 92 ภาพช้างตระกูลอัคนิพงศ์ บาบลักษณ์ ๘๐ ชนิด ด้านทิศใต้.....	100
ภาพที่ 93 แผนผังแสดงตำแหน่งภาพจิตรกรรมตำราช้างในหอไตรสมเด็จฯ ทิศตะวันตก.....	103

ภาพที่ 94 แสดงตำแหน่งภาพช้างตระกูลอัคนิพงศ์ บابلักษณ์ ๘๐ ชนิด ด้านทิศตะวันตกฝั่งซ้าย	105
ภาพที่ 95 แสดงตำแหน่งภาพช้างตระกูลอัคนิพงศ์ บابلักษณ์ ๘๐ ชนิด ด้านทิศตะวันตกฝั่งซ้าย	106
ภาพที่ 96 แสดงตำแหน่งภาพช้างตระกูลอัคนิพงศ์ บابلักษณ์ ๘๐ ชนิด ด้านทิศตะวันตกฝั่งขวา	109
ภาพที่ 97 แสดงตำแหน่งภาพช้างตระกูลอัคนิพงศ์ บابلักษณ์ ๘๐ ชนิด ด้านทิศตะวันตกฝั่งขวา	110
ภาพที่ 98 แผนผังแสดงตำแหน่งภาพจิตรกรรมตำราช้างในหอไตรสมเด็จฯ ทิศเหนือ	114
ภาพที่ 99 แสดงตำแหน่งภาพช้างตระกูลอัคนิพงศ์ บابلักษณ์ ๘๐ ชนิด ด้านทิศเหนือ	118
ภาพที่ 100 แสดงตำแหน่งภาพช้างตระกูลอัคนิพงศ์ บابلักษณ์ ๘๐ ชนิด ด้านทิศเหนือ	119
ภาพที่ 101 ช้างตระกูลวิญญพงศ์ อัฐกษ ๘ ชนิด	121
ภาพที่ 102 ช้างตระกูลอิศวรพงศ์ อัฐกษาร ๘ ชนิด	123
ภาพที่ 103 ช้างตระกูลพรหมพงศ์ ในป่าหิมพานต์ ๑๐ ชนิด	128
ภาพที่ 104 ช้างตระกูลพรหมพงศ์ ในป่าหิมพานต์ ๑๐ ชนิด	129
ภาพที่ 105 แผนผังแสดงตำแหน่งภาพจิตรกรรมตำราช้างตระกูลพรหมพงศ์ อัฐกษ ๘ ชนิด ในหอ ไตรสมเด็จฯ	132
ภาพที่ 106 ช้างตระกูลพรหมพงศ์ อัฐกษ ทิศบูรพา (ตะวันออก) ไอยราพต และอำนาจพงศ์.....	133
ภาพที่ 107 ช้างตระกูลพรหมพงศ์ อัฐกษ ทิศอาคเนย์ (ตะวันออกเฉียงใต้) บุณฑริก และอำนาจพงศ์	135
ภาพที่ 108 ช้างตระกูลพรหมพงศ์ อัฐกษ ทิศทักษิณ (ใต้) พราหมณ โลहित และอำนาจพงศ์.....	137
ภาพที่ 109 ช้างตระกูลพรหมพงศ์ อัฐกษ ทิศหรดี (ตะวันตกเฉียงใต้) กระจมุต และอำนาจพงศ์....	138
ภาพที่ 110 ช้างตระกูลพรหมพงศ์ อัฐกษ ทิศประจิม (ตะวันตก) อัญชัน และอำนาจพงศ์.....	141
ภาพที่ 111 ช้างตระกูลพรหมพงศ์ อัฐกษ ทิศพายัพ (ตะวันตกเฉียงเหนือ) บุษปทันต์ และอำนาจ พงศ์.....	143
ภาพที่ 112 ช้างตระกูลพรหมพงศ์ อัฐกษ ทิศอุดร (เหนือ) เสาวโกม และอำนาจพงศ์.....	145

ภาพที่ 113 ช้างตระกูลพรหมพงศ์ อัฐทิศ ทิศอีสาน (ตะวันออกเฉียงเหนือ) สุประคิษฐ์ และอำนาจ
พงศ์.....146

บทที่ ๑

บทนำ

๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

หอพระไตรปิฎกหรือหอไตรถูกสร้างขึ้นภายหลังจากที่มีการสังคายนา โดยจัดให้มีการประชุมคณะสงฆ์เพื่อชำระพระไตรปิฎกให้เป็นแบบเดียวกัน¹ และบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรลงในใบลานเรียบร้อยแล้ว เนื่องจากความสำคัญของพระไตรปิฎกในฐานะตำราที่พระเถระานุเถระและพระมหากษัตริย์จำเป็นจะต้องเรียนรู้และจดจำ ทำให้คัมภีร์ทั้งหลายเหล่านั้นกลายป็นปูชนียวัตถุที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา หอพระไตรปิฎกหรือหอไตรจึงเป็นอาคารที่วัดมักจะสร้างและตกแต่งด้วยความประณีตสวยงามเช่นเดียวกับศาสนสถานอื่น ๆ เพื่อเป็นที่เก็บรักษาพระไตรปิฎกในฐานะของคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่ควรค่าแก่การเคารพนับถือ²

หอไตรสมเด็จพระนเรศวรมหาราช กรมพระปรมานุชิตชิโนรส อยู่ทางทิศตะวันออกของตำหนักवासกรี เป็นที่เก็บรักษาคัมภีร์พระไตรปิฎก ตลอดจนอรรถกถาและฎีกา มีทั้งที่เป็นคัมภีร์ใบลานและหนังสือสมุดไทยเก็บรักษาไว้ในตู้พระธรรมที่ตกแต่งด้วยภาพเขียนลายรดน้ำอย่างวิจิตรงดงาม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นพร้อมกับตำหนักถวายให้เป็นที่ยศศึกษาค้นคว้าส่วนพระองค์ หอไตรสมเด็จพระนเรศวรมหาราชมีลักษณะเป็นอาคารทรงไทย ๒ ชั้น ก่ออิฐถือปูนทั้งหลัง³ ผนังด้านนอกประดับกระจกสี ผนังด้านในก่ออิฐถือปูนซึ่งมีการตกแต่งด้วยภาพจิตรกรรมทั่วทั้งฝาผนังเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับชาดก ตำราดาว ตำราสัตว์ต่าง ๆ ได้แก่ ช้าง ม้า วัว เขาวัว และแมว รวมทั้งมีภาพจำปารามเกียรติ์ด้วย⁴

รูปแบบของภาพเขียนขึ้นตามตำราและวรรณคดีสำคัญดังที่กล่าวข้างต้น สันนิษฐานว่าอาจจะได้รับแนวความคิดเกี่ยวกับการกำหนดให้วัดพระเชตุพนฯ นั้นเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของคนในสมัยนั้น ๆ ภาพจิตรกรรมฝาผนังจึงสอดคล้องกับสถานภาพของอาคารในฐานะที่หอไตรคือ

¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖), ๑๒๐๐.

² บุษพา เจริญทรัพย์, “หอไตร” (สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๓) ๕ – ๖.

³ ศิลปากร, กรม, วิวัฒนาการพุทธสถานไทย, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๓๓), ๒๑๔ – ๒๑๕.

⁴ นิยะดา เหล่าสุนทร, หอไตรกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส : แหล่งเรียนรู้พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาไทยในวัดโพธิ์, (กรุงเทพฯ: วัดพระเชตุพน), ๒๕๔๘, ๘ – ๑๓.

สถานที่เก็บรักษาคัมภีร์หรือตำราด้วยเช่นกัน โดยภาพจิตรกรรมฝาผนังเหล่านั้นเขียนด้วยสีฝุ่นผสม
 กาวเขียนบนฝาผนังปูน ลักษณะของภาพที่มีความสมจริงตามธรรมชาติมากขึ้น อาทิ ภาพสายน้ำที่
 ราบเรียบไม่มีลอนคลื่น ต้นไม้ที่แตกกิ่งก้านสาขาที่ดูธรรมชาติ ภาพมีมิติความใกล้ – ไกล มีแสงและ
 เงาเคลื่อนไหวสมจริง⁵

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรสฯ ใน *หอ
 ไตรกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส และ ตำหนักवासกรี วัดโพธิ์* ทั้ง ๒ เล่มนี้กล่าวถึงจิตรกรรม
 ในหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรสฯ เทียบกับตำราต่าง ๆ อาทิ ภาพช่างกับตำราช่าง ภาพ
 โคนและเขาโคกับตำราโคนและเขาโค ภาพแมวกับตำราแมว และภาพกลุ่มดาวกับตำราดาว โดยใน
 หนังสือทั้ง ๒ เล่มข้างต้นไม่มีการเปรียบเทียบภาพม้กับตำราม้าฉบับใดอย่างละเอียด และให้ข้อ
 สันนิษฐานว่าไม่ตรงกับลักษณะที่พรรณนาไว้ใน *ตำราม้าของเก่า* พร้อมทั้งแสดงข้อสันนิษฐาน
 เพิ่มเติมว่าน่าจะเกิดจากจินตนาการของผู้วาดเป็นสำคัญ⁶ ทั้งนี้ยังกล่าวถึงจิตรกรรมในหอไตร
 สมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรสฯ ว่าน่าจะเขียนขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
 เจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ โดยสันนิษฐานจาก *โคลงฉันท์เรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน พระนิพนธ์ของ
 สมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส* ที่ทรงพระนิพนธ์ขึ้นในสมัยนั้น แต่ใน *ศิลปะวิเศษสยาม
 ประเทศ: สูดยอดศิลปะไทยในสายตาศิลปินแห่งชาติ* ได้ศึกษาจากลักษณะรูปแบบทางศิลปกรรม
 และได้สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่
 ๔⁷

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้นพบว่า การกำหนดอายุของภาพจิตรกรรมฝาผนังในหอไตรสมเด็จ
 ฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรสฯ นั้นยังไม่สามารถระบุได้อย่างชัดเจนว่าเขียนขึ้นในสมัยใด และช่าง
 เขียนใช้ตำราใดเป็นต้นแบบในการเขียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาพม้าในจิตรกรรมฝาผนังในหอไตร
 สมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรสฯ นั้นมีที่มาจากตำราสัตว์หรือไม่ ทำให้ผู้ศึกษามีความสนใจที่จะ
 ศึกษาวิเคราะห์จิตรกรรมฝาผนังภาพตำราสัตว์ในหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรสฯ วัด
 พระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร อันมีเรื่องราวที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับองค์ความรู้ภูมิ

⁵ กัลย์สูดา ทองอร่าม, “จิตรกรรมตามตำราการดูช้าง หอไตรคณะเหนือ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
 ราชวรมหาวิหารและพระอุโบสถ วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร” (สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต
 สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖), ๗๘.

⁶ นิยะดา เหล่าสุนทร, *หอไตรกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส : แหล่งเรียนรู้พระพุทธศาสนาและ
 ภูมิปัญญาไทยในวัดโพธิ์*, (กรุงเทพฯ: วัดพระเชตุพน, ๒๕๔๘), ๒๓๘.

⁷ น.ณ ปากน้ำ, (นามแฝง), *ศิลปะวิเศษสยามประเทศ: สูดยอดศิลปะไทยในสายตาศิลปินแห่งชาติ*,
 (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๓๖), ๑๒.

ปัญญาของสังคมไทยในอดีต เพราะนอกจากจะเป็นภาพจิตรกรรมที่มีความงดงามให้คุณค่าทางสุนทรียศาสตร์แล้วยังมีคุณค่าทางวิชาการในฐานะที่บันทึกตำราสัตว์ต่าง ๆ ไว้อีกด้วย

๒. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

๑. เพื่อศึกษารูปแบบ แนวความคิด ของงานจิตรกรรมฝาผนังในหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

๒. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างจิตรกรรมฝาผนังในหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรสกับตำราสัตว์ฉบับต่าง ๆ

๓. เพื่อศึกษาอิทธิพลทางศิลปะและวัฒนธรรมจีนและชาติอื่น ๆ ที่มีผลต่อการสร้างสรรค์งานจิตรกรรม และกำหนดยุคสมัยในงานจิตรกรรมฝาผนังในหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

๓. สมมติฐานของการศึกษา

๑. จิตรกรรมฝาผนังในหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส มีรูปแบบและแนวความคิดที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ

๒. จิตรกรรมฝาผนังในหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส มีความสัมพันธ์กับตำราม้า ตำราโคและเขาโค ตำราแมว และตำราช้างของไทย

๓. จิตรกรรมฝาผนังในหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรสแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลทางศิลปะและวัฒนธรรมจีนและชาติอื่น ๆ ที่เข้ามาผสมผสานอยู่อย่างกลมกลืน และสามารถกำหนดยุคสมัยในงานจิตรกรรมฝาผนังได้

๔. ขอบเขตของการศึกษา

งานจิตรกรรมฝาผนังในหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร และตำราม้า ตำราโคและเขาโค ตำราแมว และตำราช้าง ที่มีอยู่ในสำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศิลปากร

๕. ข้อตกลงเบื้องต้น

ในการศึกษานี้กำหนดให้เรียกชื่อ “หอไตรสมเด็จฯ พระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส” ว่า “หอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส” และหากกล่าวถึงหอไตรอื่นจะมีคำระบุที่ตั้งของหอไตรเสมอ

๖. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา

๑. มีความรู้และเข้าใจในรูปแบบและแนวความคิดที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของจิตรกรรมในหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

๒. มีความรู้และเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างจิตรกรรมฝาผนังในหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรสกับ ตำราผ้า ตำราโคและเขาโค ตำราแมว และตำราช่างของไทย

๒. มีความรู้และเข้าใจเกี่ยวกับอิทธิพลทางศิลปะและวัฒนธรรมจีนและชาติอื่น ๆ ที่เข้ามาผสมผสานอยู่อย่างกลมกลืนในจิตรกรรมในหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส และสามารถกำหนดยุคสมัยในงานจิตรกรรมนั้น ๆ ได้

บทที่ ๒

ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับหอไตรสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก และจิตรกรรมภายในหอไตรฯ

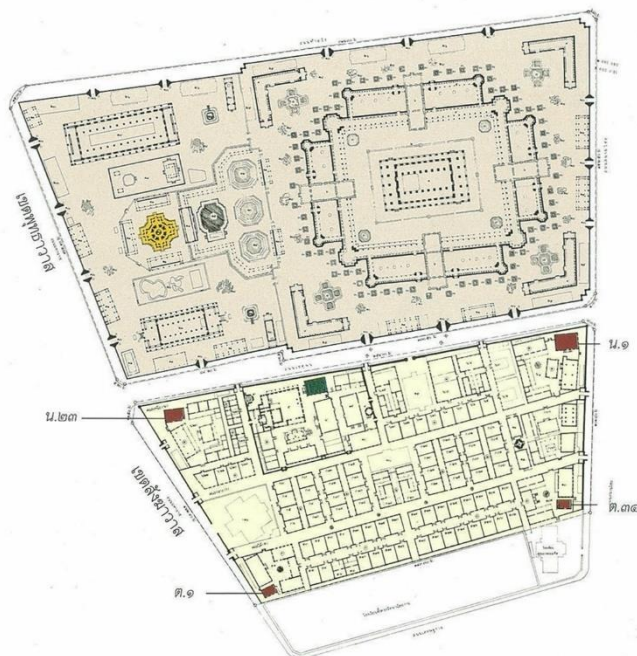
หอพระไตรปิฎกหรือหอไตรถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่เก็บรักษาพระไตรปิฎกในฐานะของคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เป็นตำราที่พระสงฆ์และพระมหากษัตริย์จำเป็นจะต้องเรียนรู้และจดจำ ทำให้คัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นปูชนียวัตถุชิ้นสำคัญที่ควรค่าแก่การเคารพ หอพระไตรปิฎกหรือหอไตรจึงเป็นอาคารที่สร้างและประดับตกแต่งด้วยความประณีตสวยงามเช่นเดียวกันกับศาสนสถานอื่น ๆ^๘

หอพระไตรปิฎกในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหารมีทั้งสิ้นด้วยกัน ๖ หลัง (ภาพที่ ๑) พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างไว้ในเขตพุทธาวาส ๑ หลัง เป็นพระมณฑปจัตุรมุข เครื่องยอดทรงมงกุฎ ประดับกระเบื้องเคลือบ ภายในมีตู้พระธรรมไม้ทรงปราสาทประดิษฐานพระไตรปิฎกใบลานฉบับเทพชุมนุม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อถวายไว้สำหรับพระอาราม และหอพระไตรปิฎกในเขตสังฆาวาส ๕ หลัง ได้แก่ หอไตรสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกซึ่งตำหนักวาสุกรีอันเป็นที่ประทับส่วนพระองค์ อยู่ในบริเวณหมู่กุฏิ น.๑๖ ๑ หลัง หอไตรคณะเหนือ ด้านทิศตะวันออก หมู่กุฏิ น.๑ ๑ หลัง ด้านทิศตะวันตก หมู่กุฏิ น.๒๓ ๑ หลัง หอไตรคณะใต้ ด้านทิศตะวันออก หมู่กุฏิ ต.๓๔ ๑ หลัง ด้านทิศตะวันตก หมู่กุฏิ ต.๑ ๑ หลัง หอไตรในเขตสังฆาวาสทั้ง ๕ หลังพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นสำหรับอธิบดีสงฆ์ พระราชาคณะ เจ้าคณะ หรือพระครูผู้ช่วยเจ้าคณะ^๙

^๘บุบผา เจริญทรัพย์, “หอไตร” (สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๓), ๕ – ๖.

^๙นิยะดา เหล่าสุนทร, หอไตรกรมสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก : แหล่งเรียนรู้พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาไทยในวัดโพธิ์, (กรุงเทพฯ: วัดพระเชตุพน), ๒๕๔๘, ๕.

แผนผังวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
แสดงตำแหน่งที่ตั้งหอไตร

พระมณฑป หอไตรจตุรมุข เขตพุทธาวาส

หอไตรกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส เขตสังฆาวาส (ประจำกุฏิอธิบดีสงฆ์ คณะน. ๑๖)

หอไตรประจำกุฏิพระราชอาคันแก่ เจ้าคณะและผู้ช่วยเจ้าคณะ เขตสังฆาวาส

ภาพที่ 1 แผนผังวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม แสดงที่ตั้งตำแหน่งของหอไตร
(ที่มา : นิยะดา เหล่าสุนทร, หอไตรกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส : แหล่งเรียนรู้พระพุทธศาสนา
และภูมิปัญญาไทยในวัดโพธิ์, (กรุงเทพฯ: วัดพระเชตุพน), ๒๕๔๘, ๒๐.)

๑. ประวัติความเป็นมา

หอไตรสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส (ภาพที่ ๒) คืออาคารที่สร้างขึ้นเพื่อเก็บรักษาพระไตรปิฎก ภายในบริเวณหมู่กุฏิคณะ น.๑๖ อยู่ทางทิศตะวันออกของตำหนักवासกรี ซึ่งเป็นตำหนักในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส จากการศึกษาเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระยะเวลาในการสร้างหอไตรสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส ในจดหมายเหตุเรื่องสำเนาจารึกแผ่นศิลาว่าด้วยการปฏิสังขรณ์ วัดพระเชตุพน จ.ศ. ๑๑๕๓ พ.ศ. ๒๓๗๔¹⁰ ว่า

¹⁰ ใช้การสะกดอักษรวิธีเดิมตามต้นฉบับในหนังสือ

ครั้นถึง ณะ วันพุทธเดือนสิบแรมสิบค่ำปีมโรงนักษัตรจตุวาศก¹¹ ได้จับการก่อตึกเสนาสนะ สงฆคณะใหม่ต่อออกไปจากเสนาสนะเดิมฝ่ายด้านข้างทักษิณทิศ มีกำแพงแก้วล้อมรอบอีกวงหนึ่ง เป็นกุฎีตึกใหญ่หน่อยกับทั้งหอสวดมนตร์แลศาลาหกลีบเอ็ดหลัง แล้วให้รื้อที่บริเวณกุฎีฝากระดาน ซึ่งพระสงฆ์สถิตย์อยู่แต่เดิมล้วนชำรุดทั้งสิ้น ทรงพระกรุณาให้ก่อสร้างขึ้นใหม่เป็นตึกทั่วทั้งอาวาสหวังจะได้จิรถิตกาลสืบไปในพายุหน้านับกุฎีตึกแลหอไตรหอสวดมนตร์ หอระฆังกับทั้งโรงคองแลศาลาใหญ่หน่อยในคณะเดิม ได้รื้อยเจ็ดสิบหกหลัง คณะใหม่หกลีบเอ็ดหลังเข้ากันสองร้อยสามสิบเจ็ดหลัง แล้วทรงถวายเสนาสนะพร้อมทั้งไตรจีวร บริกขารเครื่องกุฎีแก่พระองค์เจ้าวรมหิมนุชิตชิโนรสศรีสุคตขัตติยวงษ์ผู้ครองพระอาราม แลพระสงฆ์ราชาคณะถานานุกรมบาเรียนอันดับสี่ร้อยสามสิบรูปกับเจ้าสามเณรห้าองค์ อาราธนาขึ้นอยู่ตึกทุกหลัง¹²

ภาพที่ 2 หอไตรสมเด็จพระเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

(ที่มา : พระพัฒน์ ตำราญ, “สถาปัตยกรรม ตำนานกวาสุกรี,” ตำนานกวาสุกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโม), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๒๕.)

¹¹ ตรงกับวันที่ ๑๕ กันยายน พ.ศ. ๒๓๗๕ จาก สานติ ภักดีคำ, บรรณาธิการ, จดหมายเหตุวัดพระเชตุพนสมัยรัชกาลที่ ๑ - ๔, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๒), ๘๗.

¹² เรื่องเดียวกัน.

ข้อความดังกล่าวเป็นข้อมูลสำคัญที่แสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ทรงเริ่มปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ครั้งใหญ่มาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๗๔ และต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๗๕ นั้น จึงโปรดฯ ให้รื้อกุฏิไม้แล้วสร้างใหม่ให้เป็นตึกทุกหลัง พร้อมทั้งสร้าง หอไตร หอสวดมนต์ หอระฆัง และศาลาต่าง ๆ จึงสันนิษฐานได้ว่าหอไตรสมเด็จพระเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสนั้นน่าจะสร้างขึ้นคราวเดียวกันกับที่โปรดฯ ให้สร้างตำหนักถวายกรมหมื่นนุชิตชิโนรสซึ่งเป็นพระยศของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสในขณะนั้น นอกจากนี้ยังปรากฏหลักฐาน ใน *โคลงฉันท์เรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน* พระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ซึ่งพระองค์ทรงพระนิพนธ์โคลงฉันท์เรื่องนี้แล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๒๓๘๘¹³ ความว่า

พระยาเพชรพิไชยยศผู้	แผนเขียน
พระยาวรณมรรตมณเทียร	เทียบแก้
เปลี่ยนแปลงแหล่งสถานเสถียร	สลิดหัว สงฆ์นา
แสนสนุกทุกถิ่นแท้	ธิดาต้องตามประสงค์
หอห้องไตรพิชเบื้อง	ปรีดิ์ ธรรมนา
สบสูตรวินัยบรมคัล	มั่วผู้
นฤเบศร์เกษมกรงกระษัตริย์	รังสฤษฎี ไว้ฤา
หวังพระญาณหยั่งรู้	ถ่องถ้วนธรรมจันท์ ¹⁴

บทประพันธ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าตำหนักवासกรีและหอไตรสมเด็จพระเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส นั้นสร้างคราวเดียวกันในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ โดยมีพระยาเพชรพิไชยและพระยาวรณมรรตมณเทียรเป็นผู้ดูแลการก่อสร้าง¹⁵

รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของหอไตรสมเด็จพระเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เป็นอาคารทรงโรงที่ยกพื้นสูงและมีใต้ถุน โถง ก่ออิฐถือปูนตั้งแต่ส่วนฐานต่อเนื่องขึ้นไปเป็นเสาและผนังรองรับ ส่วนหลังคาโครงสร้างไม้ เป็นหลังคาจั่วซ้อนชั้นและหลังคาปีกนก ประดับตกแต่งด้วย

¹³ สมใจ โพธิ์เขียว, “การศึกษาวิเคราะห์โคลงฉันท์เรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส” (ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาวรรณคดี สาขาวรรณคดีไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๐), ๓๕.

¹⁴ ปรมานุชิตชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ, *โคลงฉันท์เรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน*, (กรุงเทพฯ: สหธรรมิก, ๒๕๔๗), ๑๒๕ – ๑๓๑.

¹⁵ สานติ ภักดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” *ตำหนักवासกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที* (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๖๐.

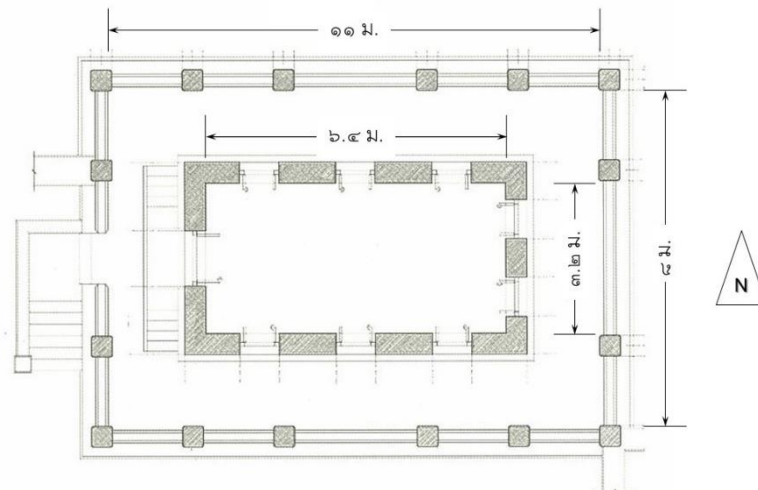
องค์ประกอบเครื่องบนอย่างสถาปัตยกรรมไทยประเพณี อาทิ ซ่อฟ้า ไบระกา หางหงส์ นาคสะดุ้ง มีระเบียบโดยรอบทุกด้าน รอบนอกกว้าง ๘ เมตรยาว ๑๑ เมตร ภายในมีห้องขนาดกว้าง ๓.๒๐ เมตร ยาว ๖.๔๐ เมตร (ภาพที่ ๓) หลังคามุงกระเบื้องเคลือบสีเขียวและสีแดง หน้าบันปูนปั้นลายพันธุ์พฤกษา ลงรักปิดทองประดับกระจก¹⁶ มีบันไดทางขึ้นด้านทิศตะวันตกเชื่อมต่อกจากลานภายในหมู่ตำหนักवासกรีขึ้นมายังพื้นที่ชั้นบนซึ่งเป็นระเบียงทางเดิน พื้นปูด้วยไม้กระดาน มีกำแพงพนักกันตประดับกระเบื้องปูเชื่อมระหว่างเสาระเบียงโดยรอบ จากพื้นระเบียงชั้นบนมีบันไดไม้วางพาดช่วงฐานสิงห์เป็นทางขึ้นผ่านซุ้มประตูทางผนังด้านทิศตะวันตก ผนังภายนอกทั้ง ๔ ด้าน ตั้งแต่เชิงผนังต่อเนื่องจากฐานสิงห์ขึ้นไปประดับตกแต่งด้วยกระจกสีต่าง ๆ บนพื้นรักที่ใช้เป็นตัวประสานเต็มทั้งผนัง (ภาพที่ ๔) งานประณีตศิลป์ดังกล่าวได้รับความนิยมอย่างยิ่งในสมัยรัชกาลที่ ๓ ประตูหอไตรมีซุ้มประดับปูนปั้นลงรักปิดทองประดับกระจกลายพันธุ์พฤกษาล้อมรอบ บานประตูด้านนอกเขียนลายรดน้ำเป็นภาพโคมฉลุ มีพื้นหลังประดับลายเฟื่องอุบะดอกไม้เลื้อย (ภาพที่ ๕) ส่วนด้านหลังเขียนภาพจิตรกรรมเป็นยักษ์ ๒ ตนยืนบนแท่น สวมมงกุฎยอดหางนก ในมือถือดอกบัวทั้งสองข้าง ด้านล่างของบานประตูซึ่งมีพื้นที่ต่อเนื่องจากเชิงผนังเขียนภาพจับเรื่องรามเกียรติ์จำนวน ๔ ภาพ (ภาพที่ ๖) ส่วนซุ้มหน้าต่างที่ผนังอาคารอีก ๓ ด้านนั้นประดับลวดลายปูนปั้นเช่นเดียวกับลายกรอบซุ้มประตู บานหน้าต่างด้านนอกเขียนลายรดน้ำภาพพานแว่นฟ้าคลุมปักตั้งวางบนตั้งไม้ พื้นหลังประดับลายดอกไม้ร่วงและลายเฟื่องอุบะ (ภาพที่ ๗) ส่วนด้านหลังเขียนภาพจิตรกรรมเป็นลายพานพุ่มข้าวบิณฑ์วางบนตั้งไม้ ข้างบนประดับภาพดอกไม้เลื้อยห้อยแขวนฉัตรฟ้า ๕ ชั้น พื้นที่ต่อเนื่องจากเชิงผนังของบานหน้าต่างด้านทิศเหนือเขียนภาพจับเรื่องรามเกียรติ์จำนวน ๔ ภาพบริเวณตอนล่างของกรอบหน้าต่างประดับด้วยหย่องไม้แกะสลักลงรักปิดทองเป็นลายเฟื่องอุบะอย่างวิจิตรงดงาม¹⁷

จากการศึกษาพบว่าหอไตรสมเด็จพระปรมานุชิตชิโรตม์ ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๑ มีการปรับเพดานเขียนลายทองตามเดิมทั้งภายนอกและภายใน และได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์อีกครั้งในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ มีการเปลี่ยนเครื่องบนหลังคาทั้งหมด หน้าบันปิดทองประดับกระจกใหม่ ทำความสะอาดประตูและหน้าต่าง มีการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมฝาผนังโดยเขียน

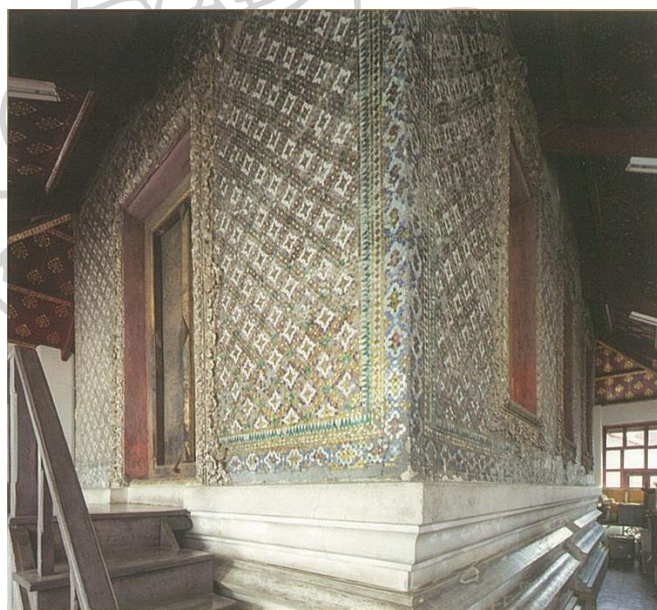
¹⁶ นิยะดา เหล่าสุนทร, หอไตรกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโรตม์ : แหล่งเรียนรู้พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาไทยในวัดโพธิ์, (กรุงเทพฯ: วัดพระเชตุพน), ๒๕๔๘, ๕.

¹⁷ พิระพัฒน์ สำราญ, “สถาปัตยกรรม ตำหนักवासกรี,” ตำหนักवासกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุพลชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๓๐ – ๑๓๓.

ซ่อมในส่วนที่ชำรุด ทำช่องระบายอากาศตัดความชื้นรอบผนังทั้งภายนอกและภายใน พร้อมทั้งเดินระบบไฟฟ้าร้อยท่อเหล็กภายในหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรสใหม่ทั้งหมด¹⁸

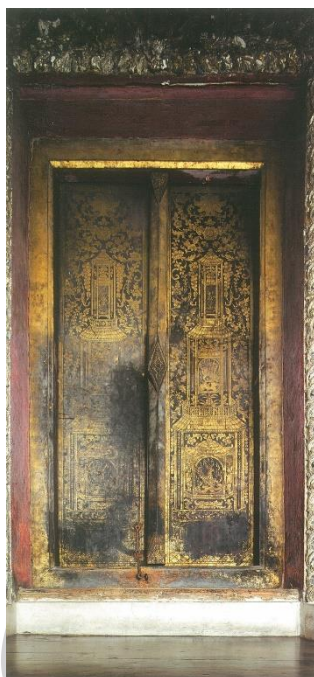

ภาพที่ 3 แสดงขนาดของระเบียงและห้องภายในหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส (ปรับปรุงจาก : พิระพัฒน์ สำราญ, “สถาปัตยกรรม ตำนานกวาสุกรี,” ตำนานกวาสุกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๓๑.)

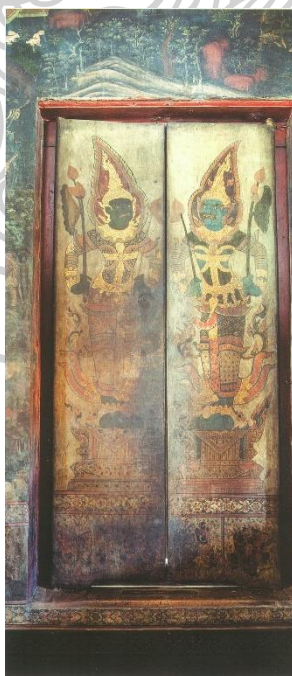
ภาพที่ 4 การประดับตกแต่งด้วยกระจกสลับสีเกิดเป็นลวดลายงดงาม (ที่มา : พิระพัฒน์ สำราญ, “สถาปัตยกรรม ตำนานกวาสุกรี,” ตำนานกวาสุกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๓๑.)

¹⁸ ทศนีย์ พิกุล, วิสันธนี โปธิสุนทร และวรางคณา เอี่ยมแก้ว, ตำนานกวาสุกรี (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๓๓), ๑๕ – ๒๐.

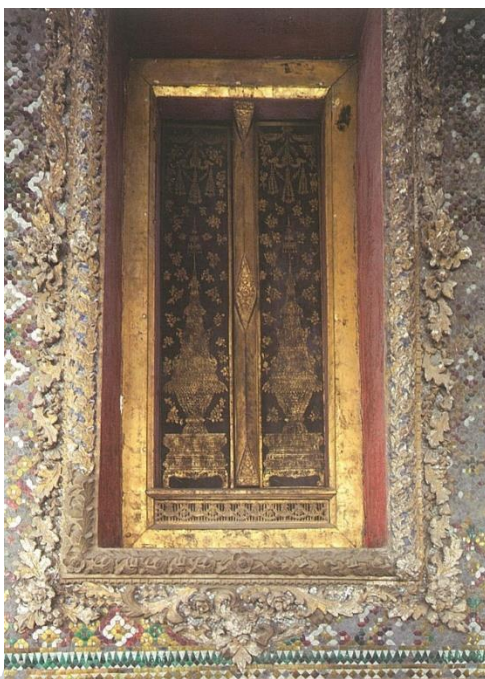
ภาพที่ 5 ลายรดน้ำนอกบานประตูหอไตร

(ที่มา : พิระพัฒน์ สำราญ, “สถาปัตยกรรม ตำนานกวางสุกรี,” ตำนานกวางสุกรี วัดโพธิ์,
พระราชเวที (สุรพล ชิตญา โณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๓๒.)

ภาพที่ 6 ภาพจิตรกรรมหลังบานประตูหอไตร

(ที่มา : พิระพัฒน์ สำราญ, “สถาปัตยกรรม ตำนานกวางสุกรี,” ตำนานกวางสุกรี วัดโพธิ์,
พระราชเวที (สุรพล ชิตญา โณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๓๒.)

ภาพที่ 7 ชู่มลายปูนปั้นและบานหน้าต่างของหอไตร

(ที่มา : พิระพัฒน์ ตำราญ, “สถาปัตยกรรม ตำนานกวางสุกรี,” ตำนานกวางสุกรี วัดโพธิ์,
พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๓๓.)

๒. แนวคิดในการเขียนภาพจิตรกรรมภายในหอไตรฯ

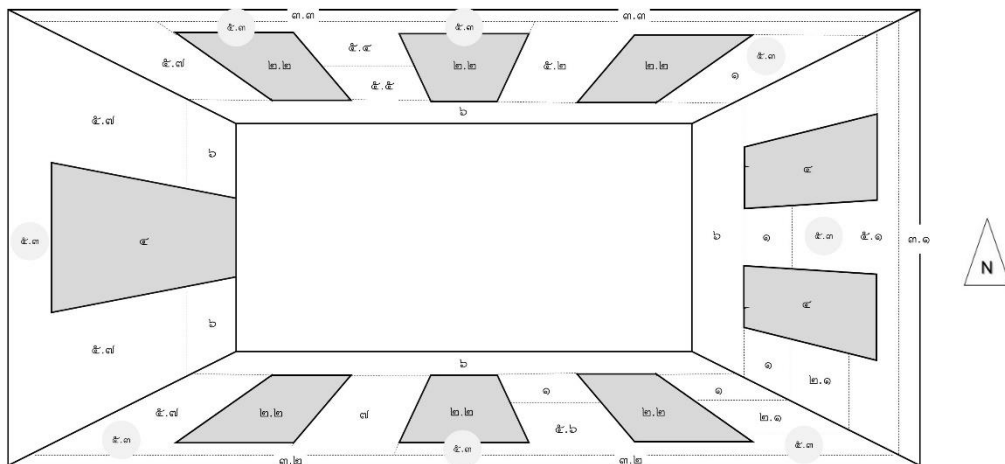
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๓) มีพระราชประสงค์ที่จะรวบรวมสรรพ
วิทยาความรู้ต่าง ๆ แล้วโปรดฯ ให้จารึกลงบนแผ่นศิลาประดิษฐานไว้โดยรอบบริเวณวัดพระเชตุ
พนฯ เพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้แก่ประชาชน^{๑๙} นอกจากนี้ยังมีจารึกประกอบภาพจิตรกรรมฝาผนังอีก
ด้วย ได้แก่ พระวิหารพระพุทธไสยาส พระอุโบสถ ศาลาทิศพระมณฑป ศาลาราย ส่วนภาพ
จิตรกรรมภายในหอไตรฯ นั้น มีการกล่าวถึงใน *โคลงฉันท์เรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน* ดังความว่า

ตำราแบบฉบับอ้างอิง	อาษาชาติเอย
อีกอุศุกสิงฆตำรา	รูปไว้
คารกรอบคักंना	คลเพียบผนังแฮ
วิพาลักษณ์ประจักษ์เหตุให้	โทษทั้งแกลงคุณ
จัดตุรพงษ์พิศมูเทพยทั้ง	พรหมมาน
อักษนิสวรสรรคสาร	เสกสั่ง
ชูโคตรคชพิศุการ	แสวงลักษณ์ แลฤา

^{๑๙} วรติกา อังกูร และคนอื่น ๆ, *วัดพระเชตุพน : ต้นแบบการจัดวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้*, (กรุงเทพฯ:
อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๗), ๗๑.

ดีชั่วทั่วชาติช้าง	ชื่อชื่อเฉลยกล
ภาพจับนับถั่วทั่ว	ฉกรรจ์รามเกียรติ์ฤๅ
รายรอบเขวงฝาเรียง	ร่างถ้วน
พานรเทศยคณา	สุรราช
ศฤงษณ์เศรจ์เจ็ด โฉลกถ้วน	สี่บฟ้าดินเฉลอม
ฉัตรพันศรศรค์เรื่องต้อง	ตำนาน หนึ่งนา
เตอมต่อสาดรไสยหลาย	เล่ห์ซ้า
สัตพิธเพื่อบรรหาร	เหตุแพรง ผองพ้อ
ขอยู่คองค้ำหล้า	แหล่งโพยม ²⁰

จากบทประพันธ์ดังกล่าวข้างต้นสามารถใช้เป็นแนวทางในการศึกษาเนื้อหาจิตรกรรมฝาผนังได้เป็นอย่างดี โดยสรุปความได้ว่า ในหอไตรฯ นั้นมีภาพจิตรกรรมที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับตำราเป็นสำคัญ ได้แก่ ตำราม้า ตำราโค ตำราดาว ตำราแมว ตำราช้าง และภาพจับเรื่องรามเกียรติ์ที่เป็นภาพลึงค์ และเทวดา นอกจากนี้ยังมีภาพเล่าเรื่องฉัตรพันศรศรค์ในอรรถกถาชาดกอีกด้วย เมื่อศึกษาเนื้อหาภาพจิตรกรรมในหอไตรแล้วสามารถนำมาเขียนเป็นแผนผังได้ดังนี้ (ภาพที่ 8)

ภาพที่ 8 แผนผังแสดงตำแหน่งของภาพจิตรกรรมภายในหอไตรสมเด็จพระนารายณ์มหาราช กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

²⁰ ปรมานุชิตชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ, โคลงฉันท์เรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน, (กรุงเทพฯ: สหธรรมิก, ๒๕๔๓), ๑๓๐.

๑. ภาพตำราไม้

๒. ภาพตำราโคและเขาโค

๒.๑ ภาพตำราโค

๒.๒ ภาพตำราเขาโค

๓. ภาพตำราดาว

๓.๑ ภาพกลุ่มดาวฤกษ์ ๒๗ หมู่

๓.๒ ภาพดาวประจำเดือนทางสุริยคติ ๑๒ ราศี

๓.๓ ภาพดาวประจำปีนักษัตร ๑๒

๔. ภาพตำราแมว

๕. ภาพตำราช้าง

๕.๑ ภาพช้างมาตังคกริเทพ ช้างเอราวัณ ช้างกิริเมขล

๕.๒ ภาพช้างตระกูลพรหมพงศ์ ช้างในป่าหิมพานต์

๕.๓ ภาพช้างตระกูลพรหมพงศ์ ช้างอัฐทิศ ๘ ชนิด และช้างอำนวยการ ๑๔ ชนิด

๕.๔ ภาพช้างตระกูลวิญญพงศ์ อัฐกษ ๘ ชนิด

๕.๕ ภาพช้างตระกูลอิศวรพงศ์ อัฐกษาร ๘ ชนิด

๕.๖ ภาพช้างตระกูลอัคนีพงศ์ สุกถักษณ์ ๔๒ ชนิด

๕.๗ ภาพช้างตระกูลอัคนีพงศ์ บาบถักษณ์ ๘๐ ชนิด

๖. ภาพจับเรื่องรามเกียรติ์

๗. ภาพฉันทันตชาดก

เมื่อพิจารณาเนื้อหาในภาพจิตรกรรมประกอบกับพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่จะบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ ทรงรวบรวมสรรพวิชาความรู้ต่าง ๆ ไว้โดยรอบบริเวณวัดพระเชตุพนฯ ในเขตพุทธาวาสเพื่อให้ประชาชนได้มาศึกษาหาความรู้ และทรงสร้างหอไตรไว้มากถึง ๖ หลัง ในวัดพระเชตุพนฯ ซึ่ง ๕ หลังนั้นอยู่ในเขตสังฆาวาสเพื่อประโยชน์ด้านการศึกษาของพระภิกษุโดยเฉพาะ โดยหอไตรสมเด็จพระที่นั่งมณีนวาศราชรังสฤษฎิ์ นั้นมีฐานะเป็นหอพระไตรปิฎกส่วนพระองค์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ผู้ทรงเป็นทั้งอธิบดีสงฆ์แห่งวัดพระเชตุพนฯ และทรงเป็นพระอาจารย์ของพระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุ

วงศ์หลายพระองค์²¹ หอไตรสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอย่างชัดเจน จึงอาจสรุปได้ว่าพระองค์ทรงสร้างหอไตรสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวขึ้นภายใต้แนวความคิดหลักก็คือเพื่อรวบรวมสรรพวิทยาความรู้ต่างๆ ไว้ในวัด และเหตุที่เนื้อหาของภาพในจิตรกรรมในหอไตรสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้นมีลักษณะเฉพาะเจาะจง เพราะหอไตรสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถูกใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาสำหรับชนชั้นสูงโดยเฉพาะ

---

²¹ เสาวณิต วิงวอน, วิเคราะห์พระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, (กรุงเทพฯ: สหธรรมิก, ๒๕๔๗), ๒.

บทที่ ๓

เทคนิคการเขียนภาพและภาพสะท้อนวัฒนธรรมจีนที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมภายใน หอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

จิตรกรรมภายในหอไตรฯ เป็นภาพเขียนด้วยสีฝุ่น²² (Tempera Painting) ที่มีคุณสมบัติแห้งเร็ว สามารถแก้ไขง่าย ทำให้ภาพเขียนมีความอ่อนนุ่ม ละเอียด และมีความคงทนกว่าภาพเขียนสีประเภทอื่น ๆ²³ โดยลักษณะการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังในหอไตรฯ จะพบว่า มีการจัดองค์ประกอบต่าง ๆ แบบกระจาย โดยเฉพาะภาพม้า โค และช้างอยู่กระจุกกระจายปะปนกันตามผนังหอไตรฯ ในฝาผนังด้านต่าง ๆ ไม่มีการใช้สีแทนในการแบ่งขอบเขตของภาพออกจากกัน แต่พบว่ามีการใช้แนวต้นไม้ แนวโหนดหินในการแบ่งภาพอย่างกลมกลืน พื้นหลังของฉากเป็นสีคล้ำ²⁴ แต่มีสัตว์บางตัวที่มีสีใกล้เคียงกับพื้นหลัง จิตรกรจะใช้วิธีการตัดเส้นขอบสีของสัตว์ตัวนั้นด้วยสีขาวเพื่อให้สามารถแยกสัตว์แต่ละตัวได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ต้นไม้และพุ่มไม้มีการเขียนภาพอย่างพิถีพิถัน มีการตัดเส้นพุ่มใบไม้ได้อย่างประณีตอันเป็นลักษณะเฉพาะของภาพจิตรกรรมต้นรัตนโกสินทร์ นอกจากนี้สัตว์แต่ละตัวยังแสดงอากัปกิริยาที่สมจริง²⁵ ดังนั้นในบทนี้จะเป็นการศึกษางานจิตรกรรมใน ๒ ประเด็นหลักคือ เทคนิคการเขียนภาพและภาพสะท้อนวัฒนธรรมจีนในงานจิตรกรรม

²² น.ณ ปากน้ำ, (นามแฝง), ศิลปะวิเศษสยามประเทศ: สูดยอดศิลปะไทยในสายตาศิลปินแห่งชาติ, กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๓๖), ๑๖.

²³ สุขชัย สุเมตินันท์, จิตรกรรม, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๐), ๖๕.

²⁴ กัลย์สุดา ทองอร่าม, “จิตรกรรมตามตำราการดูช้าง หอไตรคณะเหนือ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร และพระอุโบสถวัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร” (ศิลปศาสตร์บัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖), หน้า ๖๗.

²⁵ สันติ เล็กสุขุม, จิตรกรรมไทยสมัยรัชกาลที่ ๓ : ความคิดเปลี่ยนการแสดงผลก็เปลี่ยนตาม, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๔๘), หน้า ๔๓ – ๔๔ และ ๗๘.

๑. เทคนิคการเขียนภาพ

จากการศึกษาภาพเขียนจิตรกรรมภายในหอไตรฯ พบว่ามีการใช้เทคนิคในการลงแสงและเงาให้กับภาพสัตว์และภาพทิวทัศน์ซึ่งได้รับอิทธิพลการเขียนภาพในลักษณะนี้จากตะวันตก โดยสันนิษฐานว่าช่างเขียนสยามเริ่มใช้แพร่หลายในช่วงปลายรัชกาลที่ ๓ เป็นต้นมา²⁶ นอกจากนี้ยังพบว่าอิทธิพลจีนก็มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อจิตรกรรมไทย สืบทอดต่อเนื่องมายาวนานตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น โดยมีปรากฏในส่วนประกอบต่าง ๆ ของงานจิตรกรรมไทยแบบประเพณี แสดงให้เห็นว่าศิลปินจีนนั้นได้สร้างแรงบันดาลใจอย่างมากให้กับช่างเขียนไทย หรืออาจเป็นเพราะมีช่างเขียนชาวจีนอพยพเข้ามาในสมัยนั้น ๆ และมีบทบาทสำคัญในการเขียนภาพที่จิตรกรรมตามศาสนสถานต่าง ๆ ของไทย ตลอดจนได้ถ่ายทอดองค์ความรู้และเทคนิคบางประการให้แก่ช่างเขียนชาวไทยอีกด้วย²⁷ หลักฐานทางศิลปกรรมแสดงให้เห็นว่าอิทธิพลศิลปะจีนนั้นมีอยู่ในงานช่างไทยสืบเนื่องมายาวนาน มีทั้งที่ปรากฏเด่นชัดและลักษณะที่กลมกลืนผสมผสาน โดยทั้งสองลักษณะมีอยู่ควบคู่ปะปนกัน และแพร่หลายอย่างมากในงานช่างสมัยรัชกาลที่ ๓²⁸

จากการศึกษาจิตรกรรมฝาผนังภายในหอไตรสมเด็จพระปฐมจุลจอมเกล้าฯ กรมพระปรมาภิไธยชิโนรส พบอิทธิพลศิลปะจีนเป็นจำนวนมาก ได้แก่ พื้นหลัง (ภาพที่ ๕) มีการให้ความสำคัญกับฉากธรรมชาติที่แลดูสมจริงมากขึ้น มีความลึกใกล้ – ไกล และต้นไม้นิยมใช้เปลือกไม้ที่ทึบปลายแตกเหมือนพู่กันแบนแล้วจุ่มสีตะเอนเป็นรูปต้นไม้²⁹ ภาพที่โหดหินเกลี้ย ๆ มีการไล่ระดับสีให้มีลักษณะเหมือนหินจริง ๆ สันนิษฐานว่าช่างเขียนไทยน่าจะได้เทคนิคการประหรือกระทุ้งเปลือกไม้มาใช้ในการวาดจิตรกรรมนี้³⁰ มาจากศิลปะจีน ซึ่งปรากฏอย่างชัดเจนในสมัยราชวงศ์ซ่ง ในสมัยนี้นิยมวาดและตกแต่งภาพที่ภูเขา หน้าผา หรือโหดหินให้มีผิวขรุขระและแข็งแรงแรง โดยการทิ้งรอยพู่กันแบบ

²⁶ อธิราชญ์ไชยพจน์พานิช, “เส้นแสดงระยะลวดลายและแสงเงาในจิตรกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น.” ใน *บันทึกไว้ในงานจิตรกรรม*, หน้า ๒๘. รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, อธิราชญ์ไชยพจน์พานิช และพัศวีลศิริ เปรมกุลนันท์, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๖๐.

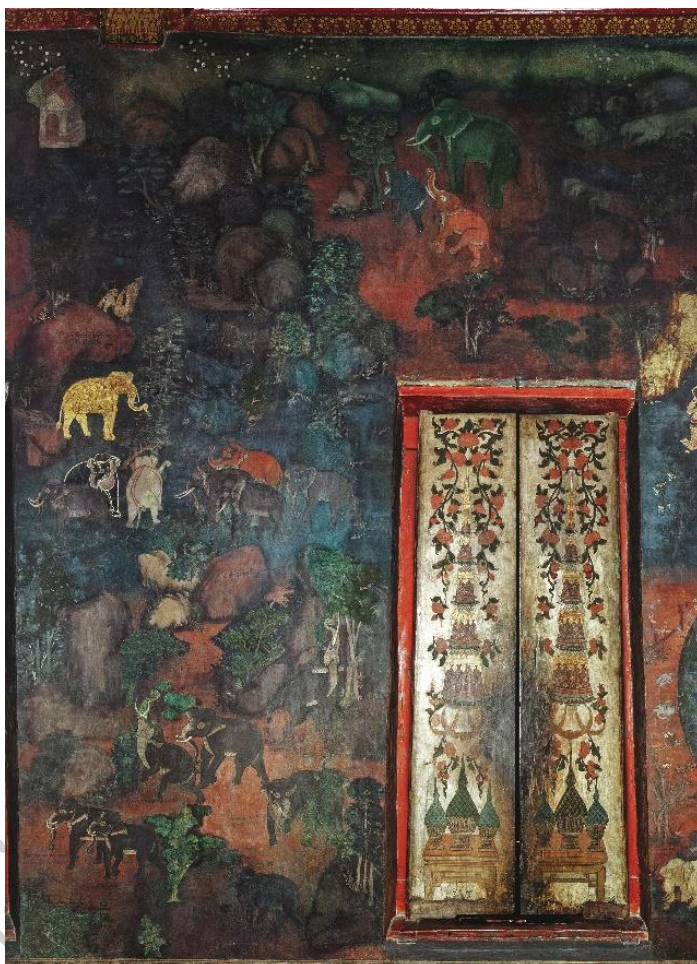
²⁷ อธิราชญ์ไชยพจน์พานิช, “อิทธิพลศิลปะจีนในงานจิตรกรรมแบบนอกอย่างสมัยรัชกาลที่ ๓” (ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๓), หน้า ๑๕ – ๑๖.

²⁸ สันติ เล็กสุขุม, *ความสัมพันธ์จีน – ไทย โยงใยในลวดลายประดับ*, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๕๐) หน้า ๑๑๑.

²⁹ สน สีมাত্রัง, *จิตรกรรมฝาผนังสกุลช่างรัตนโกสินทร์*, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๒๑.

³⁰ น. ณ ปากน้ำ (นามแฝง), *ศิลปะจีนและคนจีนในไทย*, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๓๐), หน้า ๑๓๑.

ts'un³¹ มาใช้ เพื่อให้เกิดความรู้สึกมั่นคงแข็งแรงและมีน้ำหนัก เหมือนกับที่เป็นอยู่จริงตาม
ธรรมชาติ³² (ภาพที่ ๑๐)

ภาพที่ 9 พื้นหลังเป็นฉากธรรมชาติ

(ที่มา : ศานติ ภักดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำหนัก
वासुกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๕๑.

³¹ ts'un หมายถึง การเติมให้เกิดรอยต่าง จาก คำจร สุนทรพจน์ศรี, ประวัติศาสตร์ศิลปะจีน, (กรุงเทพฯ:
สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๘๖.

³² เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๘๕.

ภาพที่ 10 Travelers Amid Streams and Mountains, Fan Kuan, Northern Song dynasty
(ที่มา : Rhonda and Jeffrey Cooper, *Masterpiece of Chinese art* (New York : New Line Books, c2006), 74.)

๒. ภาพสะท้อนวัฒนธรรมจีนที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมภายในหอไตรฯ

๒.๑ เรือสำเภากัน

ภาพที่ปรากฏชัดเจนในงานจิตรกรรมฝาผนังหอไตรสมเด็จพระนเรศวรมหาราช คือ สำเภากัน (ภาพที่ ๑๑) มีบทบาทสำคัญในการขนส่งนำเอาคนจีนพร้อมด้วยสินค้าต่าง ๆ มีเครื่องถ้วยชาม ผ้าแพรพรรณ เครื่องเรือนฝีมือจีน และสินค้าอื่น ๆ รวมถึงศิลปวัฒนธรรมเข้าสู่สยามประเทศ³³ พบว่าในตอนต้นของพุทธศตวรรษที่ ๒๔ ชาวจีนเริ่มมีการใช้เรือที่ประกอบจากไม้ ถึงแม้จะมีขนาดเล็กแต่มีความซับซ้อนมากและเพียงพอที่จะใช้เดินทางลัดเลาะชายฝั่งทะเลได้³⁴ (ภาพที่ ๑๒)

³³ น. ณ ปากน้ำ (นามแฝง), *ศิลปะจีนและคนจีนในไทย*, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๓๐), หน้า ๑๖๓.

³⁴ Greenhill, Basil, *Archaeology of the boat: a new introductory study*, (Middletown, Conn. : Wesleyan University Press, 1976), 100.

ภาพที่ 11 เรือสำเภาจีน

(ที่มา : ศานติ ภักดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนก
วาสุกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับบลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๖๓.

ภาพที่ 12 A small Chinese vessel. Detail from Paris,

Essai sur la Construction Navale des Peuples Extra – Européens.

(ที่มา : Greenhill, Basil, *Archaeology of the boat : a new introductory study*, (Middletown, Conn. : Wesleyan
University Press, c1976), 101.)

๒.๒ สถาปัตยกรรมจีน

อาคารสิ่งปลูกสร้างที่มีลักษณะแบบจีน มีตั้งแต่ป้อมปราการทรงแปดเหลี่ยม มีประตูพระจันทร์เป็นรูปวงกลม (ภาพที่ ๑๓) ซึ่งประตูพระจันทร์คือทางเชื่อมต่อจากผนังหรือกำแพงที่ล้อมรอบสวน เป็นส่วนหนึ่งของสถาปัตยกรรมในสวนจีน มีความหมายทางจิตวิญญาณหลากหลายแบบแตกต่างกันไปในแต่ละส่วน จุดประสงค์ของประตูนี้ใช้เพื่อเชื่อเชิญชนชั้นสูงหรือผู้มีฐานะดีให้เข้าเยี่ยมชมสวน ดังนั้นในอดีตประตูพระจันทร์จึงมักสร้างขึ้นในสวนของผู้สูงศักดิ์เท่านั้น³⁵ (ภาพที่ ๑๔) รวมถึงอาคารหลังคาคลุมรูปแบบต่าง ๆ ลักษณะอาคารทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า หลังคาจั่วซ้อนชั้น ปั้นลมปูน มีปีกนก และมุงหลังคาด้วยกระเบื้องกาบกล้วย อันเป็นลักษณะเฉพาะของกลุ่มอาคารบ้านเรือนในสถาปัตยกรรมจีน³⁶ ซึ่งรูปทรงหลังคาและหน้าจั่วในสถาปัตยกรรมจีนนั้นมีความหลากหลาย แตกต่างกันไปในแต่ละสังคม ที่ปรากฏในภาพที่จิตรกรรมที่หอไตรคือหลังคาหน้าจั่ว และหลังคาหน้าจั่วซ้อนชั้น (ภาพที่ ๑๕) และหลังคาหน้าจั่วปั้นหย่า³⁷ (ภาพที่ ๑๖) ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกันกับรูปทรงของหลังคาในสถาปัตยกรรมจีนด้วย (ภาพที่ ๑๗)

³⁵ วิกีพีเดีย สารานุกรมเสรี, ประตูพระจันทร์, เข้าถึงเมื่อ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๕๘, เข้าถึงได้จาก <https://th.wikipedia.org/wiki/ประตูพระจันทร์>

³⁶ อารุง ปรีดิยาพันธ์, “อิทธิพลศิลปะจีนและภาพที่สะท้อนเกี่ยวกับวิถีชีวิตชาวจีนในงานจิตรกรรมฝาผนังภายในอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) กรุงเทพมหานคร” (ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๗), หน้า ๔๐ – ๔๕.

³⁷ มาลินี คัมภีร์ญาณนนท์, รายงานวิจัยเรื่องตามรอยมรดกวัฒนธรรมจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น: มุมมองจากจิตรกรรมฝาผนัง, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐), ๑๗ – ๑๘.

ภาพที่ 13 ป้อมปราการ และประตูพระจันทร์

(ที่มา : สานติ ภักดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนก วาสกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๖๑.)

ภาพที่ 14 ประตูพระจันทร์

(ที่มา : Couple's Retreat Garden (Ou Yuan), เข้าถึงเมื่อ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๕๕, เข้าถึงได้จาก <https://www.travelchinaguide.com/picture/jiangsu/suzhou/couple-retreat-garden.htm>)

ภาพที่ 15 หลังคาจั่ว และหลังคาจั่วซ้อนชั้น

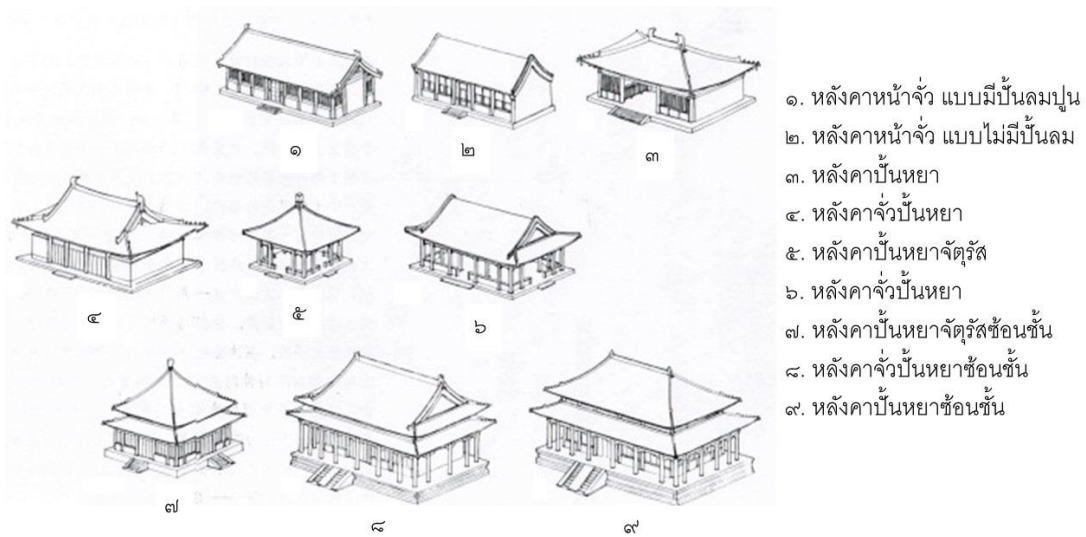
(ที่มา : สานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนก
 วาสูกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับบลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๕๐.)

ภาพที่ 16 หลังคาหน้าจั่วปั้นหย่า

(ที่มา : สานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนก
 วาสูกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับบลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๖๗.)

ภาพที่ 17 Comparison of roof forms of temples in China

(ปรับปรุงจาก : Evelyn Lip, *Feng Shui : environments of power : a study of Chinese architecture*, (London: Academy Editions, 1995), 26)

๒.๓ ข้าวของเครื่องใช้จีน

นอกจากนี้ยังปรากฏภาพที่ข้าวของเครื่องใช้ อาทิ ฉากลับแล (บังตา) หรือ หียงปี่ (ภาพที่ ๑๘) เขียนลวดลายดอกไม้ มีหลากหลายหน้าที่ แต่ที่ปรากฏนั้นทำหน้าที่แบ่งสัดส่วนในห้องพระโรงจากผู้คนที่มาเข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์ในห้องพระโรงชั้นนอกออกจากสาวชาววังฝ่ายใน^{๓๘} (ภาพที่ ๑๙) หรือแม้กระทั่ง โต๊ะที่วางเครื่องตั้งประกอบกับเขาโค (ภาพที่ ๒๐) ปรากฏที่บ้านแผละของช่องหน้าต่าง เป็นภาพที่เขาโควางอยู่บนโต๊ะ มีร่ม (ฉัตร) ประดับลวดลายอย่างจีนกางอยู่เหนือเขาโค ประกอบด้วยเครื่องบูชาที่แตกต่างกันไปแต่ละเขา นอกเหนือจากการให้ความรู้ด้านตำราเขาโคแล้ว สันนิษฐานว่าการเขียนภาพที่เครื่องตั้งยังแสดงคติความเชื่อเรื่องเครื่องหมายมงคล และเขียนไว้เพื่อเป็นพุทธบูชา^{๓๙} (ภาพที่ ๒๑)

^{๓๘} มาลินี คัมภีร์ญาณนนท์, “ตามรอยมรดกวัฒนธรรมจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น: มุมมองจากจิตรกรรมฝาผนัง.” ใน ความหลากหลายทางสังคมวัฒนธรรมในมนุษยศาสตร์, วัชร สันธิ์ประภา และเกษม เพ็ญภินันท์, บรรณาธิการ, (กรุงเทพฯ: วิทยา, ๒๕๕๒) หน้า ๑๒๔.

^{๓๙} วิไลรัตน์ ชัยรอด, “ภาพ ”เครื่องตั้ง” จิตรกรรมพุทธบูชาในรัชกาลที่ ๓,” เมืองโบราณ ปีที่ ๒๒, ฉบับที่ ๓ (ก.ค. - ก.ย. ๒๕๓๙): หน้า ๘๓

ภาพที่ 18 ลับแล (บังตา) หรือหยิ่งปี่

(ที่มา : ศานติ ภักคีกิตา, "จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส," ตำนก
 วาสูกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๖๔)

ภาพที่ 19 Spring Morning in the Han Palace, Qui Ying (1494–1552 AD), Ming Dynasty

(ที่มา : National Palace Museum, Taipei. จาก Rhonda and Jeffrey Cooper, **Masterpiece of Chinese art** (New York : New Line Books, c2006), 106.)

ภาพที่ 20 เครื่องตั้งประกอบเขาโค

ภาพที่ 21 ภาพเครื่องตั้ง จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถ วัดราชโอรสารามราชวรวิหาร
กรุงเทพมหานคร

๒.๔ สวดลายมงคลจีน

แถบลายหน้ากระดาน (ภาพที่ ๒๒) อยู่ส่วนล่างสุดในภาพที่จิตรกรรมฝาผนัง ประกอบอยู่ด้านบนและด้านล่างของภาพที่จับ เป็นลายก้านแฉก ดอกโบตั๋น เป็นเส้นคดโค้งขึ้นลง นอกจากนี้ยังปรากฏ ลายพรรณพฤกษา เป็นฉากหลังของภาพที่จับอีกด้วย แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับอิทธิพลศิลปะจีนอย่างเด่นชัด (ภาพที่ ๒๓) ภาพที่มงคลต่าง ๆ ปรากฏแทรกอยู่บ้างเล็กน้อย เช่น ภาพที่นกกกระเรียน (ภาพที่ ๒๔) มีความหมายถึง นกแห่งความยั่งยืน (ภาพที่ ๒๕) ภาพที่นกนางแอ่นบินเหนือต้นดอกเห็บ (ภาพที่ ๒๖) หมายถึง การสอบได้ (ภาพที่ ๒๗) ภาพกุ่ม (ภาพที่ ๒๘) หมายถึง การทำสิ่งใดให้ปลอดโปร่งปราศจากอุปสรรคมาขัดขวาง (ภาพที่ ๒๙) และภาพที่ปลาทอง (ภาพที่ ๓๐) หมายถึง ทรัพย์สมบัติ ความมีโชคทรัพย์ และความมั่งคั่งสิ้นเหลือ (ภาพที่ ๓๑)⁴⁰

⁴⁰ พรพรรณ จันทโรนานนท์, สก ลก ชิว โชค ลาก อายุยืน, (กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒๑, ๑๓๘, ๑๖๒, ๒๔๘, ๒๕๓ และ ๓๒๗.

ภาพที่ 22 แถบลายหน้ากระดาน

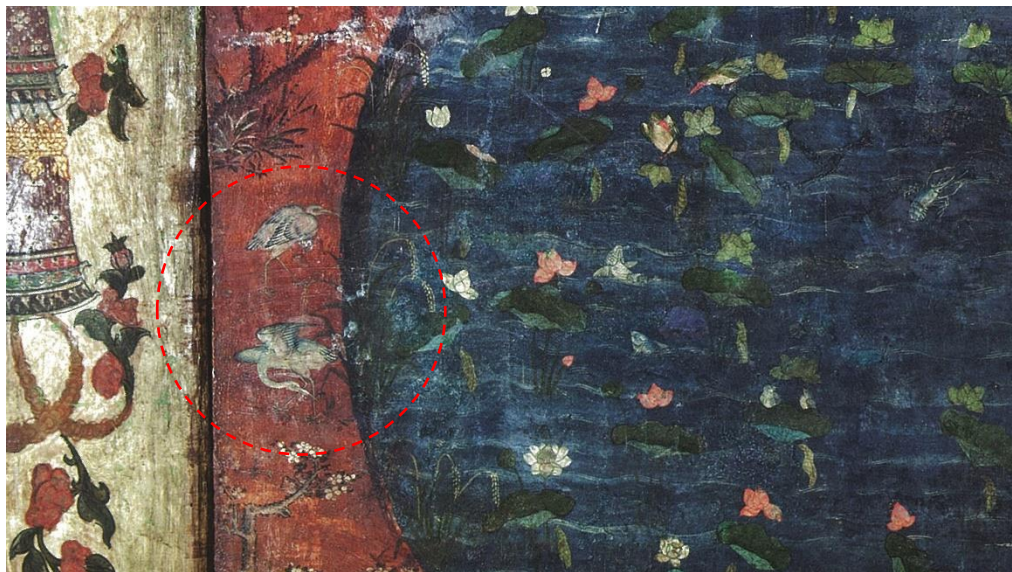
(ที่มา : ศานติ ภักดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนก
วาสุกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๒๒)

ทิวส์เทียนซิง
ภาพ - ศกานันต์
ความหมายของภาพ : ไม้ดอกแรกเป็นสิริมงคลแก่บ้าน

ภาพที่ 23 ดอกโบตั๋น

(ที่มา : พรพรรณ จันทโรนานนท์, สก ลก ชิว โชค ลาก อายุยืน, (กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๘.)

ภาพที่ 24 นกกระเรียน

(ที่มา : สานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนานกวาสุกรี วัดโพธิ์, พระราชนวาทิ (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๘๖)

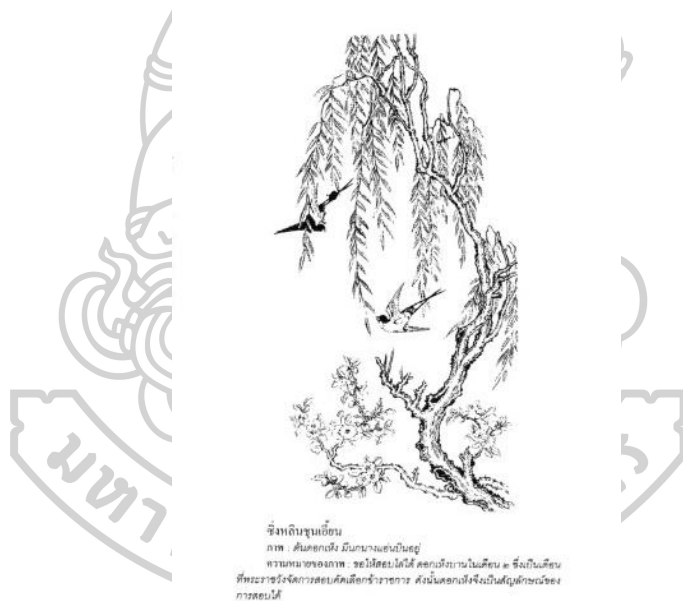

ภาพที่ 25 นกกระเรียนบิน

(ที่มา : พรพรรณ จันทโรนานนท์, สก ลก ชิว โชค ลาก อายุยืน, (กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒๑.)

ภาพที่ 26 นกนางแอ่นบินเหนือต้นดอกเฮ้ง

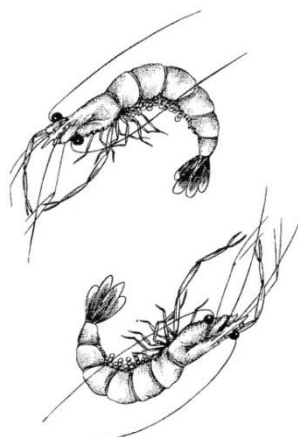

ภาพที่ 27 นกนางแอ่นบินเหนือต้นดอกเฮ้ง

จาก พรพรรณ จันทโรนานนท์, สก ลก ชิว โศภ ลาก อายุยีน, (กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗๒.

ภาพที่ 28 กุ้ง

ฉลามอวตาร
ภาพ : กุ้ง ๒ ตัว
ความหมายของภาพ : แม้จะกำลังโตก็ไม่ปล่อยไปรับปากจากอุปสรรคมาขวางกั้น

ภาพที่ 29 กุ้ง ๒ ตัว

(ที่มา : พรพรรณ จันทโรนานนท์, ฮก ลก ชิว โขด ลาก อายุยืน, (กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม, ๒๕๔๕), หน้า ๓๒๗.)

ภาพที่ 30 ปลาทอง

ภาพที่ 31 ปลาทองว่ายในอ่างแก้ว

(ที่มา : พระพรหม จันทโรนันทน์, สก ลก ชิว โชค ลาด อายุยืน, (กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม, ๒๕๔๕), หน้า ๒๕๓.)

จากการศึกษาพบว่าจิตรกรรมภายในหอไตรฯ นั้นได้รับอิทธิพลศิลปะจีนเข้ามาปะปนในภาพอยู่หลายลักษณะไม่ว่าจะเป็นเทคนิคในการเขียนภาพธรรมชาติแบบจีน ภาพวิถีชีวิตของคนจีน และภาพมงคลแบบจีน ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะคือ ลักษณะที่ปรากฏเด่นชัด ได้แก่ เทคนิคในการเขียนภาพที่เป็นภาพพื้นหลังที่เป็นธรรมชาติ ภาพสำเภากัน ภาพอาคารสิ่งปลูกสร้างที่มีลักษณะเฉพาะแบบจีน ภาพเครื่องเรือน เครื่องตั้งต่าง ๆ และลักษณะที่ผสมผสาน ได้แก่ ลวดลาย

ประดับต่าง ๆ ภาพสัตว์มงคลต่าง ๆ ที่ปะปนกระจัดกระจายอยู่ในงานจิตรกรรมฝาผนังหอไตร
สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าศิลปะจีนนั้นส่งผลอย่างมากในการ
สร้างสรรค์งานจิตรกรรมฝาผนังของไทยในสมัยรัชกาลที่ ๓ นั้นเอง

บทที่ ๔

วิเคราะห์ตำราสัตว์กับภาพจิตรกรรมในหอไตรสมเด็จฯ

กรมพระปรมาภิไธยชิโนรส

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามเป็นแหล่งรวมสรรพวิชาแขนงต่าง ๆ ตามพระราชปณิธานในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ ที่มีพระราชประสงค์จะให้พระอารามแห่งนี้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชาวสยามอย่างเสรี หอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมาภิไธยชิโนรสก็เป็นตัวอย่างที่สำคัญที่ได้ดำเนินรอยตามพระราชปณิธานเช่นกัน นอกจากนี้จะเป็นที่เก็บพระไตรปิฎกแล้ว ยังเป็นแหล่งความรู้ที่สำคัญยิ่ง เนื่องจากภาพจิตรกรรมฝาผนังในหอไตรสมเด็จฯ แห่งนี้เป็นตัวอย่างที่แสดงความเป็นเลิศของฝีมือช่างเขียนจิตรกรรมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นแล้ว และยังมีลักษณะเนื้อหาพิเศษที่ไม่เหมือนกับที่ใด เป็นแหล่งรวมสรรพวิชาความรู้ภูมิปัญญา ตำราต่าง ๆ⁴¹

ในการศึกษาค้นคว้าในบทนี้จะเลือกศึกษาตามจารึกที่ปรากฏที่บริเวณคอสองเหลี่ยมของหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมาภิไธยชิโนรส เป็นหลักซึ่งได้แก่ ตำราม้า ตำราโคและเขาโค ตำราแมว และตำราช้าง ซึ่งมีค่าโคลงศิลาจารึกไว้ดังนี้

ด้านทิศตะวันตก

๐ ตำหรับฉบับแบบอ้างอิง	อาษา ชาติเอย
อีกอุสุกสิงหตำรา	รูปไว้
ดกรรอบคคณา	คตเพียบ ผนังเฮ
วิพาลักษณ์ประจักษ์เหตุให้	โทษทั้งเงลงคุณ

ด้านทิศเหนือ

๐ จัดตุงพงษ์พิศณุเทพยทั้ง	พรหมมาน
อักษนิชวนสรรค้สาร	เสกสั่ง
ชูโคตรคชพิศฎาร	แสดงลักษณ แลฤฯ
ศิษฐ์หัวชาติช้างช	ชื่อชี้เฉลยกล ⁴²

⁴¹ นิยะดา เหล่าสุนทร, หอไตรกรมสมเด็จพระปรมาภิไธยชิโนรส แหล่งเรียนรู้พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาไทยในวัดโพธิ์, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๘), ๒๘.

⁴² ปรมาภิไธยชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ, โคลงด้นเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน, (กรุงเทพฯ: สหธรรมิก, ๒๕๔๗), ๑๓๐ – ๑๓๑.

๑. วิเคราะห์ตำราไม้กับภาพจิตรกรรมในหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

หนังสือ *ตำราไม้ของเก่า* เป็นหนังสือที่มีคุณค่าอย่างยิ่งนั้น ได้เริ่มจัดพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ โดยพระยาทศพรคิสิหราชบาลเมือง (เทียบ อัสวรักษ์) ได้ขออนุญาตพิมพ์เพื่อแจกในงานปลงศพ นางหลี่ อัสวรักษ์ ผู้เป็นภรรยา ในการพิมพ์ครั้งนี้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงพระนิพนธ์คำนำ และแสดงพระวินิจฉัยเกี่ยวกับ *ตำราไม้ของเก่า* ไว้ว่าเป็นหนังสือที่คัดลอกสืบทอดกันมาของผู้ที่สนใจในตำราไม้ มีการรวบรวมและเรียบเรียงถ้อยคำข้อความมาจากหลายแห่ง ทรงสันนิษฐานจากตัวเขียนเส้นตรงว่าน่าจะเขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓⁴³ ซึ่งเนื้อหาในหนังสือ *ตำราไม้ของเก่า* นั้นขึ้นต้นด้วยบทนมัสการพระพุทธเจ้า เล่าเรื่องพระอัสสุภิกุญญิต จากนั้นแสดงเนื้อหาเกี่ยวกับไม้เอก ๗ ไม้โท ๑๕ ไม้โทเสนาราช ๒๔ และไม้จันทน์ ๖

จัดพิมพ์ขึ้นอีกเป็นครั้งที่ ๒ ในปี พ.ศ. ๒๔๖๕ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร โปรดให้พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงอาจสรศิลป์ (ปลื้ม จารุบุญ) และพิมพ์ครั้งที่ ๓ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ รวบรวมหนังสือ *ตำราไม้ของเก่า* กับ *ตำราลักษณะไม้* ของหม่อมเจ้าทองทิฆายุ ทองใหญ่ ตีพิมพ์เข้าด้วยกัน เพื่อแจกในงานพระราชทานเพลิงศพ พระตำรวจโท พระยาราชมานู (ถั่ว อัสวเสนา)⁴⁴ ซึ่งเนื้อหาในหนังสือ *ตำราลักษณะไม้* ของหม่อมเจ้าทองทิฆายุ ทองใหญ่ นั้นเป็นวิธีการตรวจคุณลักษณะไม้เพื่อคัดมาใช้ในการทางราชการ⁴⁵

ตำราไม้ที่ผู้วิจัยใช้ในการวิเคราะห์เปรียบเทียบคือ *ตำราไม้ของเก่า ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๔* เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๘ ได้นำหนังสือ *ตำราไม้คำโคลง* พร้อมทั้งภาพสีมาตีพิมพ์รวมกันเป็นครั้งแรก เพื่อแจกในงานบำเพ็ญกุศลศตมวาร พระยาประติพัทธภูบาล (คอ ยูเหลณ ณะรอง) ในการตีพิมพ์ครั้งนี้มีการตรวจชำระสอบทานกับสมุดไทยฉบับอื่น ๆ และเลือกสำนวนที่เห็นว่าดีกว่านำมาตีพิมพ์ไว้แทนในคราวนี้ด้วย⁴⁶ โดยเนื้อหาใน *ตำราไม้คำโคลง* เริ่มต้นด้วยบทนมัสการ ม้ามงคล ขวัญไม้ การผูกกระยางไม้ และไม้ร้าย

จิตรกรรมตำราไม้ในหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส นั้น เป็นภาพไม้ในอิริยาบถต่าง ๆ อย่างเป็นธรรมชาติ เขียนไว้ที่มุมฝาผนังด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ยาวต่อเนื่องไปถึงฝาผนังด้านทิศใต้ของหอไตรฯ มีกล่าวไว้ว่า โคลงบอกค้ำการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนว่า

⁴³ *ตำราไม้ของเก่า*, (พระนคร: โรงพิมพ์ไทย, ๒๔๕๘), (๑) – (๒).

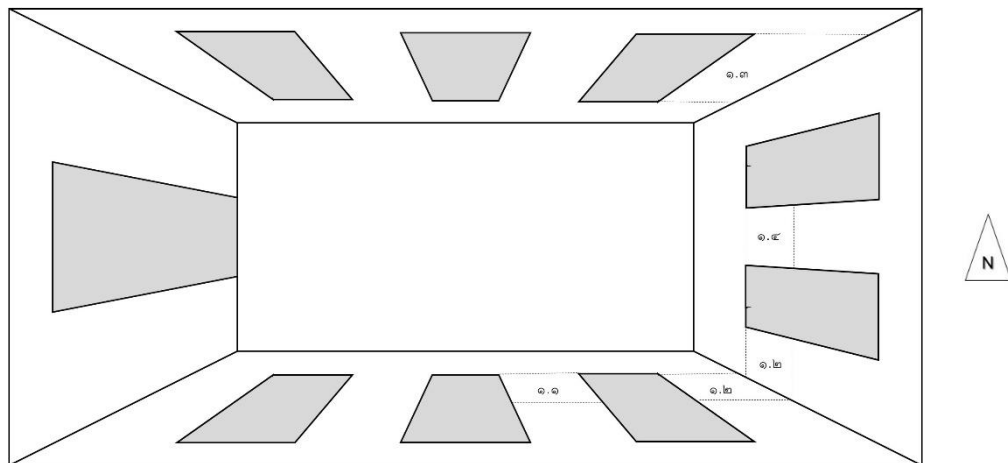
⁴⁴ ทองทิฆายุ ทองใหญ่, หม่อมเจ้า, *ตำราไม้ของเก่า กับ ตำราลักษณะไม้*, (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๔), คำนำ

⁴⁵ เล่มเดียวกัน, ๑๕.

⁴⁶ *ตำราไม้ของเก่าและตำราไม้คำโคลง*, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มัทรมหาวิทยาลัย, ๒๕๐๘), หน้า ก - ค.

ตำหรับฉบับแบบอ้างอิง	อาชาชาติเอย
อีกศกสิงฆตำรา	รูปไว้
ดรรครอบคัตนา	คลเพียบ ผนังแฮ
วิพาลักษณ์ประจักษ์เหตุให้	โทษทั้งแกลงคุณ ⁴⁷

จิตรกรรมตำราม้าในหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรสนั้นมีเนื้อหาใกล้เคียงกับหนังสือ *ตำราม้าของเก่า* มากที่สุด ถึงแม้ว่าจะไม่มีการจารึกคำอธิบาย แต่สันนิษฐานได้จากการสังเกตจำนวน สี และอิริยาบถของม้า สามารถระบุประเภทภาพม้าออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ ตาม *ตำราม้าของเก่า* ได้ดังนี้ คือ ภาพม้าบนฝาผนังระหว่างช่องหน้าต่างทิศใต้เป็นภาพม้าเอก ๗ ชนิด ที่มุมฝาผนังทิศตะวันออกเฉียงใต้เป็นภาพม้าโท ๑๕ ชนิด ที่ฝาผนังทิศตะวันออกเป็นภาพม้าจัตวา ๖ ชนิด และฝาผนังมุมทิศตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภาพม้าโทเสนาราช ๒๔ ชนิด (ภาพที่ ๓๒)

ภาพที่ 32 แผนผังแสดงตำแหน่งภาพจิตรกรรมตำราม้าในหอไตรสมเด็จฯ

๑.๑ ม้าเอก ๗ ชนิด

จิตรกรรมฝาผนังภาพตำราม้า ม้าเอก ๗ ชนิด (ภาพที่ ๓๓) ที่ระหว่างช่องหน้าต่างทิศใต้ มีภาพม้า ๗ ตัวในอิริยาบถต่าง ๆ บนภาพพื้นหลังธรรมชาติ ภาพม้าตัวสีดำตัดเส้นด้วยสีขาว ภาพม้าสีอื่น ๆ ตัดเส้นด้วยสีดำหรือสีน้ำตาลเข้ม ทั้งจำนวนและลักษณะตรงตาม *ตำราม้าของเก่า* ทุกประการ สันนิษฐานตามตำราว่าเป็นกลุ่มม้าที่สำคัญที่สุด เพราะมีการระบุ “สมควรด้วยพระมหากษัตริย์” ทุกตัว ดังนี้

⁴⁷ ปรมานุชิตชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ, *โคลงฉันท์เรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน*, (กรุงเทพฯ: สหธรรมิก, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๐.

ลักษณะม้าเอก ๗ อย่าง

๑. อย่างหนึ่ง ขาวล้วนเศียรดำ ท่านว่าประเสริฐนัก สมควรด้วยพระมหากษัตริย์
๒. อย่างหนึ่งดำล้วนผมหางแปรงขาว ถ้ามีบัวหน้าว่ามีอานุภาพมาก สมควรด้วยพระมหากษัตริย์
๓. อย่างหนึ่งขาวล้วนทูลกลมเสี้ยว ในปากแดง มีผมหางแปรงตลอดหางดำ สมควรด้วยพระมหากษัตริย์
๔. อย่างหนึ่งดำล้วน สีเทาขาวหูขาว ตาค้างมูกดา ปลายลิ้นสีแดงว่าค่าอเนก ท่านว่ามีไชยชำนะ กัยทั้งปวง ควรด้วยพระมหากษัตริย์
๕. อย่างหนึ่งสีเลื่อมเหลืองคั่งทองทั้งตัว แปรงหูขาว ปากดั่งชาด หน้ามีบัว ยามราตรีเมื่อนอนย่อมนละเมอร้อง ท่านว่าลักษณะดี ผู้มีจะบริบูรณ์ด้วยยศ ด้วยบริวารเป็นศรีประเสริฐ ท่านว่าตระกูลอาชาไนย ควรด้วยพระมหากษัตริย์นั้น
๖. อย่างหนึ่งเทาขาวกีบขาว ขนขาวคั่งมาลัยรอบข้อเล็บทั้ง ๔ มีผมแปรงหางขาว สีตัวมิได้เลือก หน้าเด่นใบโพธิ์ ท่านว่าเตียงทอง นามชื่ออัสวสิงห์ ควรด้วยพระมหากษัตริย์
๗. อย่างหนึ่งสีเสดค่าง สีผานขาว เท้าค่าง ผมแปรงหางขาว ท่านกล่าวไว้ว่าปราบข้าศึกได้ มีไชยชำนะ ควรด้วยพระมหากษัตริย์⁴⁸

ภาพที่ 33 จิตรกรรมฝาผนังภาพตำราม้า ม้าเอก ๗ ชนิด

(ที่มา : สานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำหนัก วาสูกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๘), ๒๐๕.)

⁴⁸ตำราม้าของเก่าและตำราม้าคำโคลง, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๘), หน้า ๑ – ๒.

๑.๒ ม้าโท ๑๕ ชนิด

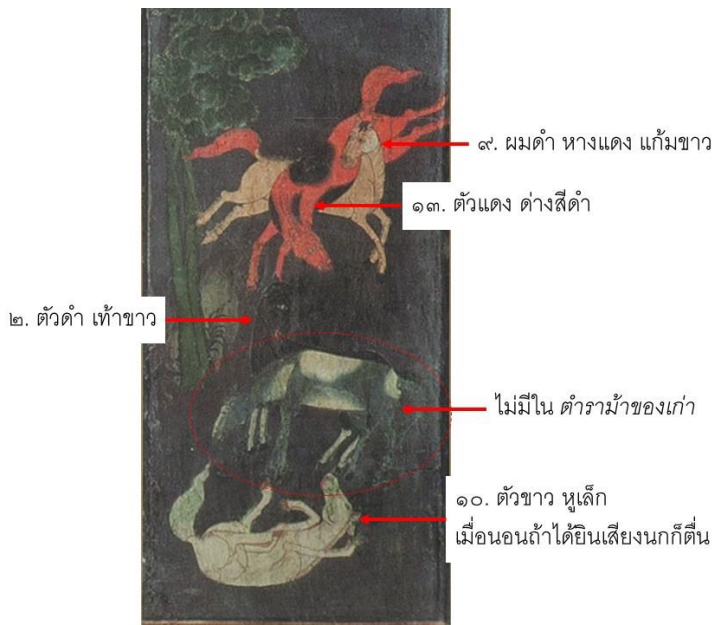
จิตรกรรมฝาผนังตำราม้าภาพ ม้าโท ๑๕ ชนิด (ภาพที่ ๓๔ และ ๓๕) ที่มูมฝาผนังทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีภาพม้า ๑๕ ตัวในอิริยาบถต่าง ๆ บนภาพพื้นหลังธรรมชาติ ภาพม้าตัวสีดำตัดเส้นด้วยสีขาว ภาพม้าสีขาวตัดเส้นด้วยสีน้ำตาลและสีดำ และภาพม้าสีอื่น ๆ ตัดเส้นด้วยสีดำหรือสีน้ำตาลเข้ม มีจำนวนตรงตาม ตำราม้าของเก่า แต่ม้าโทหมายเลข ๘. และ หมายเลข ๑๔. ที่ไม่ตรงกับภาพบนจิตรกรรมฝาผนัง และจากภาพดังกล่าวมีม้าสีขาว ๒ ตัว คือหมายเลข ๑๐. และหมายเลข ๑๑. ผู้วิจัยจำแนกชนิดด้วยอิริยาบถของม้าซึ่งรายละเอียดต่าง ๆ นั้นปรากฏใน ตำราม้าของเก่า ดังนี้

“ลักษณะม้าโท ๑๕ อย่าง

จกกล่าวลักษณะม้า (โท) ๑๕ ประการ

๑. ชื่อราชวาหนะ ให้คุณแห่งเจ้า กายยาวพื้นมรดกแซมดั่งเมล็ดงา
๒. ชื่อราชพาหะ ทรงพาเข้ามาได้ กายดำเท้าขาวทั้ง ๔ ออกมีขวัญ
๓. ชื่อราชปะมาหะ ทรงพาเจ้าของมาได้ สีแดงเหลืองเรื่อ ๆ ปากเก็บหญ้ายาว
๔. สีเท้าสลับแก้มดำ หางขาวน้อยมากก็ดี ควรด้วยแม่ทัพซึ่งปราบณรงค์ ว่ามิไช่ชานะแก่ข้าศึก
๕. อย่างหนึ่งชื่อสังข์ มีสีดั่งสีสังข์
๖. ชื่อรัตนนิลา มีสีดั่งลูกตารี
๗. ชื่อกาละระหะ มีสีดั่งผลตะขบตุก
๘. ชื่อรังคะตา มีสีนั้นขาว
๙. ชื่อว่ากูรูกัมพล แปรรงค์ตลอด กีบดำ สีหางแดงล้วน สองแก้มขาว มีหางยาว
๑๐. ชื่อสังข์ มีสีขาวล้วน หูเล็กมีขนละเอียดอ่อน ยามเมื่อนอน ถ้าได้ยินเสียงนกก็ตื่น
๑๑. ชื่อว่าพลาหก มีกำลังมาก สีขาวทั้งตัว
๑๒. ชื่อณะกำปะติ กายดำผ่านขาวไม่เลือกสี ครั้นเจ้าทรงย้อมแน่นอนอนหาพศมิได้ ถ้าเข้าการณรงค์ก็มีได้หวาดไหว ถึงจะถูกต้องอาวุธเป็นบาดแผลก็ดี ก็อาจสามารถจะพาเจ้าให้พ้นภัยได้
๑๓. ชื่ออัส กายแดงผ่านดำไม่เลือกสี ครั้นเจ้าขึ้น ยกเท้าจตุรณ มีเขพะหยดดั่งเม็ดฝน
๑๔. ชื่อชะระณะ สีแสดผ่านขาว ไม่เลือกสีต่าง ย่อมมีกำลังแข็ง มาทว่าถูกต้องอาวุธบาดเจ็บ อาจสามารถจะพาเอาเจ้าพ้นภัยได้
๑๕. ชื่อสัตไนย มีกายขาวหางดำเหลือง มีลักษณะ ๗ ประการ มีศีรษะใหญ่ ลำต้นคอใหญ่ ตะโพกใหญ่ เล็บใหญ่ ขนหางหน้ายาว กำลังมาก ถูกต้องสารพัดอาวุธเป็นบาดเจ็บย่อมนอนเทาให้เจ้าลง^{๔๙}

^{๔๙} ตำราม้าของเก่าและตำราม้าคำโคลง, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มัทมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๐๘), หน้า ๒ – ๔.

ภาพที่ 34 จิตรกรรมฝาผนังภาพตำราม้า ม้าโท ๑๕ ชนิด ฟังทิสตะวันออก

(ที่มา : สานติ ภัคคีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำบลหัว
วาสุกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๘), ๒๐๔.)

ภาพที่ 35 จิตรกรรมฝาผนังภาพตำราม้า ม้าโท ๑๕ ชนิด ฟังทิสใต้

(ที่มา : สานติ ภัคคีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำบลหัว
วาสุกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๘), ๒๐๔.)

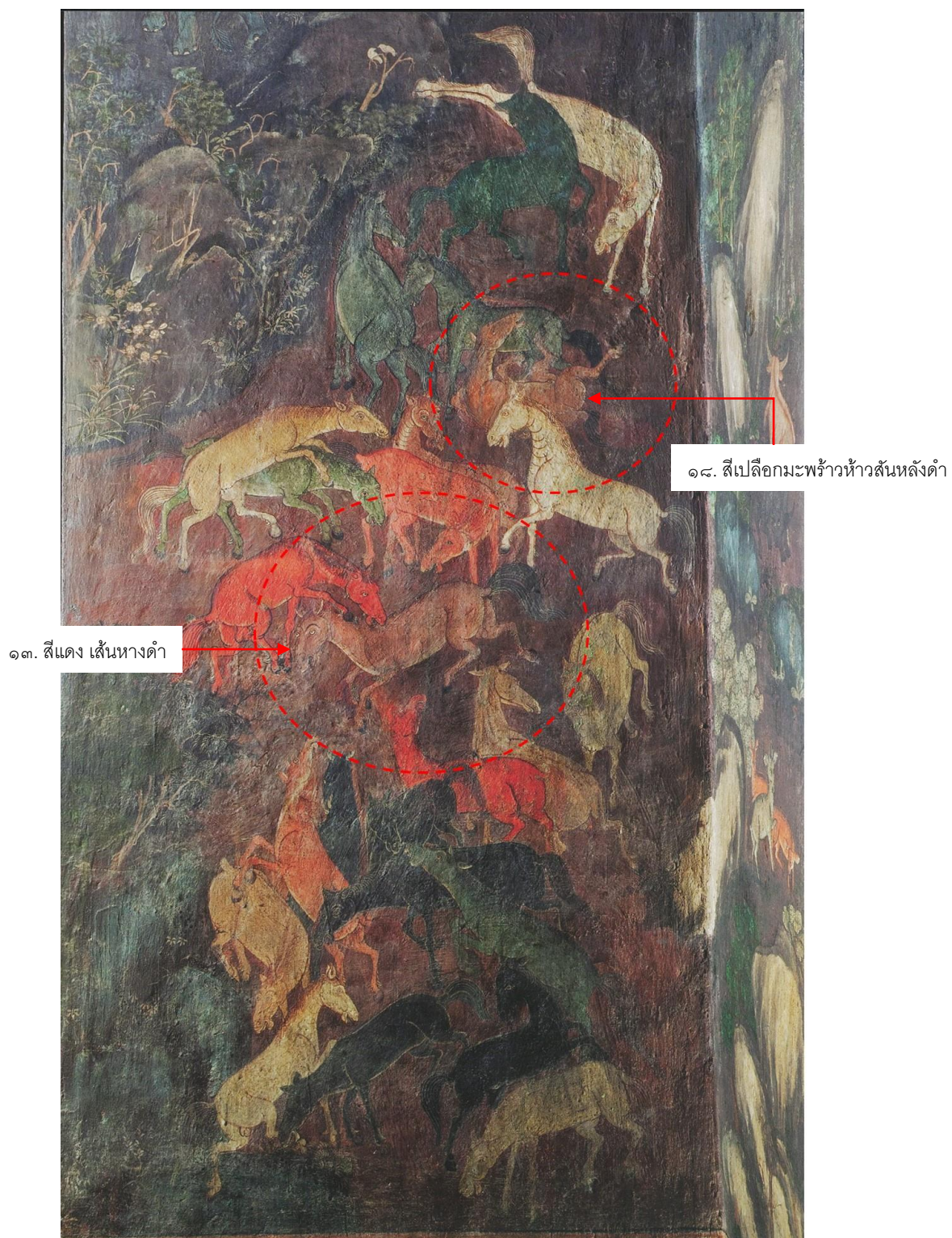
๑.๓ ม้าโทเสนาราช

จิตรกรรมฝาผนังภาพตำราม้า ม้าโทเสนาราช⁵⁰ ๒๔ ชนิด (ภาพที่ ๓๖) ที่มูมฝาผนังทิศ ตะวันออกเฉียงเหนือ มีภาพม้า ๒๕ ตัว ในอิริยาบถต่าง ๆ บนภาพพื้นหลังธรรมชาติ ภาพม้าตัวสีดำ ตัดเส้นด้วยสีขาว ภาพม้าสีขาวตัดเส้นด้วยสีน้ำตาลเข้ม และภาพม้าสีอื่น ๆ ตัดเส้นด้วยสีดำหรือสีน้ำตาลเข้ม โดยมีภาพม้า ๒ ตัว ที่มีการบอกลักษณะของสีของขนที่หลัง และสีหาง คือหมายเลข “๑๓. สีแดง เส้นหางดำ และ ๑๘. สีเปลือกมะพร้าวหัวสันหลังดำ”⁵¹ จึงสามารถระบุลักษณะได้ตรงตาม ตำราม้าของเก่า ส่วนภาพม้าตัวอื่น ๆ ระบุเพียงสีตัวเท่านั้น ซึ่งมีสีใกล้เคียงกันเป็นจำนวนมาก ทำให้ไม่สามารถกำหนดได้ว่าเป็นภาพม้าตัวใด โดยสามารถจำแนกตามกลุ่มสีของภาพม้าโทเสนาราช (ม้าตรี) ที่ใกล้เคียงกันได้ดังตารางต่อไปนี้

⁵⁰ ในตำราระบุว่าเป็น (เข้าใจว่าเป็นลักษณะม้าตรี)

⁵¹ ตำราม้าของเก่าและตำราม้าคำโคลง, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๘), หน้า ๕.

ภาพที่ 36 จิตรกรรมฝาผนังภาพตำราม้า ม้าโทเสนาราช ๒๔ ชนิด

(ที่มา : ศานติ ภัคดีคำ, "จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส," ตำนก
 วาสกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๒๐๓.)

กลุ่มสี	ม้าโทเสนาราช ๒๔ ⁵²	
ขาว	๑. ขาวล้วน	๒๒. สีนกกระเรียนขาว
เทา	๒. ขาวเทา ๑๑. เทาขาว	๔. เทาเขียวอ่อน ๕. เทาสีเขียว
ดำ	๑๒. สีเทาดำกึ่งขาว	๒๑. สีนกกระเรียนดำ ๒๓. สีดำล้วน
เขียว	๓. เทาเขียวแก่	๒๐. สีเปลือกมะพร้าวานาพิเกอ่อน
เหลือง	๕. สีเหลืองเทา ๑๗. สีกะทิงขาวกร้ากรุ่น	๑๐. สีเหลืองอ่อน ๑๖. สีกะทิงแดงหม่น
ส้ม	๗. แดงเม็คมะขาม	๑๕. สีหม้อใหม่
แดง	๖. แดงล้วน	๘. แดงกึ่ง ๔ เท้าแดง
น้ำตาล	๑๔. สีนกกด	๑๕. สีเปลือกมะพร้าวแดง

ตารางที่ 1 กลุ่มสีของภาพม้าโทเสนาราช (ม้าตรี) ๒๔ ชนิด

๑.๔ ม้าจัตวา

จิตรกรรมฝาผนังภาพตำราม้า ม้าจัตวา ๖ ชนิด (ภาพที่ ๓๗) ที่ระหว่างช่องหน้าต่างทิศ ตะวันออก มีภาพม้า ๖ ตัวในอิริยาบถต่าง ๆ บนภาพพื้นหลังธรรมชาติ ภาพม้าตัวสีดำตัดเส้นด้วยสี ขาว ภาพม้าสีอื่น ๆ ตัดเส้นด้วยสีดำหรือสีน้ำตาลเข้ม ทั้งจำนวนและลักษณะสีตรงตาม ตำราม้าของ เก่า ทุกประการดังนี้

ลักษณะม้าจัตวา ๖ อย่าง

๑. ม้าเป็นสีดำหม่น
๒. ม้าเป็นสีม่วงอ่อน
๓. พื้นแดงแซมขนเทา
๔. หมอกขาวมากแซมแท้
๕. ขนแดงขนขาวทำกัน
๖. สีแดงลายจุดเท่าเมล็ดฝ้าย

หกม้านี้เป็นม้าจัตวา⁵³

⁵² ตำราม้าของเก่าและตำราม้าคำโคลง, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๘), หน้า ๔ - ๕.

⁵³ ระบุไว้ว่า “ขาดอย่างหนึ่งไม่ครบ ๒๔” จาก เล่มเดียวกัน, หน้า ๕.

ภาพที่ 37 จิตรกรรมฝาผนังภาพตำราม้า ม้าจัตวา ๖ ชนิด

(ที่มา : สานติ ภัคคีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนก วาสุกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๒๐๔.)

สรุป

การศึกษาเรื่องม้านั้นมีสืบทอดกันมายาวนานดังปรากฏในหนังสือ *ตำราม้าของเก่า* ซึ่งมีเนื้อหาบอกลักษณะม้าเอก ๗ ชนิด ม้าโท ๑๕ ชนิด ม้าโทเสนาราช (ม้าตรี) ๒๔ ชนิด และม้าจัตวา ๖ ชนิด รวม ๕๒ ชนิด จากการศึกษาจิตรกรรมฝาผนังภาพตำราม้าในหอไตรฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส นั้นพบว่าสีของภาพม้าใกล้เคียงกับ *ตำราม้าของเก่า* เกือบทุกประการ อาทิ สีของตัว ขน ขนหาง ตลอดจนกีบเท้า ประเด็นที่น่าสนใจคือ จำนวนม้าโทเสนาราช (ม้าตรี) แตกต่างกันคือ ใน *ตำราม้าของเก่า* ระบุว่า มี ๒๔ ชนิด ส่วนจิตรกรรมฝาผนังภาพตำราม้า ในหอไตรสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส มีม้าโทเสนาราช (ม้าตรี) ๒๕ ชนิด รวม ๕๓ ชนิด ซึ่งต่างกัน ๑ ชนิด และเมื่อศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมใน *ตำราม้าคำโคลง* ปรากฏจำนวนม้าในโคลงทำียบทซึ่งกล่าวไว้ว่า

เสร็จแสดงลักษณะม้า	โทตรี เอกแเส
ห้าสิบสามโดยมี	กล่าวไว้
ม้าโทษต่อทวี	ครบแปด
ศิริหกสิบเอ็ดให้	ประจักษ์แจ้งบริบูรณ์ ^{๕๔}

^{๕๔} *ตำราม้าของเก่าและตำราม้าคำโคลง*, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พิมพ์หามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๘), หน้า ๑๗๒.

จากโคลงดังกล่าวจึงสามารถสรุปได้ว่าม้าเอก โท ตรี และจัตวานั้นมี ๕๓ ชนิด โดยที่ม้าโท เสนาราช (ม้าตรี) นั้น มีจำนวน ๒๕ ชนิด ตามที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังภาพตำราม้าในหอไตร สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก ซึ่งยังสามารถกำหนดอายุของหนังสือ ตำราม้าของเก่า โดย สันนิษฐานได้ว่าน่าจะมีมาก่อนการสร้างหอไตรฯ (ก่อนปี พ.ศ. ๒๓๖๕) ส่วน ตำราม้าคำโคลง นั้น น่าจะเป็นหนังสือที่แต่งขึ้นภายหลังเพราะมีเนื้อหาแตกต่างกันกับภาพตำราม้าในหอไตรสมเด็จพระ ปฐมบรมฯ ทั้งนี้จิตรกรผู้เขียนภาพตำราม้ามีกลวิธีในการใช้สีโดยเฉพาะคือ ม้าสีดำจะตัดเส้นด้วยสี ขาว ม้าสีขาวจะตัดเส้นด้วยสีน้ำตาลเข้ม ม้าสีอื่น ๆ จะตัดเส้นด้วยสีดำ ตลอดจนอากัปกริยาของม้า ทำให้สามารถแยกชนิดของม้าได้ชัดเจน

๒. วิเคราะห์ตำราโคกับภาพจิตรกรรมในหอไตรสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก

หนังสือ พระสมุท โคลงเขาโค คัดมาจากเอกสารโบราณ ประเภทหนังสือสมุดไทยคำ หมวดสัตว์ศาสตร์ เลขที่ ๑ เขียนด้วยอักษรไทย ภาษาไทย และส่วนที่เป็นคาถาบูชาเขาพระโค เขียน ด้วยอักษรขอม ภาษาบาลี ตีพิมพ์ครั้งแรกในนิตยสารศิลปากร ปีที่ ๔๑ ฉบับที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๔๑^{๕๕}

พระสมุท โคลงเขาโค มีเนื้อหาเริ่มต้นด้วยบทประณามพจน์ ที่มาของตำราโค ลักษณะโค มงคล ๘ ชนิด สีน้ำของเขาโค (ความแวววาวของสีต่าง ๆ ที่ปรากฏในเนื้อเขาโค) คุณของเขาโค ราคา พิธีรับขวัญโคที่มีหัวกับเขาติดกันตายลอยน้ำมา ลักษณะเขาดีร้าย จุดประสงค์ในการแต่ง วัน เดือนปีที่ทรงพระนิพนธ์ คาถาบูชาเขาโค และพระนามของผู้ประพันธ์^{๕๖}

จากการศึกษา พระสมุท โคลงเขาโค พบว่าเป็นพระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาบำราบปรปักษ์ ทรงพระนิพนธ์แล้วเสร็จเมื่อวันที่ พุศ. ขึ้น ๘ ค่ำ เดือนห้า (๕) ปีกจ เบญจ-ศก จ.ศ. ๑๒๓๕ ตรงกับวันที่ ๒๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๑๗ ซึ่งตรงกับบทประพันธ์ดังนี้

^{๕๕} พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ, “ตำราโค : ศาสตร์แผนโบราณของไทย,” ศิลปากร ปีที่ ๔๑, ฉบับที่ ๓ (๒๕๔๑): ๗๑ – ๗๕.

^{๕๖} จุตพร บุญประเสริฐ, “การวิเคราะห์ตำราวัว” (อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย สาขาวิชา ภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖), ๗๔.

^{๑๑๖} นิพนธ์พจนกถาว์อ้าง	ปางปี จอเฮย
จิตรมาศชุณคดี	แปดถ้วน
วารุฒศกยังมี	ห้าหน้า อยู่มา
แสดงกรโลงแล้วล้วน	เรื่องเค้าโคคุณ ฯ
^{๑๒๒} กรมพระปรากฏฐาน	นามแดง
บารามปรปักษ์แจง	จัดไว้
เดิมตัดผลัดเปลี่ยนแปลง	บรรพ์แบบ แลพ่อ
ปรุปรุปรับตำหรับให้	เรียบร้อยเรื่องเรียน ฯ
^{๑๒๓} กรมพระบารามเสี้ยน	ปรปักษ์
ริเริ่มรงสฤคิลักษณ์	สืบสร้าง
เปลี่ยนแปลงแต่งย้ายยัก	กลอนเก่า นาพ่อ
เรียงเรียบเทียบทานอ้าง	โธฐไว้หวังเฉลิม ฯ ⁵⁷

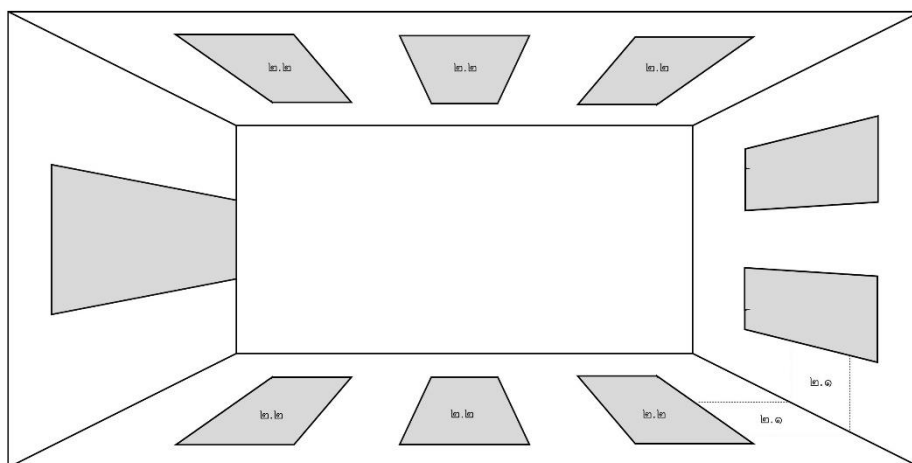
จิตรกรรมตำราโคและเขาโคในหอไตรฯ สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกนั้น แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือส่วนที่เป็นภาพโคในอิริยาบถต่าง ๆ อย่างเป็นธรรมชาติ เขียนไว้ที่มุมฝาผนัง ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของหอไตรฯ และส่วนที่เป็นภาพเครื่องตั้งประกอบเขาโคเขียนไว้ที่บานประตูของหน้าต่างฝั่งทิศเหนือและทิศใต้ของหอไตรฯ มีกล่าวไว้ในโคลงบอกด้านการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนว่า

ตำหรับฉบับแบบอ้าง	อาษาชาติเอย
อีกศฤคิลงตำรา	รูปไว้
ดรรครอบคณา	คลเพียบผนังแฮ
วิพาลักษณ์ประจักษ์เหตุให้	โทษทั้งแดงคุณ ⁵⁸

จิตรกรรมตำราโคและเขาโคในหอไตรสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกนั้น มีเนื้อหาใกล้เคียงกันบางกับหนังสือ *พระสมุทโคลงเขาโค* โดยสังเกตจากสีและคำอธิบายภาพ สามารถแบ่งออกเป็น ๒ ส่วนตามตำราได้ดังนี้คือ โคมงกล ๘ ชนิด และเขาโคมงกล ๒๔ ชนิด (ภาพที่ ๓๘)

⁵⁷ พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ, “ตำราโค : ศาสตร์แผนโบราณของไทย,” ศิลปากร ปีที่ ๔๑, ฉบับที่ ๓ (๒๕๔๑): ๘๕ – ๙๐.

⁵⁸ ปริมาณุชิตชินโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ, *โคลงตั้งเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน*, (กรุงเทพฯ: สหธรรมิก, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๐.

ภาพที่ 38 แผนผังแสดงตำแหน่งภาพจิตรกรรมตำราโคและเขาโคในหอไตรสมเด็จฯ

๒.๑ โคมงกล ๘ ชนิด

จิตรกรรมฝาผนังภาพตำราโคมงกลทั้ง ๘ ชนิด (ภาพที่ ๓๕ และ ๔๐) ที่มีมูฝาผนังทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีภาพโค ๕ ตัวในอิริยาบถต่าง ๆ บนพื้นหลังภาพธรรมชาติภาพโคสีดำตัดเส้นด้วยสีขาว ภาพโคสีขาวตัดเส้นด้วยสีน้ำตาล และภาพโคสีอื่น ๆ ตัดเส้นด้วยสีดำ มีจำนวนต่างกัน ๑ ตัว เมื่อเทียบกับ พระสมุค โคลงเขาโค ดังนี้

มีโคหนึ่งปรากฏ กำหนดนามอุสุภราช เป็นทิพยอาสน์ยานทรง องค์ปรมเสวรสักดิ์ มีลักษณะสีกาย ดำพรรณพรายเพียงหมึก แลเอธิกหัวสรรพางค์ หน้านอกหางขาวสด สีเท้าหมัดเจ็ดแห่ง แต่งเป็นเทวพาหนะ ยังอีกจะอธิบาย โคลสีกายสุกแดง แดลงนามจงกลนี้ หนึ่งในโคสีสุทธิเสวต ขาวพิเศษเลิศงาม นามเรียกชื่อโคหา เหลืองรจนาทั่วกาย หมายถึงว่าโคหงษ์ ทั้งนี้ลงแบบบัญญัติ ชาติกษัตริย์สูงตระกูล ต้นเค้ามูลโคนัน ท่านกล่าวแสดงไว้ชั้น หนึ่งอ้างสีโค แลแฮ

หนึ่งโสภณพรรณประเสริฐ สีเมฆเลิศหลางงาม หนึ่งเกิดตามตระกูลวงษ์ สีด้วยงอย่างทองแดง หนึ่งมีแสงรจนา ดังเกล็ดปลาพริ้วพราย หนึ่งสีฉายช่วงโชติ เสียนโดนดงามสรรพ ตามลำดับสีอย่าง มีคุณต่าง ๆ กัน เป็นมหันต์มงคล เจริญผลพูนสวัสดิ์ อาจจัดกษัตริย์ทราย ทุกข์ทั้งหลายคลายเคลื่อนเคลื่อนดับกลับร้ายดี แม้นใครมีเลี้ยงไว้ โดยวิเศษจักให้ ลากล้าโดยเสมอ แลเนา⁵⁹

สามารถสรุปลักษณะตามคำประพันธ์ได้ดังนี้

๑. โคอสุภราช ตัวสีดำเป็นพื้น มีต่างสีขาวที่หน้า นอก หาง และเท้าทั้ง ๔

๒. โคอจงกลนี้ สีกายสุกแดง

⁵⁹ พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ, “ตำราโค : ศาสตร์แผนโบราณของไทย,” ศิลปากร ปีที่ ๔๑, ฉบับที่ ๓ (๒๕๔๑): ๗๓ – ๗๘.

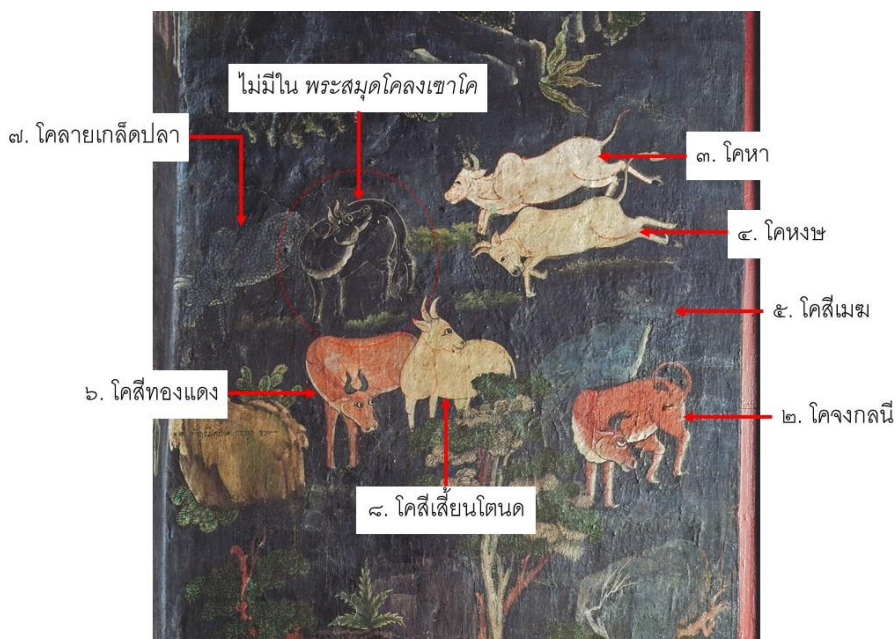
๓. โคหา สีขาว
๔. โคหงส์ สีเหลือง
๕. โคสีเมฆ
๖. โคสีทองแดง
๗. โคมีลายจุดเกล็ดปลา
๘. โคสีเสี้ยนโตนด มีสีเหลืองอมน้ำตาลอ่อน⁶⁰

ภาพที่ 39 จิตรกรรมฝาผนังภาพดำราโคมงคล ๘ ชนิด ทิศตะวันออก โคอุสุภราช
(ที่มา : นิษดา เหล่าสุนทร, หอไตรกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรส แห่งเรียนรู้พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาไทยในวัด
โพธิ์, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๘), ๒๔๓.)

⁶⁰ กรมศิลปากร, **ฐานข้อมูลพระเมรุมาศ และเครื่องประกอบพระเมรุมาศ**, เข้าถึงเมื่อ ๑๖ มีนาคม ๒๕๖๓, เข้าถึงได้จาก <https://phramerumas.finearts.go.th/item.php?itemID=68>

ภาพที่ 40 จิตรกรรมฝาผนังภาพตำราโคมงคล ๘ ชนิด ทิศใต้

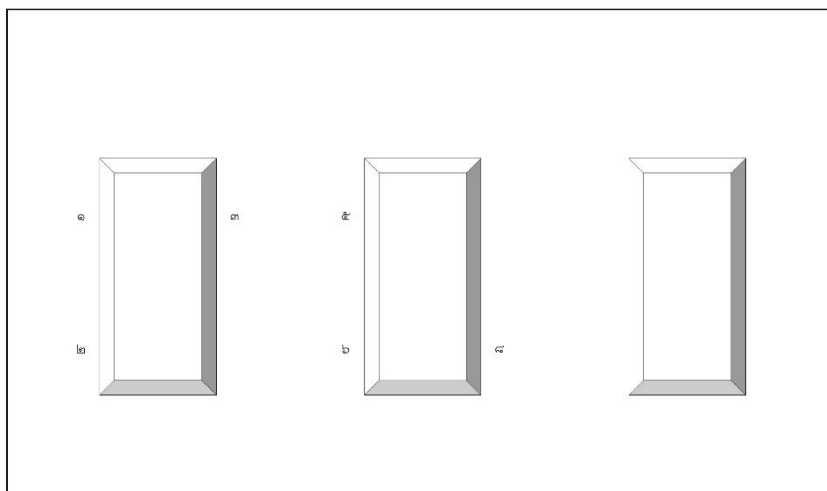
(ที่มา : สานติ ภัคคีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนก วาสุกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๕๓.)

๒.๒ เขาโคมงคล

จิตรกรรมตำราเขาโคมงคล ๒๔ ชนิด ที่บานแผละหน้าต่างผนังด้านทิศเหนือและทิศใต้ใน หอไตรฯ สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส มีภาพเครื่องตั้งประกอบเขาโคมงคล ๔ ภาพ มี คำอธิบายทุกภาพ แต่มีตรงตาม พระสมุด โคลงเขาโค ทั้งสิ้น ๑๒ ภาพ โดยสังเกตจากสีของ ภาพประกอบกับคำอธิบายภาพซึ่ง ใช้การสะกดตามอักษรวิธีเดิมตามที่ปรากฏเปรียบเทียบกับ พระ สมุด โคลงเขาโค

๑. บานแผละหน้าต่างบนผนังด้านทิศเหนือ

จิตรกรรมตำราเขาโคมงคล ๒๔ ชนิด ที่บานแผละหน้าต่างผนังด้านทิศเหนือ มีภาพเครื่องตั้ง ประกอบเขาโค ๑๒ ภาพ มีภาพที่ตรงตาม พระสมุด โคลงเขาโค ๖ ภาพ (ภาพที่ ๔๑) ได้แก่ ภาพ ตำแหน่งหมายเลขที่ ๑, ๒, ๓, ๕, ๖, และ ๘ ซึ่งมีคำอธิบายภาพดังต่อไปนี้ (ภาพที่ ๔๒ - ๔๗)

ภาพที่ 41 แผนผังแสดงตำแหน่งภาพจิตรกรรมตำราเขาโคที่บ้านแต่ละหน้าต่างในหอไตรสมเด็จพระ
ด้านทิศเหนือ

๑. เขาโคศรีตั้งโดย ผู้ใดได้ไว้จะมียศ ราคาหกตำลึงทอง
๒. เขาโคศรีขาวชดดูศรีงาช้าง เอาเข้าน้ำประพรมกินรักษาหญิงคลอดลูกยาก ราคา ๕ ตำลึงทอง
๓. เขาโคศรีผักปลังเจือดำ ควรแก้ทหารใช้ ราคาหกตำลึงทอง
๕. เขาโคศรีดอกคำ ถือเค็ดรทางกันศัตรูทั้ง ๑๐ ทิศ
๖. เขาโคศรีเขียวตั้งผิวไม้ไผ่ศรีสุก ปลายแหลมมีหนามรอบ มียศแก่เจ้าของ มีราคา ๑๐ ชั่งทอง
๗. เขาโคศรีขมมันสดผู้ใดได้ไว้จะเป็นเศรษฐี⁶¹

⁶¹ สานติ ภักดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนานกวางสุกรีวัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับบลิชซิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๕๔.

ภาพที่ 42, 43, 44 ภาพจิตรกรรมเครื่องตั้งประกอบเขาโคที่บ้านแผ่หน้าต่าง ด้านทิศเหนือ
 (ที่มา : ศานติ ภักดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนาน
 วาสุกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๘), ๑๘๕.

๓๕ เขาโคศรีแมนแมน

ดั่งหนึ่งชลหลังไหล

ร่องตลอดจรดปลายไผ่

เรื่องเดชยั้งยคลัน

๓๖ เขาโคศรีพ่องแผ้ว

หลากเล่ห์แมนศรีงา

ท่านพิศดรากา

ทองนับคำลึงอ้าง

ดั่งโคย

รอบคั่น

สรคสอาด นาพ้อ

หกถ้วนคำลึงคำ ฯ

ลอาดตา

แห่งซ้าง

ควรรู้ เขาเฮย

ที่ห้าคงควรร ฯ

ภาพที่ 45, 46, 47 ภาพจิตรกรรมเครื่องตั้งประกอบเขาโคที่บ้านแผละหน้าต่าง ด้านทิศเหนือ (ต่อ)
 (ที่มา : ศานติ ภักดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนก
 วาสุกี วัตโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๕๖.

^{๓๗} หูยิงโคกลอดบุตรแม่

สิ้นสุดมือหมอวาง

เอาเขาเข่าชลพลาถ

จักกลอดโดยง่ายแท้

^{๓๘} เขาหนึ่งแดงศุกเพียง

อีกปักปลั่งเจือดำ

ขาดคำคิดทองคำ

ควรแก้ทหารไช้

ขัดขวาง

ไปแก้

พรมประ กินเฮย

รกนั้นปล้นตาม ๕๕

ผลคำ ถึงแฮ

หม่นไหม้

หนักหก ตำลึง

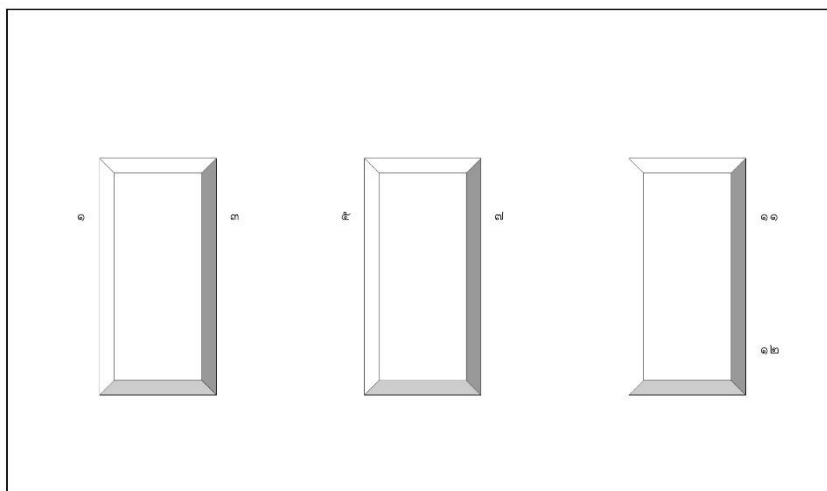
ไพร่ล้อมพुरुตาม ๕๕

๔๑ เขาหนึ่งศรีเพชรพริ้ง	เพราแสง
ตั้งดอกคำสุกแดง	สรดจ้ำ
อาจารย์กล่าวแถลง	คุณยั้ง
กันโทษไทยทุกถ้ำ	ชอบใช้เดินทาง ๗๕
๔๐ เขาหนึ่งเขี้ยวเลิศล้ำ	ศุกไส
น้ำแล่นรอบเขี้ยวใน	แจ่มแจ้ง
ผิวไม้ไผ่วิไล	แลสรด ศรีนา
ตั้งบุกกลดลั่นแกล้ง	คำห้าตำลึงทอง ๗๕
๔๒ อีกเขาฤาเล่าอ้าง	ปรากฏ
ศรีดั่งขมื่นสรด	เทียบมั่น
เงินทองไม่รู้หมด	ไหลเนื่อง มาแฮ
ไม่ตกถึงยากแค้น	ชอบค้าขายดี ๗๕ ⁶²

๒. บานแผละหน้าต่างบนผนังด้านทิศใต้

จิตรกรรมตำราเขาโคมมงคล ๒๔ ชนิด ที่บานแผละหน้าต่างด้านทิศใต้ (ภาพที่ ๔๘) มีภาพเครื่องตั้งประกอบเขาโค ๑๒ ภาพ มีภาพที่ตรงตาม พระสมุค โคลงเขาโค ๖ ภาพ ได้แก่ ภาพตำแหน่งหมายเลข ๑, ๓, ๕, ๗, ๑๑, และ ๑๒ ซึ่งมีคำอธิบายภาพดังต่อไปนี้ (ภาพที่ ๔๕ - ๕๔)

⁶² พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวั่งเจริญ, “ตำราโค : ศาสตร์แผนโบราณของไทย,” ศิลปากร ปีที่ ๔๑, ฉบับที่ ๓

ภาพที่ 48 แผนผังแสดงตำแหน่งภาพจิตรกรรมตำราเขาโคที่บ้านแต่ละหน้าต่างในหอไตรสมเด็จพระเจ้า

ด้านทิศใต้

๑. เขาโคศรีดำกลางเป็นรูปพรหมภควัม ถ้าผู้ใดไว้ทำเป็นเครื่องอยู่กุมอาวุธ
๓. เขาโคศรีดั่งเปลวเพลิง ควรเป็นเครื่องประดับองค์พระมหากระษัตริ์
๕. เขาโคเป็นเกลียวขาวดำสลับกันมีคุณนักราชาข่งทอง ๑
๗. เขาโคปลายดั่งน้ำประหอรท ต้นเขียว ควรแก่ผู้มียศ ราคาห้าข่งทอง
๑๑. เขาโคศรีดำปลายเหลืองเป็นปลอกหุ้มคจใส่หมวก กันเสนียดจิงไร ราคาแปดตำลึงทอง
๑๒. เขาโคศรีเขียวเหลืองขาว ผู้ใดได้ไว้จะมีบริวารมาก ราคาแปดตำลึงทอง⁶³

⁶³ ศานติ ภักดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำหนักวาสุกรีวัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับบลิชซิง, ๒๕๕๕), ๑๕๘.

ภาพที่ 49, 50, 51 ภาพจิตรกรรมเครื่องตั้งประกอบเขาโคที่บ้านแฝและหน้าต่าง ด้านทิศใต้
 (ที่มา : ศานติ ภักดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนก
 วาสุกรี วัดโพธิ์, พระราชนิพนธ์ (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๕๕ -
 ๒๐๐.

ภาพที่ 52, 53, 54 ภาพจิตรกรรมเครื่องตั้งประกอบเขาโคที่บ้านแพะหน้าต่าง ด้านทิศใต้ (ต่อ)
 (ที่มา : ศานติ ภักดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนาน
 วาสกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๘), ๒๐๐ –
 ๒๐๑.

^{๒๐} อาจารย์เจ้าสำแดง แดงลักษณะเขาโค รูปเล็กโตเสมอกัน คุณอนันต์ต่างต่าง เขาหลายอย่าง
 หลายศรี มีเป็นรูปกัคว่า อีกเขาคำนิลขลับ ต้องบังคับดียิ่ง ทั้งสองสิ่งคงอาวุธ ต่อพุทธเป็นเครื่องราง
 วางราคาอนอกอนันต์ เขาในครรภ์เกรียงไกร ผู้ใดได้บุญเลิศ เกิดความสุขแลหลาย ค้าขายง่ายสะดวกดี
 มีทรัพย์สินมั่งคั่ง นั่งกินพานเงินทอง โจรคิดปองมิได้ ใ้บูชಾಯ่าขาด ปราศจากทุกข์แ้ว สุข
 ประเสริฐเลิศแล้ว ชีพร้อยปีปลาย ฯ

๘๕ เขาแดงเหมือนหิ้งห้อย	สุกใส
ฤว่าคจเปลวไฟ	พรางพร้อย
เมื่อยู่กับผู้ใด	ภูลเดช ท่านนา
คิดค่าไว้ไม่น้อย	สิบแล้วเสศคำลึง ๗๕
๒๖ เขาหนึ่งคำหลากล้า	พียงล
ขาวติดเงอรคน	ค่งแก้ว
กลอกกลิ้งว้างเวียนวน	ตามร่อง น้ำแฮ
คำค่าสิบซ่งแล้ว	เลิศล้วนมงคล ๗๕
๖๑ เขาหนึ่งเลอเลิศล้ำ	หลากหลาย
ต้นติดเขี้ยวประปราย	พรางแพรว
น้ำปรอดเล่นรอบปลาย	คำซ่ง คำเฮย
คูเลื่อมด่งแสงแก้ว	คู่ท้าวควรถวาย ๗๕
๑๘ เขาใดค่างต้นต่าง	น้ำเหน
เหลืองห่อปลายเขาเปน	ปลอกหุ้ม
อยู่เรือนเกิดความเอิ้น	ดืบโศก ทุกขนา
ทองแปดคำลึงคุ่ม	ค่านันกอกว ๗๕
๓๔ เขาหนึ่งเหลืองเล่นพื้น	เขี้ยวสรด
ขาวเล่นรอบปลายจรด	ร่องน้ำ
คำค่าท่านกำหนด	นับแปด คำลึงแฮ
จักภิชโยศล้ำ	แต่ผู้บูชา ๗๕ ^{๖๔}

สรุป

การศึกษาเรื่องโคนันมีสืบทอดกันมายาวนานดังปรากฏในหนังสือ *พระสมุคเขาโค* ที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาบำราบปรปักษ์ ทรงรวบรวมนิพนธ์ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๑๗ ตรงกับรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ซึ่งมีเนื้อหาบอกที่มาของตำราโค ลักษณะโคมงคล ๘ ชนิด สีน้ำของเขาโค คุณของเขาโค ราคา พิธีรับขวัญโคที่มีหัวกับเขาติดกันตายลอยน้ำมา ลักษณะเขาดีร้าย จากการศึกษาจิตรกรรมภาพตำราโคและเขาโคในหอไตรฯ สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกนั้นพบว่าสีของภาพโคตรงกันกับ *พระสมุคโคลงเขาโค* ทุก

^{๖๔} พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ, “ตำราโค : ศาสตร์แผนโบราณของไทย,” ศิลปากร ปีที่ ๔๑, ฉบับที่ ๓ (๒๕๔๑): ๗๖ – ๘๐.

ประการ แต่จำนวนโคในภาพจิตรกรรมนั้นต่างจากตำราโค ๑ ตัว ประเด็นที่น่าสนใจคือจิตรกรรมภาพตำราเขาโค ๒๔ ชนิดเมื่อสอบเทียบกับ *พระสมุค โคลงเขาโค* แล้วมีส่วนที่ตรงกันอยู่เพียง ๑๒ ชนิด พอจะสันนิษฐานได้ว่า *พระสมุค โคลงเขาโค* ได้รับการสืบทอดมาก่อนสมัยต้นรัตนโกสินทร์ และเมื่อองค์พระนิพนธ์ทรงรวบรวมข้อมูลอาจมีบางส่วนชำรุดสูญหายและเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา เนื้อหาบางส่วนจึงมีการคลาดเคลื่อนเปลี่ยนแปลงไปบ้าง ในตอนท้ายของ *พระสมุค โคลงเขาโค* พระองค์ได้ระบุว่า ตำราเล่มนี้เคยมีผู้ประพันธ์ไว้ก่อนแล้ว เป็นของเก่าที่มีมานาน แต่ต้นฉบับชำรุดเสียหายจึงได้รวบรวมขึ้นใหม่ให้เป็นตำราโคและเขาโคเล่มสมบูรณ์ ดังโคลงกระพุ่มบอกจุดประสงค์ในการทรงพระนิพนธ์ท้ายบทว่า⁶⁵

๑๑๘	ริ รุ่งเริ่มกล่าวแก้	กลกลอน
	ทำ แบบแบบอย่างสอน	ศิษย์รู้
	คลำ บทพจนสุนทร	ถูกทุก อย่างนา
	ตาม รบอบกอบกู้	ก่อให้เกิดไชยเฉลิม ฯ
๑๑๙	ตำ หรับฉบับเบื้อง	โบราณ
	รา เลอะเปอะโบลาน	ผู้บ้าง
	เขา เขียนคั่นมนาน	เก่าแก่
	โค คร่ำทำโคลงอ้าง	ใหม่แล้วบริบูรณ์ ฯ ⁶⁶

๓. วิเคราะห์ตำราแมวกับภาพจิตรกรรมในหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

การเลี้ยงแมวในประเทศไทยนั้น ไม่มีหลักฐานชัดเจนว่ามีประวัติความเป็นมาอย่างไร มีเพียงข้อสันนิษฐานว่าคนไทยเลี้ยงแมวมาแต่โบราณ แต่เดิมนั้นแมวไทยถูกเลี้ยงอยู่ในวัดสำหรับกันขโมยเหมือนกับสุนัข ครั้นต่อมาแมวไทยเป็นที่นิยมเลี้ยงกันเฉพาะในราชสำนัก นอกจากนี้ยังพบว่ามี การแต่ง *ตำราคุณลักษณะแมว* ไว้เป็นจำนวนมาก ฉบับที่เก่าแก่ที่สุดเป็นสมุดข่อย มีอายุเก่าแก่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๙ – ๒๓⁶⁷ จากนั้นได้รวบรวมจัดพิมพ์ขึ้นเป็นครั้งแรก ชื่อว่า *ตำราคุณลักษณะแมว* ของวัดดอนงคาราม เพื่อพิมพ์แจกในเนื่องงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระพุฒาจารย์ พุทธสรมหาเถระ (นาม พุทธสโร) เมื่อวันที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๐ และพิมพ์เพิ่มอีกครั้งในปี พ.ศ.

⁶⁵ จุตพร บุญประเสริฐ, “การวิเคราะห์ตำราแมว” (อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖), ๘๓.

⁶⁶ พิมพ์พรรณ ไพบูลย์ห้วงเจริญ, “ตำราโค : ศาสตร์แผนโบราณของไทย,” ศิลปากร ปีที่ ๔๑, ฉบับที่ ๓ (๒๕๕๑): ๘๕.

⁶⁷ Martin R Clutterbuck, *Siamese Cats*, Bangkok: White Lotus Press, 2004, page 1, 7 – 8.

๒๕๐๓ ในตำรามีการแบ่งคำประพันธ์เป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนที่ ๑ เป็นโคลงสี่สุภาพ ๓๐ บท ประกอบภาพบอกลักษณะแมวดิและร้าย บทนำกล่าวถึงฤๅษีสองตนคือฤๅษีกะไลยโกฏฐและฤๅษีตาไฟเป็นผู้ให้กำเนิดแมวขึ้นมา มีภาพประกอบที่เขียนใหม่ผิดไปจากภาพในสมุดข่อยเดิม และส่วนที่ ๒ แต่งเป็นกาพย์ฉบัง ๑๖ จำนวน ๕๖ บท อธิบายคุณและโทษของแมวดิและร้าย *ตำราคุณลักษณะแมว* ที่ตีพิมพ์ฉบับนี้ไม่ปรากฏชื่อแต่งและใช้การสะกดอักษรวิธีแบบดั้งเดิม⁶⁸

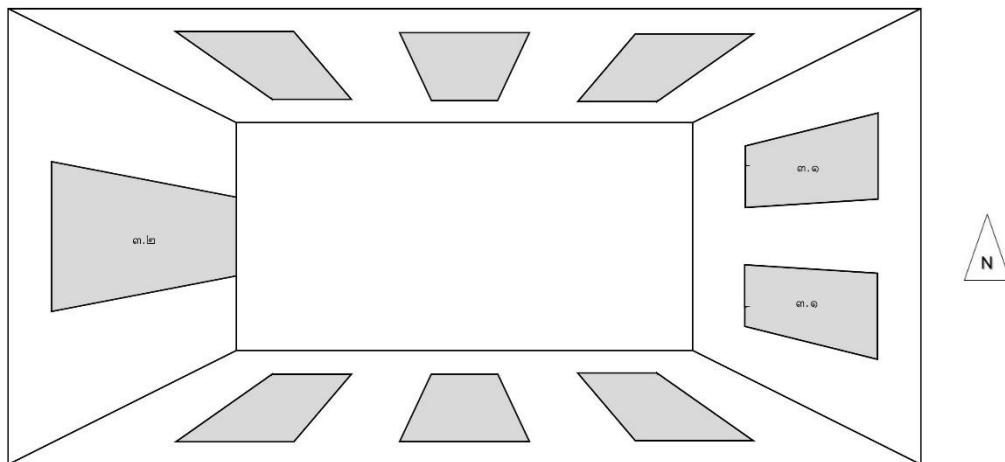
จิตรกรรมตำราแมวมียุคเขียนไว้ที่บ้านแพะหน้าต่างด้านทิศตะวันออก และประตูของหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตโนรธ กล่าวถึงใน โคลงบอกด้านการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนว่า

ตำหรับฉบับแบบอ้างอิง	อาชาชาติเอย
อีกศกสิงฆตำรา	รูปไว้
ดารกรรอบคณา	คตเพียบผนังแฮ
วิพาลักษณ์ประจักษ์เหตุให้	โทษทั้งแกลงคุณ ⁶⁹

จิตรกรรมภาพตำราแมวที่ปรากฏในหอไตรฯ กรมพระปรมานุชิตโนรธ แบ่งเป็น ๒ ส่วน ส่วนแรกเขียนอยู่ที่บ้านแพะหน้าต่างผนังฝั่งทิศตะวันออก เป็นภาพแมวดิ ๑๗ ชนิด และส่วนที่ ๒ เขียนอยู่ที่บ้านแพะประตูทิศตะวันตก เป็นภาพแมวร้าย ๖ ชนิด ทั้งนี้การจำแนกประเภท จำนวน ลักษณะ ตลอดจนคำจารึกอธิบายภาพตรงกันกับที่ปรากฏใน *ตำราคุณลักษณะแมว* ทุกประการในการศึกษาค้นคว้านี้ได้ปริวรรตคำอธิบายภาพที่เขียนกำกับไว้ตามอักษรวิธีเดิมมาลงไว้ด้วย โดยมีบางภาพที่คำอธิบายเดิมลบเลือน หรือสูญหาย ดังนี้ (ภาพที่ ๕๕)

⁶⁸ เหมพันธ์ เหมวรรณันท์. *แมว*. (กรุงเทพฯ: สำนักเกษตรกรรม, ม.ป.ป.), หน้า ๑๒ และ ๔๑.

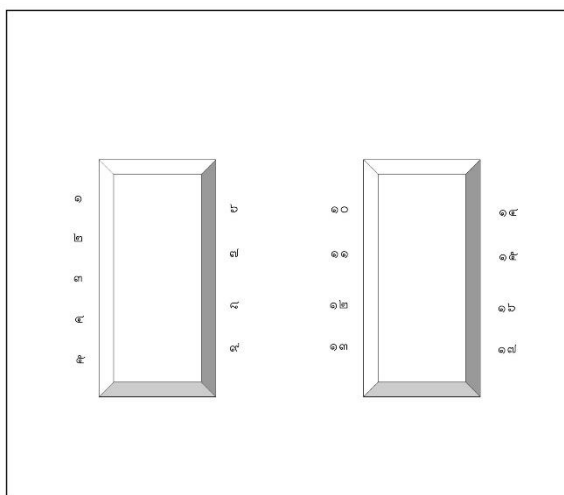
⁶⁹ ปรมานุชิตชิโนรธ, สมเด็จพระ, *โคลงฉันเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน*, กรุงเทพฯ: สหธรรมิก, ๒๕๔๗, หน้า ๑๓๐.

ภาพที่ 55 แผนผังแสดงตำแหน่งภาพจิตรกรรมตำราแมวในหอไตรสมเด็จพระปฐมยุติก
ชินอรส

๓.๑ แมวดี ๑๗ ชนิด

จิตรกรรมตำราแมว แมวดี ๑๗ ชนิด ที่บ้านแพะของหน้าต่างหอไตรสมเด็จพระ
ปฐมยุติกชินอรสด้านทิศตะวันออก มีภาพและจารึกอธิบายภาพ โดยบางภาพที่คำอธิบายเดิม
ลบเลือน ดังนี้ (ภาพที่ ๕๖)

ภาพที่ 56 แผนผังแสดงตำแหน่งภาพจิตรกรรมตำราแมวดี ๑๗ ชนิดในหอไตรสมเด็จพระ
ปฐมยุติกชินอรส

๑. แมวนิลรัตน์ (ภาพที่ ๕๗) ตัวสีดำล้วน ดวงตาสีดำ ตัดเส้นด้วยสีขาว ตรงกับ ตำราคุณลักษณะแมว ว่า

ส่วนที่ ๑

๓ สมยานามชาติเชื้อ	นิลรัตน์
กายดำสิทธิสามรรถ	เลอศพร้อม
พินเนตรเล็บลิ้นทัด	นิลคู่ กายนา
หางสุดเรียวยาวน้อม	นอบ โนมเสมอเศียร

ส่วนที่ ๒

๑ หนึ่งนามนิลรัตน์โสภณ	ทั่วทั้งสากล	เล็บลิ้นก็ดำอำไพ ๗
๑ แม้นสบพบแมวตัวใด	คำดูจท่านไชย	คั่งนี้จึงเลี้ยงรักษา ๗
๑ ย่อมจะให้คุณเอนกา	ศฤงคาร โภคา	จะเนื่องเป็นนิจบริบูรณ์ ๗
๑ กอบด้วยโกลไคไอศูรย์	แสนสุขเพิ่มพูล	เจริญสวัสดิ์คำจัดภัย ๗ ⁷⁰

มีจารึกคำอธิบายว่า
 ตัว
 ๑ ชื่อนิลรัตน์ ตา ดำ
 เล็บ
 พิน

ภาพที่ 57 แมวนิลรัตน์

(ที่มา : สานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำหนักวสุกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๘), ๒๐๘.)

⁷⁰ ตำราคุณลักษณะแมว ของ วัดอนงคาราม, (พระนคร: รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๓), ไม่ปรากฏเลขหน้า และ ๑.

๒. แมววิลาศ (ภาพที่ ๕๘) ตัวสีดำเป็นสีพื้น ตัดเส้นด้วยสีขาว มีดำสีขาวยาวพาดตลอดท้องและหลัง ตัดเส้นด้วยสีน้ำตาลแดง ดวงตาสีเขียว ตรงกับ ตำราคุณลักษณะแมว ว่า

ส่วนที่ ๑

๔ ราวคอทับถนาคท้อง

สองหู

ขาวตลอดหางดู

ดอกฝ้าย

มีเสวตสีบาททรู

สองเนตร เขียวแฮ

นามวิลาศงามคล้าย

โภกพื้นกายดำ

ส่วนที่ ๒

๑ หนึ่งดำร่องมดท่านทาย

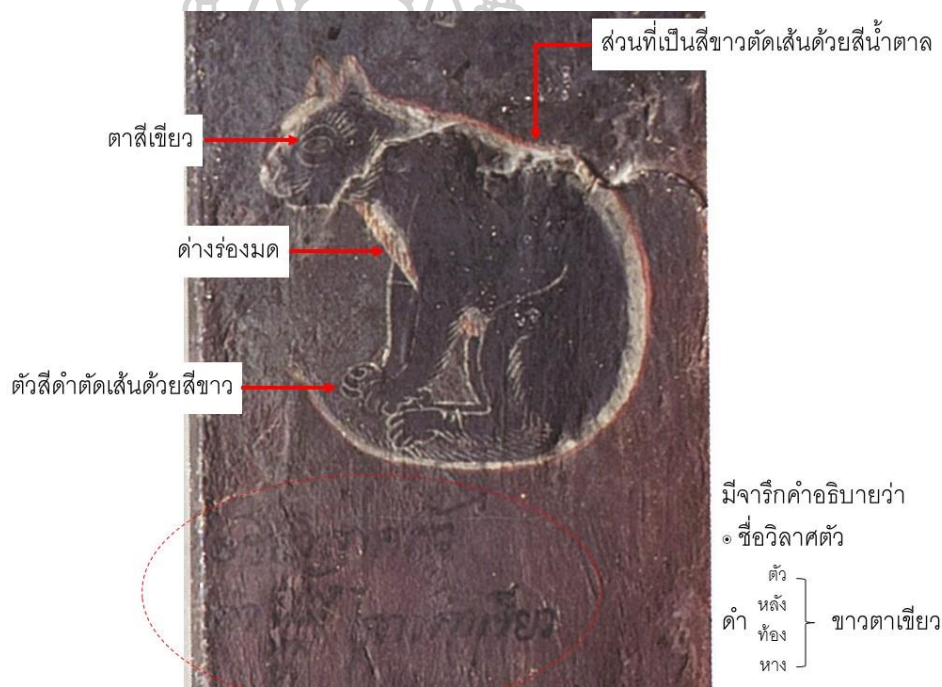
ดีแต่คำขาย

สำเภเกตรานาวัง ๗

๑ พอค้ำควรเลี้ยงโดยหวัง

แมวนั้นคูกกลาง

เงินทองทุกสิ่งพูลมี ๗⁷¹

ภาพที่ 58 แมววิลาศ

(ที่มา : สานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนก วาสุกรี วัดโพธิ์, พระราชวเทที่ (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๘), ๒๐๘.)

⁷¹ ตำราคุณลักษณะแมว ของ วัดอนงคาราม, (พระนคร: รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๓), ไม่ปรากฏเลขหน้า และ ๒

๓. แมวสุภลักษณ์ (ภาพที่ ๕๙) ตัวสีน้ำตาลแดงล้วน ตาสีเหลือง ตัดเส้นด้วยสีขาวย ตรงกับ ตำราดูลักษณะแมว ว่า

ส่วนที่ ๑

๕ เฉ็ดโฉมสุภลักษณ์ล้ำ

วิลาวรรณ

สีคังทองแดงฉั้น

เพชรแพรว

แสงเนตรเฉกแสงพรพร

โฉมภาส

กันสรรพโทษแคล้ว

สิ่งร้ายคืนเกษม

ส่วนที่ ๒

๐ หนึ่งนามทองแดงแสงไส

เล็บลิ้นฟันใน

นั่นแดงดั่งแกมย้อมทา ๆ

๐ ไครเลี้ยงจักได้ยศลา

ยังฟันพรรณนา

เป็นที่อำมาตย์มนตรี ⁷²

มีจารึกคำอธิบายว่า

๐ ชื่อสุภลักษณ์ศรีทองแดง

ภาพที่ 59 แมวสุภลักษณ์

(ที่มา : สานติ ภัคคีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนก วาสกริ วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๒๐๘.)

๔. แมวสลับดวง (ภาพที่ ๖๐) ตัวสีขาวเป็นสีพื้น ตัดเส้นด้วยสีน้ำตาลแดง มีต่างสีดำ ตัดเส้น ด้วยสีขาว ตรงกับ ตำราดูลักษณะแมว ว่า

⁷² ตำราดูลักษณะแมว ของ วัดอนงคาราม, (พระนคร: รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๓), ไม่ปรากฏเลขหน้า และ ๑.

ส่วนที่ ๑

๖ สลับดวงคอหิระตัน
สองไหล่กำหนดทั้ง
มีโลมดำคบบัง
เกล้าแห่งคำจุม้า

ขาหลัง
บาทหน้า
ปลายบาท สองแฮ
ผ่านพื้นขาวเสมอ

ส่วนที่ ๒

๑ หนึ่งกายขาวสี่สมพอง
๑ เสมออย่างม้าเทศมีศรี
๑ ทรัพย์สินสมบัตินานา
๑ ผู้นั้นจะเป็นเศรษฐี

โสภาลำยอง
แมนใครเลี้ยงดี
พะเอนให้มีมา
เพราะแมวนั้นดี

แลค่านั้นเกล้าหมี ๗
ค้าขายจะได้โกกา ๗
ทุกสิ่งสารพรมพืงมี ๗
จะให้ซึ่งคุณเจ้าตน ๗⁷³

ภาพที่ 60 แมวสลับดวง

(ที่มา : สานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนก
วาสถรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๒๐๘.)

๕. แมวมาเลศ (ภาพที่ ๖๑) ตัวสีเทาล้วน ตัดเส้นด้วยสีขาว ดวงตาสีขาว ตัดเส้นด้วยสี
น้ำตาลแดง ตรงกับ ตำราคุณลักษณะแมว ว่า

ส่วนที่ ๑

⁷³ ตำราคุณลักษณะแมว ของ วัดอนงคาราม, (พระนคร: รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๑), ไม่ปรากฏเลขหน้า และ ๑.

๑	วิลามาเลศพื้น	พรรณกาย
	ขนดั่งดอกเลาราย	เรียบร้อย
	โคนขนเมฆมอปลาย	ปลอมเสวต
	ตาดั่งน้ำค้างย้อย	หยาดต้องสัดบง

สำนวนที่ ๒

๑	หนึ่งดอกเลาไสสี	ขนขาวอินทรี	แลขนนั้นแกมแชมดำ ๆ
๑	ใครพบเร่งให้อุปถัมภ์	แมวนั้นจักนำ	ซึ่งสุขสวัสดิมงคล ๆ
๑	หญิงชายทั่วหล้าสากล	จักเมตตาตน	ด้วยแมวนั้นเป็นเสน่ห์หา ๆ
๑	เป็นที่รักใคร่ไปมา	แห่งฝูงประชา	นรชนทั่วทั้งหญิงชาย ๆ ⁷⁴

ภาพที่ 61 แมวมาเลศ

(ที่มา : ศานติ ภักดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำหนัก วาสุกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๒๐๘.)

๖. แมวแชมเสวต (ภาพที่ ๖๒) ตัวสีเทาเข้มแชมด้วยขนสีขาว ตาสีเหลือง ตัดเส้นด้วยสีขาว ตรงกับ ตำราคุณลักษณะแมว ว่า

สำนวนที่ ๑

๘	ขนดำแชมเสวตสิ้น	สรรพางค์
---	-----------------	----------

⁷⁴ ตำราคุณลักษณะแมว ของ วัดอนงคาราม, (พระนคร: รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๓), ไม่ปรากฏเลขหน้า และ ๑

ชนคูโลมกายบาง

แบบน้อย

ทรงระเบียบเรียบสำออง

เรียวรุ่น งามนา

ตาดังแสงหึ่งห้อย

เปรียบน้ำทองทา

ส่วนที่ ๒

๑ หนึ่งลายคั่งปรอดมีสี

เลื่อมแสงรุจี

คั่งแกล้งมาลูบลายทา ๑

๑ เลียงดีมีคุณหนา

จรงเร่งหามา

เลียงเทอญอย่าแคลงสงสัย ๗⁷⁵

ตัวสีดำมีเส้นสีขาวแซม
ตัดเส้นด้วยสีขาว

ตาสีเหลือง

ภาพที่ 62 แมวแซมเสือด

(ที่มา : ศานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำหนัก
वासुกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๒๐๘.)

⁷⁵ ตำราดูลักษณะแมว ของ วัดอนงคาราม, (พระนคร: รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๓), ไม่ปรากฏเลขหน้า และ

๗. แมวรัตนกัมพล (ภาพที่ ๖๓) ตัวสีขาวเป็นสีพื้น มีดำเป็นปล้องรอบตัวสีดำ ตัดเส้นด้วยสีน้ำตาลแดง ตรงกับ ตำราดูลักษณะแมว ว่า

ส่วนที่ ๑

๕ สมยกาเยศย์อม

สีสังข์

ชื่อรัตนกัมพลหวัง

ว่าไว้

คำร็ครอบกายจิ้ง

หัวดอก หลังนา

ตาคุ้งเนื้อทองใต้

หกน้ำเนียนแสง

ส่วนที่ ๒

๐ หนึ่งดำเป็นขอบสกันซ์

กายนัน โสภณ

ประหลาดคั้งแก้งกล่าวมา ฯ

๐ โครเลี้ยงจ๊กมียศลา

มีเดชเดชา

นุภาพแก่นกลองกล้ว ฯ⁷⁶

ภาพที่ 63 แมวรัตนกัมพล

(ที่มา : สานติ ภัคคีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำหนัก วาสูกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๒๐๘.)

⁷⁶ ตำราดูลักษณะแมว ของ วัดอนงคาราม, (พระนคร: รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๓), ไม่ปรากฏเลขหน้า และ

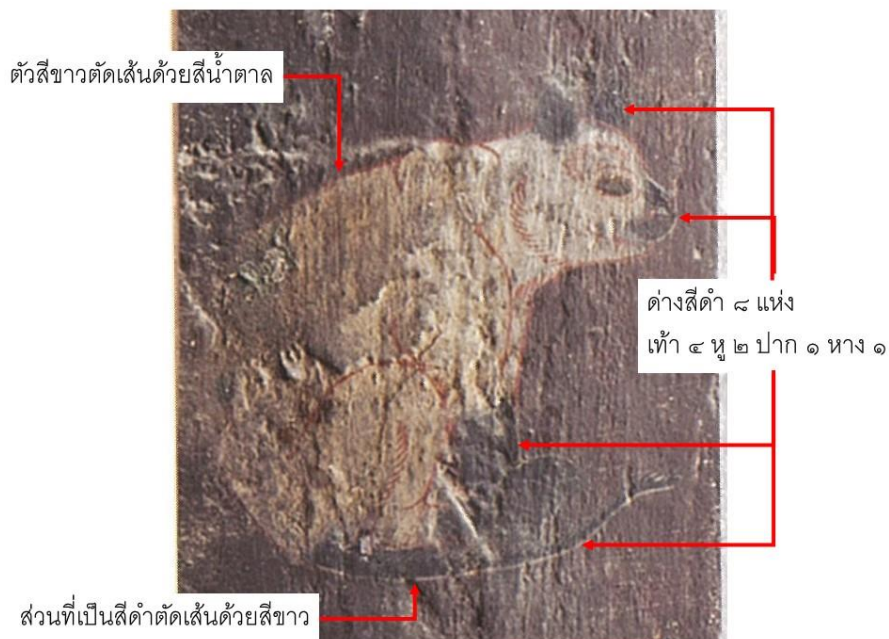
๘. แมววิเชียรมาศ (ภาพที่ ๖๔) ตัวสีน้ำตาลอ่อนเป็นพื้น ตัดเส้นด้วยสีน้ำตาลแดง มีด่างสีดำที่รอบจมูกและปาก หูทั้ง ๒ เท้าทั้ง ๔ และหาง ตัดเส้นด้วยสีขาว ตรงกับ ตำราดูลักษณะแมว ว่า

ส่วนที่ ๑

ปากบนหางสีเท่า	โสดสอง
แปดแห่งคำจูปอง	กล่าวไว้
สีเนตรตั้งเรื่อนรอง	นาคสวาดิ ไว้เอย
นามวิเชียรมาศไซ้	สอดพื้นขนขาว

ส่วนที่ ๒

๑. หนึ่งนามแมวแก้วโดยหมาย	ขาวทั่วทั้งกาย	แลเนตรนั้นคั่งมี ๑
๑. สีเท่าค้างามมีศรี	หูหางดำดี	ดังหมึกมาลายลาดทา ๑
๑. มีคุณยิ่งล้ำนักหนา	จักนำโภคา	พิพัฒน์สมบัติเพิ่มพูล ๑
๑. ใครเลี้ยงจักได้ไอศูรย์	ศฤงคารบริบูรณ์	ทุกสิ่งสารพรณ์จักมี ๑ ⁷⁷

ภาพที่ 64 แมววิเชียรมาศ

(ที่มา : สานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนก วาสุกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๖), ๒๐๘.)

⁷⁷ ตำราดูลักษณะแมว ของ วัดอนงคาราม, (พระนคร: รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๓), ไม่ปรากฏเลขหน้า และ

๕. แมวกรอบแว่น (ภาพที่ ๖๕) ตัวสีขาวเป็นสีพื้น มีดำงสีดำที่หลัง และขอบตาทั้ง ๒ ตัดเส้นด้วยสีน้ำตาลแดง ตรงกับ ตำราคุณลักษณะแมว ว่า

ส่วนที่ ๑

๑๑. หนึ่งนามกรอบแว่นพื้น

เสือดผา

ขนดำเวียนวงตา

เงกข้อม

เหนือหลังคั่งอานอา

ชาชาติ

งามตั้งดวงหมึกพร้อม

อยู่ดำวไคแสวง

ส่วนที่ ๒

๑๒. หนึ่งดำงคูกอานพาลี

แตหน้ามีศรี

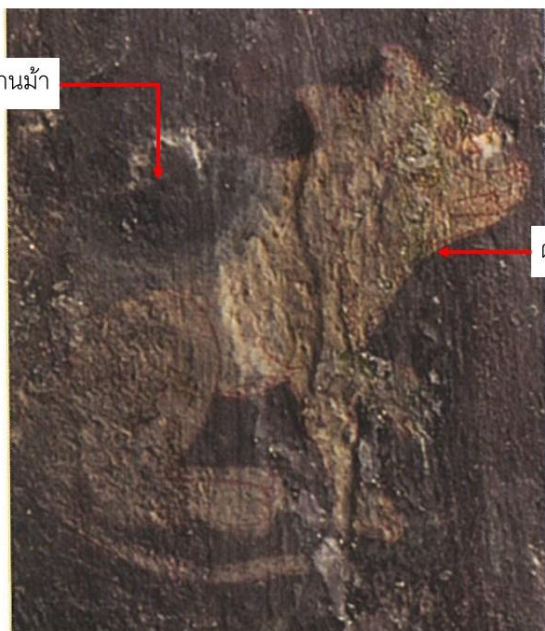
นัยนาทั้งสองขอบดำ ๗

๑๓. ตีดำแส่นดำลิ่งทองคำ

โครเลี้ยงจักนำ

เกียรติยศมาให้เจ้าตน ๗⁷⁸

ดำงสีดำที่หลังเหมือนอานม้า

ตัวสีขาวตัดเส้นด้วยสีน้ำตาล

ภาพที่ 65 แมวกรอบแว่น

(ที่มา : สานติ ภัคคีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำหนัก วาสุกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๖), ๒๐๘.)

⁷⁸ ตำราคุณลักษณะแมว ของ วัดอนงคาราม, (พระนคร: รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๓), ไม่ปรากฏเลขหน้า และ

๑๐. แมวปัดเสวต (ภาพที่ ๖๖) ตัวสีดำเป็นสีพื้น ตัดเส้นด้วยสีขาว มีค้างสีขาวยาวจาก
จมูกไปตลอดหางเป็นสีขาว ตัดเส้นด้วยสีน้ำตาลแดง ตรงกับ ตำราคุณลักษณะแมว ว่า

ส่วนที่ ๑

๑๔ ปัดเสวตลักษณะนั้น

ปลายนา สาแล

ขาวตลอดหางหา

ยากพร้อม

ระลุมแจกสลับตา

กายเฟ็ด เดียวแฮ

ตาดั้งคำทรายล้อม

บุษยน้ำพลอยเหลือง

ส่วนที่ ๒

๑ หนึ่งค้างปัดตลอดสอดศรี

ตำราว่าดี

ใครเลี้ยงจักยิ่งตระกูล ฯ

๑ กอบด้วยยศศักดิ์ไอศูรย์

ทุกสิ่งบริบูรณ์

พร้อมมูลเป็นนิจันรันคร ฯ⁷⁹

ภาพที่ 66 แมวปัดเสวต

(ที่มา : สานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำหนัก
วาสุกรี วัดโพธิ์, พระราชวาที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๒๐๕.)

⁷⁹ ตำราคุณลักษณะแมว ของ วัดอนงคาราม, (พระนคร: รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๓), ไม่ปรากฏเลขหน้า และ

๑๑. แมวนิลจักร (ภาพที่ ๖๗) ตัวสีดำเป็นพื้น มีค้างสีขาเป็นปล้องที่คอ ตัดเส้นด้วยสีขาว ตรงกับ ตำราคุณลักษณะแมว ว่า

ส่วนที่ ๑

๑๑ นิลจักรบอกชื่อช้อย

ลักษณะ

กายคุดกลีบปีกกา

เทียบแท้

เสวตรอบรัดกรรฐา

โดยที่

เนาประเทศได้แม่

คั้งนี้ควรนอม

ส่วนที่ ๒

๑๑ หนึ่งในนามมงคลอำไพ

ตำราท่านไชย

ว่าแมวนั้นเป็นมงคล ๗

๑๑ กายดำคอกขาวรอบขน

ใครเลี้ยงเกิดผล

ทรัพย์สินสมบัติมากมี ๗⁸⁰

ภาพที่ 67 แมวนิลจักร

(ที่มา : สานติ ภัคคีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนก
วาสุกรี วัดโพธิ์, พระราชวาที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นคังแอนด์พับบลิชซัง, ๒๕๕๕), ๒๐๕.)

⁸⁰ ตำราคุณลักษณะแมว ของ วัดอนงคาราม, (พระนคร: รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๓), ไม่ปรากฏเลขหน้า และ ๒.

๑๒. แมวมูลิลา (ภาพที่ ๖๘) ตัวสีดำเป็นสีพื้น ตัดเส้นด้วยสีขาว มีค้างสีขาวยื่นหูทั้ง ๒ ตัดเส้นด้วยสีน้ำตาลแดง ดวงตาสีเหลือง ตรงกับ คำราดูลักษณะแมว ว่า

ส่วนที่ ๑

๑๒ มูลิลาปรากฏแจ้ง

นามสมาน

ไบโสตสองเสวตปาน

ปักล้วน

สีตภาพากาน

เบญมาส เหลืองนา

หางสุดโลมดำถ้วน

บาทพินกายเชียร

ส่วนที่ ๒

๑ หนึ่งค้างสองหูโดยหมาย

ตำราทำนาย

ว่าควรจะเลี้ยงแต่สงฆ์ ฯ

๑ เล่าเรียนสิ่งใดมันคง

มิได้ล้มหลง

สำเร็จตั้งความปรารถนา ฯ⁸¹

หูสีขาวตัดเส้นด้วยสีน้ำตาล

ตาสีเหลือง

ตัวสีดำตัดเส้นด้วยสีขาว

ภาพที่ 68 แมวมูลิลา

(ที่มา : สานติ ภัคคีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนก วาสกรี วัดโพธิ์, พระราชวาที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นคิงแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๒๐๕.)

⁸¹ คำราดูลักษณะแมว ของ วัดอนงคาราม, (พระนคร: รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๓), ไม่ปรากฏเลขหน้า และ

๑๑. แมวกระจอก (ภาพที่ ๖๙) ตัวสีดำเป็นสีพื้น ตัดเส้นด้วยสีขาว มีค้างสีขาวยื่นปาก ตัดเส้นด้วยสีน้ำตาลแดง ตาสีเหลือง ตรงกับ ตำราคุณลักษณะแมว ว่า

ส่วนที่ ๑

๑๕ มีนามกระจอกนั้น

กายดำสีสรรพสม

ขนขาวเจกเมจกลม

ตาประสมสีขึ้น

ตัวกลม งามนา

สอคพื้น

ลอยรอบ ปากแฮ

เปรียบน้ำรังพसान

ส่วนที่ ๒

๑ หนึ่งแค้นปากจุมกโอพาร

๑ จะได้ที่แดนไรนา

ใครได้พบพาน

ทรัพย์สิน โภคา

จงเลี้ยงบำรุงรักษา ๑

ถ้าไพร่จักได้เป็นนาย ๑^{๘๒}

ภาพที่ 69 แมวกระจอก

(ที่มา : สานติ ภัคคีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนก วาสูกรี วัดโพธิ์, พระราชวาทที่ (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นคิงแอนด์พับบลิชชิ่ง, ๒๕๕๙), ๒๐๙.)

^{๘๒} ตำราคุณลักษณะแมว ของ วัดอนงคาราม, (พระนคร: รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๑), ไม่ปรากฏเลขหน้า และ

๑๔. แมวโกญจา (ภาพที่ ๗๐) แมวสีดำล้วน ตาสีเหลือง ตัดเส้นด้วยสีขาว ตรงกับ ตำราคุณลักษณะแมว ว่า

๑๕ ภายดำคอสุดท้อง	ขาขน เลื่อยคเฮย
ตาดั่งสีบวมกล	ดอกแยม
โกญจาพจน์นิพนธ์	นามกล่าว ไวंना
ปากและหางเรียวยแฉล้ม	ทอดเท้าคือสิงห์ ^{๘๓}

ภาพที่ 70 แมวโกญจา

(ที่มา : สานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนกวาสูกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๒๐๕.)

^{๘๓} ตำราคุณลักษณะแมว ของ วัดอนงคาราม, (พระนคร: รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๑), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

๑๕. แมวการเวก (ภาพที่ ๗๑) ตัวสีดำเป็นสีพื้น ตัดเส้นด้วยสีขาว มีดวงสีขาวที่ปลายจมูก ดวงตาสีเหลือง ตรงกับ ตำราคุณลักษณะแมว ว่า

ส่วนที่ ๑

๑๑ มีนวมการเวกพื้น

กายดำ

ศรีสรลักษณ์นำ

แนวไไว้

สองเนตรล้อมแสงคำ

คือมาศ

สันจมูกสีเสวตไซรั

คุดมั้นแบบเขียน

ส่วนที่ ๒

๑๒ หนึ่งคำสีล้อมทั่วตัว

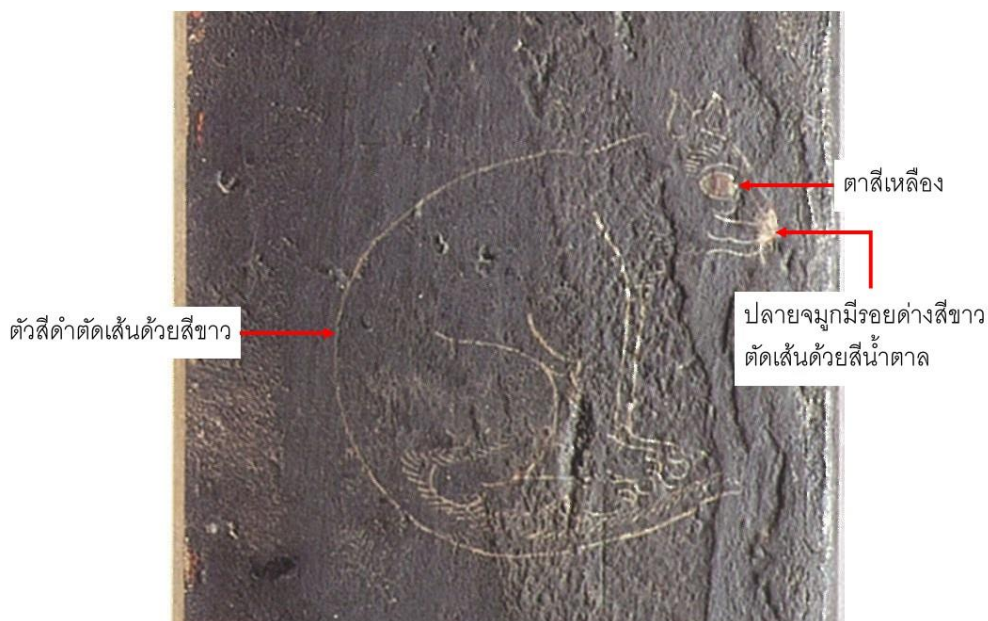
นาสิกสลัว

ขาวพ่องเป็นแค้นโสภา ฯ

๑๓ ใครเลี้ยงจักได้ธำนา

ในเจ็ดเดือนตรา

พระยาจะให้ลาภหลาย ฯ^{๘๔}

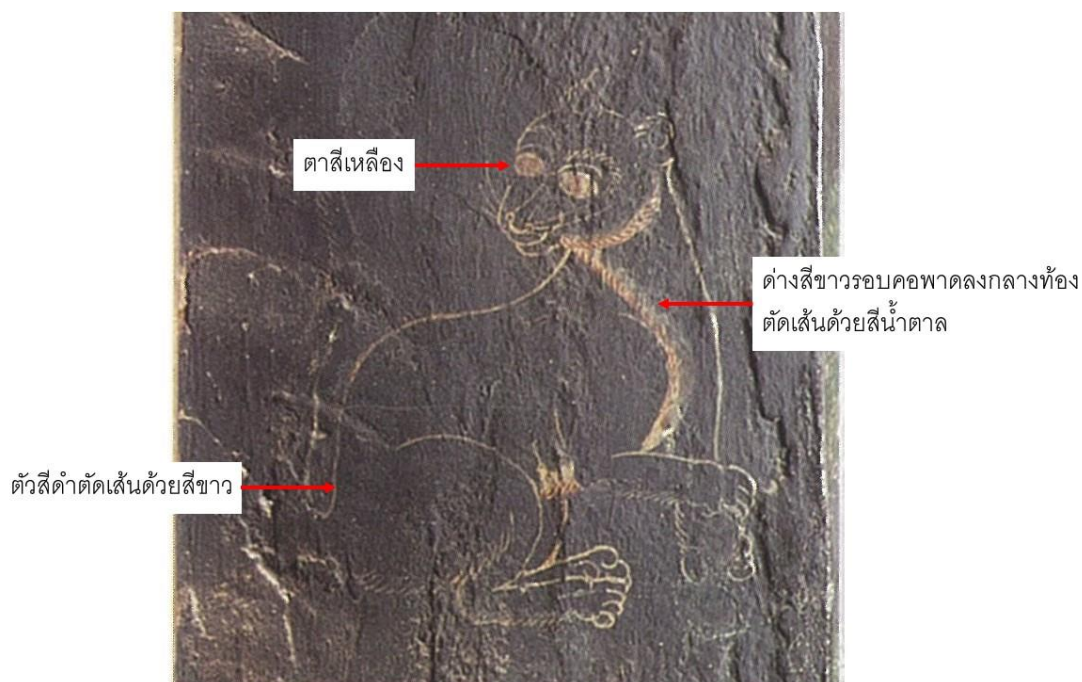
ภาพที่ 71 แมวการเวก

(ที่มา : ศานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนก วาสกรี วัดโพธิ์, พระราชวาที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นคิงแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๒๐๕.)

^{๘๔} ตำราคุณลักษณะแมว ของ วัดอนงคาราม, (พระนคร: รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๑), ไม่ปรากฏเลขหน้า และ

๑๖. แมวสิงหเสพย์ (ภาพที่ ๗๒) ตัวสีดำเป็นสีพื้น ตัดเส้นด้วยสีขาว มีค้างสีขารอบคอ พาดลงกลางท้อง ตัดเส้นด้วยสีน้ำตาลแดง ตาสีเหลือง ตรงกับ ตำราคุณลักษณะแมว ว่า

๑๖ นามสิงหเสพย์ชื่อเชื้อ	ดำกาย
ขาวที่ริมปากลาย	รอบล้อม
เวียนเกลิงศอสังข์ปลาย	นาสิก อยู่เส
ตาดั่งสีรงย้อม	หยาดน้ำจางแสง ^{๘๕}

ภาพที่ 72 แมวสิงหเสพย์

(ที่มา : สานติ ภัคดีคำ, "จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส," ตำหนัก วาสுகี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๘), ๒๐๘.)

^{๘๕} ตำราคุณลักษณะแมว ของ วัดอนงคาราม, (พระนคร: รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๑), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

๑๗. แมวจตุบาท (ภาพที่ ๗๓) ตัวสี่พื้นสี่ตัวเป็นสีดำ ตัดเส้นด้วยสีขาวย มีด่างที่เท้าทั้ง ๔ ตัดเส้นด้วยสีน้ำตาลแดง ตรงกับ ตำราคุณลักษณะแมว ว่า

ส่วนที่ ๑

๑๘ จตุบาทหมดเพ็ดน้อม	นามแสดง ไวนา
โลมสกลกายแสง	หมักกล้วย
สี่บาทพิศเล่ห์แฝง	ลายเสวต
ตาเลื่อมสีเหลืองกล้วย	เช่นแม้นดอกโสน

ส่วนที่ ๒

๑) หนึ่งสี่เท้าต่างขบขัน	ท่านว่าควรกัน	ให้เลี้ยงแต่ราชินิกุล ฯ
๑) แมวนั้นย่อมจะให้คุณ	จงมีการบุญ	อย่าได้ไปทำอันตราย ฯ ^{๘๖}

ภาพที่ 73 แมวจตุบาท

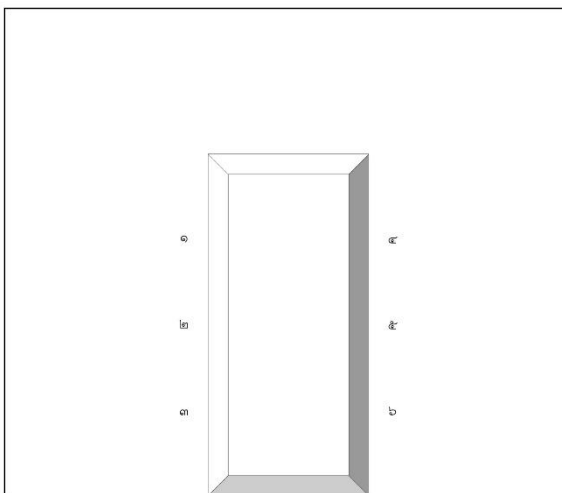
(ที่มา : ศานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนก วาสูกรี วัดโพธิ์, พระราชวาที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นคิงแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๒๐๕.)

^{๘๖} ตำราคุณลักษณะแมว ของ วัดอนงคาราม, (พระนคร: รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๑), ไม่ปรากฏเลขหน้า และ

๓.๒ ภาพจิตรกรรมตำราคุณลักษณะแมวร้าย ๖ ชนิด

แมวลักษณะไม่ดีปรากฏภาพและจารึกที่บ้านแพะของประตูทางเข้าหอไตรทั้ง ๒ ด้าน ดังข้อความในจารึกว่า “แมวโทษมี ๖ อย่าง ๗๕ ๘๘” ซึ่งตรงกับ ตำราคุณลักษณะแมว ที่แต่งเป็นภาพย์ฉบับ ๑๖ ว่า

๑ แมวขี้มีมากเหลือตรา	ลายตั้งพัยคฆา	กินลูกแลออกลูกตาย ๗
๒ ต่างแดงหางคอกนิบหาย	หางขอดขาวลาย	ทำนว่าให้เร่งปล่อยเสีย ๗ ^{๘๗}
- ซึ่งลักษณะดังกล่าวนั้นแบ่งเป็น ๖ ชนิด (ภาพที่ ๗๔) ดังนี้

ภาพที่ 74 แผนผังแสดงตำแหน่งภาพจิตรกรรมตำราแมวร้าย ๖ ชนิดในหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมาภิไธยวชิราวุธ

๑. แมวพรรณพัยคฆ์ (ภาพที่ ๗๕) พื้นตัวสีเหลือง มีรอยดำสีเทาหลายทั่วตัว ตาสีแดง ตัดเส้นด้วยสีน้ำตาลแดง ตรงกับ ตำราคุณลักษณะแมว ว่า

๒๓ มีพรรณพัยคฆ์เพศพื้น	ลายเสือ
ขนตั้งหุบคร่าเกลื่อ	เกลือบกล็อง
สีตาโสดแสงเจือ	เจิมเปือก ตมแฮ
เสียงคั่งฝิโป่งร้อง	เรียกแก้ว่นพงไปศล ^{๘๘}

^{๘๗} ตำราคุณลักษณะแมว ของ วัดอนงคาราม, (พระนคร: รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๓), ๓.

^{๘๘} เล่มเดียวกัน, ไม่ปรากฏเลขหน้า.

ภาพที่ 75 แมวพรรณพยัคฆ์

(ที่มา : สานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำหนัก
วสุกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๒๐๗.)

๒. แมวภักษ์ปีศาจ (ภาพที่ ๗๖) ตัวสีดำล้วน ตัดเส้นด้วยสีขาว ในปากคาบลูกแมวไว้ ตรง
กับ ตำราคุณลักษณะแมว ว่า

๒๔ ปีศาจจำพวกนี้

อาจิน โทษนา

เกิดซึ่งลูกออกกิน

ไปเว้น

หางขดคั่งงูคิน

ยอบขนค

ขนดูสากสยายเส้น

ชูบนเนื้อขนหน่ง⁸⁹

⁸⁹ ตำราคุณลักษณะแมว ของ วัดอนงคาราม, (พระนคร: รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๑), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

มีจารึกคำอธิบายว่า
• ชื่อภักษ์ปีศาจตัว
ดำหางคด ... กินลูก
หางต่าง ๆ ละ c~

ภาพที่ 76 แมวภักษ์ปีศาจ

(ที่มา : สานติ ภัคคีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนก
วาสุกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๘), ๒๐๗.)

๑. แมวหินโทษ ตัวสีดำล้วน ตัดเส้นด้วยสีขาว ตรงกับ ตำราคุณลักษณะแมว ว่า

๒๕ หินโทษโหดชาติเชื่อ

ลักษณะ

เกิดลูกตายออกมา

แต่ท้อง

สันคานเพศกายปรา

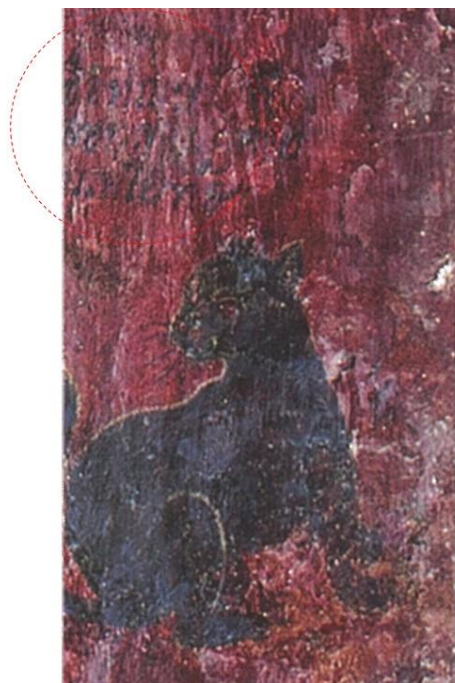
กฏโทษ อยู่แฮ

ภัยพิบัติพานต้อง

สิ่งร้ายมาสถาน⁹⁰

⁹⁰ ตำราคุณลักษณะแมว ของ วัดอนงคาราม, (พระนคร: รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๑), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

มีจารึกคำอธิบายว่า

• ชื่อหิณะ

คลอดลูก ... ตาย

... ในห้อง

ภาพที่ 77 แมวหินโทษ

(ที่มา : สานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนก
วาสุกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๒๐๗.)

๔. แมวกอบเพลิง (ภาพที่ ๗๘) ตัวสีดำล้วน ตัดเส้นด้วยสีขาว นอนขดในอาคารไม้ ตรงกับ

ตำราสัญลักษณ์แมว ว่า

^{๒๖} มักนอนอยู่ชูหู

ซ่อนกาย

เห็นแต่ก้นเดินชาย

วิ่งคล้าย

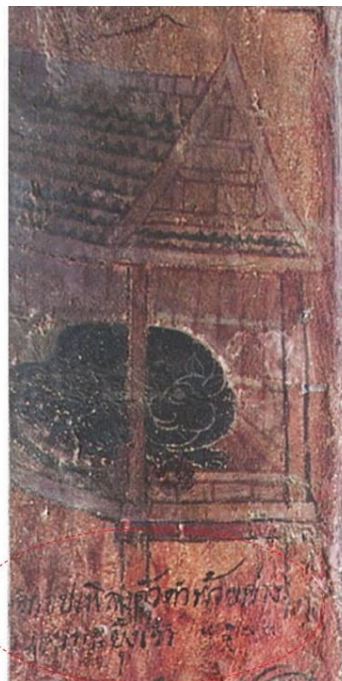
กอบเพลิงกำหนดหมาย

นามบอกไว้เอย

ทรลักษณ์ชาติเชื้อร้าย

โทษแท้พ้นถึง^{๙๑}

^{๙๑} ตำราสัญลักษณ์แมว ของ วัดอนงคาราม, (พระนคร: รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๑), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

มีจารึกคำอธิบายว่า
 * ชื่อกอบเพลิงตัวดำทำยต่าง
 มักนอนบนยั้งเข้า ๗๕ ซม

ภาพที่ 78 แมวกอบเพลิง

(ที่มา : สานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนก
 วาสกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๒๐๗.)

๕. แมวเห็บเสียนิค (ภาพที่ ๗๕) ตัวสีดำล้วน หางดำสีน้ำตาล ตรงกับ ตำราคุณลักษณะแมว
 ว่า

^{๒๗} เห็บเสียนิคนามโทษร้าย

เรียงเข็ญ

ค่างที่ทู่หางเห็น

โหดร้าย

ทรงรูปพิกลเบญ-

จาเพศ

แมวตั้งนื้อยไ้

ถิ่นบ้านเสียดศรี^{๙๒}

^{๙๒} ตำราคุณลักษณะแมว ของ วัดอนงคาราม, (พระนคร: รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๓), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

มีจารึกคำอธิบายว่า
 • ชื่อเหน็บเสียด
 ตัวดำหางขาว ๗๕ C๘

ภาพที่ 79 แมวเหน็บเสียด

(ที่มา : ศานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนก
 วาสุกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๘), ๒๐๗.)

๖. แมวทูปพลเพศ (ภาพที่ ๘๐) ตัวสีขาวล้วน ดวงตาสีแดง ตัดเส้นด้วยสีน้ำตาลแดง ตรงกับ

ตำราคุณลักษณะแมว ว่า

^{๒๒} ตัวขาวตาเล่ห์ข้อม

ชานสลา

หนึ่งคั้งโลहितทา

เนตรไว้

ปloomล็กคาบมัสยา

ทุกคำ คั้นแฮ

ชื่อทูปพลเพศให้

โทษร้อนแรงผลาญ^{๙๓}

^{๙๓} ตำราคุณลักษณะแมว ของ วัดอนงคาราม, (พระนคร: รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๑), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

ภาพที่ 80 แมวทูพพล

(ที่มา : ศานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนก วาสุกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๘), ๒๐๗.)

สรุป

คนไทยเลี้ยงแมวมาแต่ครั้งโบราณกาล ดังปรากฏหลักฐาน *ตำราคุณลักษณะแมว* ที่สืบทอดกันมา ภายในมีเนื้อหาบอกลักษณะแมวดี ๑๗ ชนิด และแมวร้าย ๖ ชนิด มีทั้งที่เป็นคำโคลงบอกลักษณะและคำกาพย์อธิบายคุณและโทษของแมวแต่ละชนิด จากการศึกษาค้นคว้าพบว่าภาพจิตรกรรมตำราแมวในหอไตรฯ นั้นตรงกับ *ตำราคุณลักษณะแมว* ทุกประการ อาทิ สีของตัวแมวตำหนิรอยต่าง รวมถึงสีของดวงตาสีแมว สามารถกำหนดอายุ *ตำราแมวคุณลักษณะแมว* จึงสันนิษฐานว่า *ตำราคุณลักษณะแมว* นั้น น่าจะมีมาก่อนการสร้างหอไตร (ก่อนปี พ.ศ. ๒๓๗๕) ทั้งนี้จิตรกรผู้เขียนภาพตำราแมวมีกลวิธีในการใช้สี โดยเฉพาะคือ จิตรกรรมภาพแมวดี ๑๗ ชนิด สามารถแยกได้โดยสังเกตจาก ส่วนใดที่เป็นสีดำจะตัดด้วยเส้นสีขาว ส่วนใดที่เป็นสีขาวจะตัดด้วยเส้นสีน้ำตาลแดง ตลอดจนจารึกคำอธิบายแมวร้าย ๖ ชนิด ทำให้สามารถแยกประเภทของแมวได้ชัดเจน

๔. วิเคราะห์ตำราข้างกับภาพจิตรกรรมในหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

เอกสารโบราณซึ่งเก็บรักษาอยู่ที่หอสมุดแห่งชาตินั้น มีต้นฉบับเป็นหนังสือสมุดไทย เรื่อง ตำราข้าง หรือตำราคชศาสตร์ พบว่ามีต้นฉบับที่เก่าที่สุด บันทึกด้วยรูปอักษรและอักษรวิธีเก่าแก่ถึง สมัยอยุธยา คติความเชื่อเกี่ยวกับข้าง และการบันทึกความรู้วิชาคชศาสตร์ ยังสืบทอดมาจนถึงสมัย รัตนโกสินทร์ ดังได้พบตำราข้าง ทั้งที่เป็นตำราคชลักษณ์และตำราคชกรรมตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ และมีการคัดลอกตำราถ่ายทอดความรู้ต่อมา^{๙๔}

ตำราข้างที่ผู้วิจัยใช้ในการวิเคราะห์เปรียบเทียบคือ หนังสือ *ตำรานารายณ์ประทมลินธุ์ ว่าด้วยลักษณะข้าง* ซึ่งเป็นตำราข้างฉบับร้อยแก้วที่ละเอียดที่สุด รวบรวมขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๒ มีสรุปเนื้อหาที่ได้พรรณานารวมถึงระบุผู้รวบรวมไว้ในท้ายของเรื่องว่า

๑ ศิริเป็นข้างในสวรรค์ ๓ พระคำหริ ๑ ชาตพรหมพงศ์หิมวันต์ ๑๐ ข้างอัฐทิศ ๘ อำนาจ ๑๔ เป็น ๓๒ ข้าง พิศณุพงศ์อัฐกษ ๘ อิศวรพงศ์อัฐกษาร ๘ อคินิพงศ์กษลักษณ์ ๕๑ สวัสดิมลกล ๘ บาลลักษณ์ ๘๐ ทุรถลักษณ์ ๕ โทษน้อย ๗ รวมเข้าด้วยกันเป็น ๑๕๑ ข้าง
จบบริบูรณ์มีบอกไว้ในตอนท้ายว่า

๑ พระตำราขึ้นข้าพระพุทธเจ้า พระยาสุรินทรราชา ข้าพระพุทธเจ้า นายปราบ ทูลเกล้าฯ ถวายครั้ง ทรงโคลงขอเดชะ^{๙๕}

และตำราข้างอีกฉบับหนึ่งคือ *ตำราข้างคำโคลง สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงพระนิพนธ์พระราชวินิจฉัยอธิบายตำราข้าง ๒* เรื่องนี้ไว้ในหนังสือ *พระบรมราชนิพนธ์ ฉบับพิมพ์ครั้งแรกว่า ตำราข้างนารายณ์ประทมลินธุ์ ว่าด้วยลักษณะข้าง* น่าจะเป็นตำราข้างเมื่อครั้งสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ทรงพระราชนิพนธ์ *ตำราข้างคำโคลง* ที่พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ในปี พ.ศ. ๒๓๕๘ เพื่อทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ดังปรากฏในโคลงบทสุดท้ายของ *ตำราข้างคำโคลง* ว่าแต่งเมื่อจุลศักราช ๑๑๗๗ (พ.ศ. ๒๓๕๘) ความว่า

๒๒๐	ครุวารกาลปีภัยดาว	เดือนบูรณ
	อาษาตศุกรกุน	เสร็จแล้ว
	ศักราชพันร้อยจุล	เจ็บสิบ เจ็ดนา
	หมื่นสุวรรณอักษรแก้ว	ชูปเส้นทองถวาย ฯ ^{๙๖}

^{๙๔} *ตำราข้าง ฉบับรัชกาลที่ ๑*, (กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๕๗๗), ๒๕๔๕), ๓

^{๙๕} เล่มเดียวกัน, ๑๔๔.

^{๙๖} *พระบรมราชนิพนธ์ เล่ม ๑*, (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๕),

เนื้อความใน ตำราช่างคำโคลง ทรงพรรณนาลักษณะช่างศุกลักษณะ ๕๐ ตระกูล และช่างบาปลักษณะ ๘๐ ตระกูล เป็น โคลงสี่สุภาพทั้งสิ้น ๒๒๐ บท ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึง โคลงบทที่ ๑๓๓ ซึ่งพรรณนาถึงลักษณะช่างศุกลักษณะตระกูลต่าง ๆ นั้น มีความใกล้เคียงกับหนังสือ ตำราลักษณะช่างคำโคลง ฉบับจำลอง ในสมัยรัชกาลที่ ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๕ ซึ่งกล่าวบรรยายเฉพาะเรื่องลักษณะช่างศุกลักษณะ สันนิษฐานว่าสมเด็จพระเจ้ามหาเสนานุรักษ์ น่าจะทรงนำหนังสือตำราช่างฉบับนี้มาชำระใหม่ เพราะมีการเรียงลำดับเนื้อหาส่วนใหญ่ตรงกัน โคลงแต่ละบทมีคำและความต่างกันมากบ้าง น้อยบ้างตามพระราชวินิจฉัย ทั้งนี้ยังได้ทรงพระราชนิพนธ์ลักษณะช่างบาปลักษณะเพิ่มเติมขึ้น เพื่อความสมบูรณ์ของเนื้อเรื่องด้วย^๗

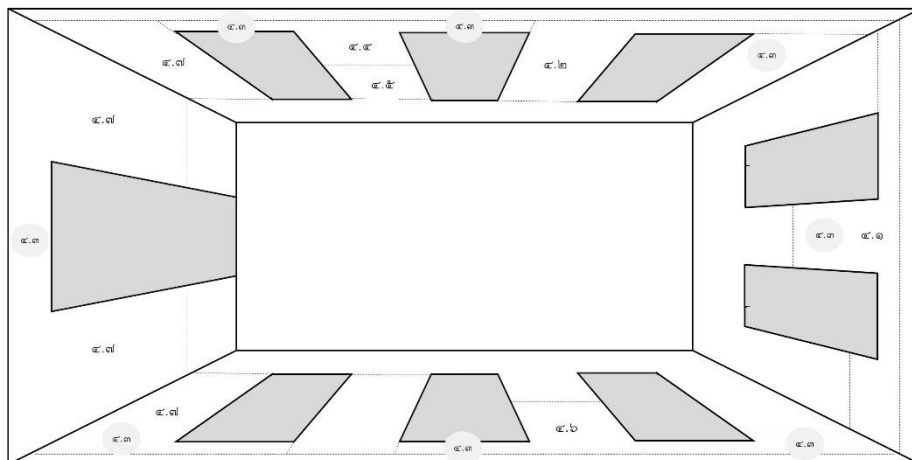
จิตรกรรมตำราช่างในหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรสนั้น เป็นภาพช่างในอิริยาบถต่าง ๆ อย่างเป็นธรรมชาติ เขียนกระจัดกระจายอยู่ทั่วฝาผนังทุกด้าน ต่อเนื่องกัน มีกล่าวไว้ใน โคลงบอกด้านการปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ว่า

๑ จัตตุงษัฒตพิศนุเทพยทั้ง	พรหมมาน
อัคนิสวรสวรรคัสสาร	เศกส้าง
บุโคตรคชพิศนุการ	แสวงลักษณะ แลฤา
ดีชัวทั่วชาติช่าง	ชื่อชี่เหลยกล ^๘

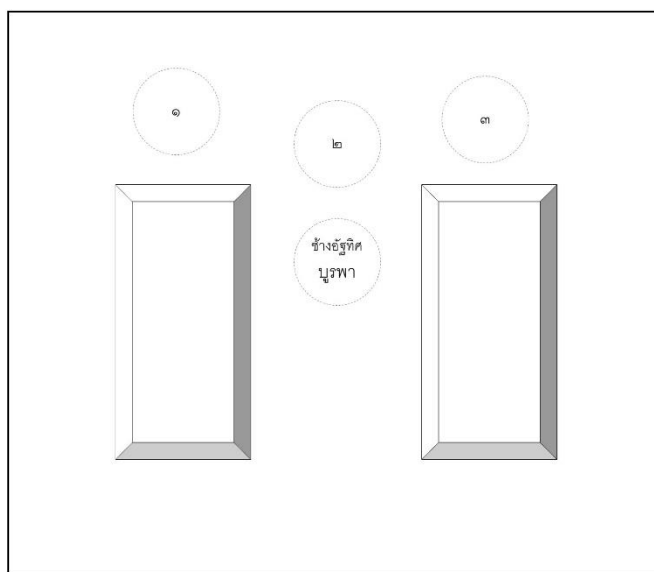
จิตรกรรมภาพตำราช่างที่ปรากฏในหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส มีเขียนรอบฝาผนังทุกทิศ ในการศึกษาค้นคว้านี้ได้คัดลอกคำจารึกอธิบายภาพที่เขียนกำกับไว้ตามอักษรวิธีเดิมมาลงไว้ด้วย โดยมีบางภาพที่คำอธิบายลบเลือน หรือสูญหายไป จากการสังเกตจำนวน สี และอิริยาบถของช่าง สามารถระบุประเภทภาพช่างออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ ตาม ตำรานารายณ์ประทมสินธุ์ ว่าด้วยลักษณะช่าง และ ตำราช่างคำโคลง พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ ได้ดังนี้ คือ เป็น ช่างในสวรรค์ ๓ ชนิด ช่างตระกูลพรหมพงศ์ ในป่าหิมพานต์ ๑๐ ชนิด ช่างตระกูลพรหมพงศ์ อัฐพิศ ๘ ชนิด และช่างอำนวยการ ๑๔ ชนิด ช่างตระกูลนารายณ์พงศ์ อัฐคช ๘ ชนิด ช่างตระกูลอิศวรพงศ์ อัฐกชาธาร ๘ ชนิด ช่างตระกูลอัคนิพงศ์ ศุกลักษณะ ๔๒ ชนิด ช่างตระกูลพรหมพงศ์ บาปลักษณะ ๘๐ ชนิด (ภาพที่ ๘๑)

^๗ เล่มเดียวกัน ๔๐ – ๔๑.

^๘ ปรมานุชิตชิโนรส, สมเด็จฯ กรมพระ, โคลงต้นเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน, (กรุงเทพฯ: สหธรรมิก, ๒๕๔๗), ๑๓๑.

ภาพที่ 81 แผนผังแสดงตำแหน่งภาพจิตรกรรมตำราช่างในหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิต

ภาพที่ 82 แผนผังแสดงตำแหน่งภาพจิตรกรรมตำราช่างในหอไตรสมเด็จฯ ทิศตะวันออก

๔.๑ ช่างในสวรรค์

จิตรกรรมฝาผนังภาพตำราช่างกลุ่มแรกคือช่างในสวรรค์ เป็นภาพช่าง ๓ ช่างบนพื้นหลังภาพท้องฟ้าและหมู่ดาว อยู่เหนือหน้าต่างด้านทิศตะวันออก (ภาพที่ ๘๒) เรียงลำดับจากซ้ายไปขวา ได้แก่ ช่างมาตังครีเทพ มีรูปเทพ ๒๖ องค์ บนกายช่าง (ภาพที่ ๘๓) ช่างเฮอร์วีน มีเศียร ๓๓ เศียร

(ภาพที่ ๘๔) และช้างคิริเมฆ ๓ เศียร (ภาพที่ ๘๕) ทุกช้างมีผิวกายสีขาว ส่วนที่ซ่อมเขียนด้วยสีเขียว ตัดเส้นด้วยสีน้ำตาลและดำ

ช้าง	คำจารึกอธิบายภาพ
๑. ช้างมาตังคกริเทพ	ช้างเทพ ๒๖ องค์
๒. ช้างเอราวัณ	ช้างเอราวัณ ๓๓ เศียร
๓. ช้างคิริเมฆ	ช้างคิริเมฆ ๓ เศียร ^๙

ตารางที่ 2 แสดงคำจารึกอธิบายภาพช้างในสวรรค์

มีเนื้อหาตรงกับ ตำรานารายณ์ประทมสินธุ์ ว่าด้วยลักษณะช้าง ดังนี้

“จะกล่าวลักษณะช้างในสวรรค์มีอยู่ ๓ ช้าง คือเทพบุตรเป็นช้างแห่งสมเด็จพระมรินทร์ทราธิราช ชื่อ
เอราวัณ มีเศียร ๓๓ เศียร

ช้างหนึ่งชื่อคิริเมฆไตรดาตุล มีเศียร ๓ เศียร สมบูรณ์ด้วยลักษณะ สี่ดงดอกกล้า

...

ช้างหนึ่งเทพยุคดา ๒๖ องค์ ชื่อมาตังคกริเทพคือเทพยุคดาเจ้าทั้งหลาย มาสถิตในกายช้าง รักษาไว้
ซึ่งช้างทั้งปวงในโลกนี้^{๑๐๐}

และมีเนื้อหาตรงกับ ตำราช้างคำโคลง ดังนี้

^๘ ทวยไท่เทเวศร์ท้าว

เทวา

ยี่สิบหกองค์มา

แบ่งบัน

จับเป็นคชคชา

เผือกผ่อง

ล้วนเทพในน้อชั้น

แต่งให้เป็นสาร ฯ

^๙ สารสวัสดิ์สีเสวตแผ้ว

เผือกพรรณ

นามชื่อเอราวัณ

ยิ่งแท้

เศียรสามสิบสามสรร-

พลักษณ์เลิศ

ควรรู้ราชแล

เลิศท้าวอินทร์ทรง ฯ

^{๙๙} ศานติ ภักดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนานกวาสูกกริ วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๖๖.

^{๑๐๐} ตำราช้าง ฉบับรัชกาลที่ ๑, (กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๔๕), ๑๓๒.

๑๐ นึกขศิริเมฆส์เรื่อง

ผิวพ่องพิศเพียงลี

สามเศียรสี่บาทมี

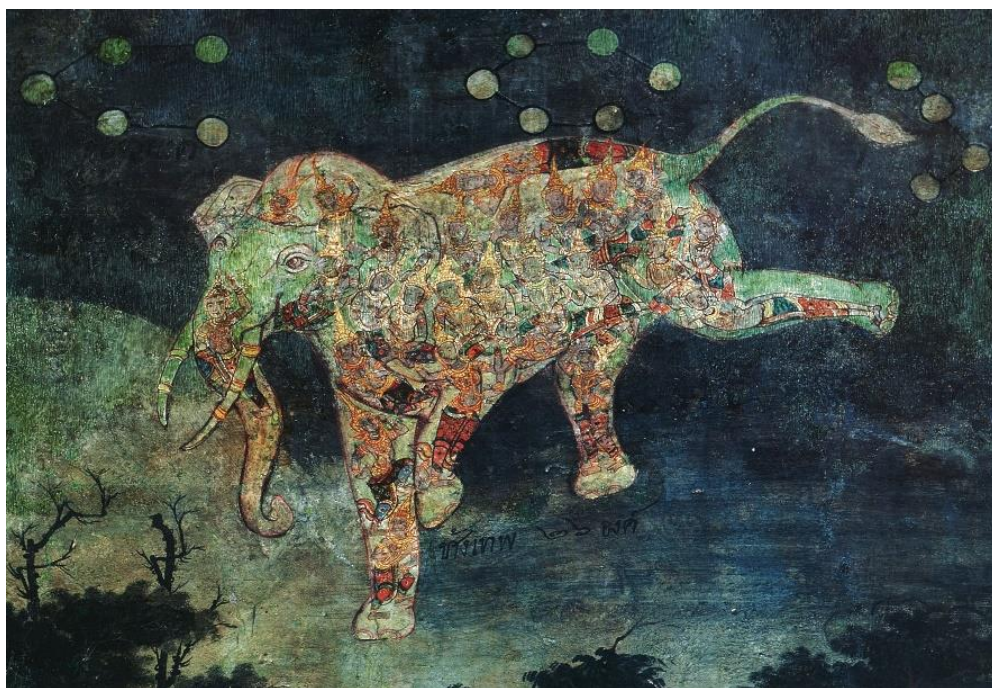
ปรากฏกษสิทธิ์หล้า

ฤทธิ

ดอกกล้า

ยศยิ่ง

แหล่งนั้นฤาเสมอ ๆ¹⁰¹

ภาพที่ 83 ช้างมาตังกรีเทพ

(ที่มา : สานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนาน
वासुกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับบลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๖๕.

¹⁰¹ พระบวรราชนิพนธ์ เล่ม ๑, (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๕), ๕๐.

ภาพที่ 84 ช้างเอราวัณ

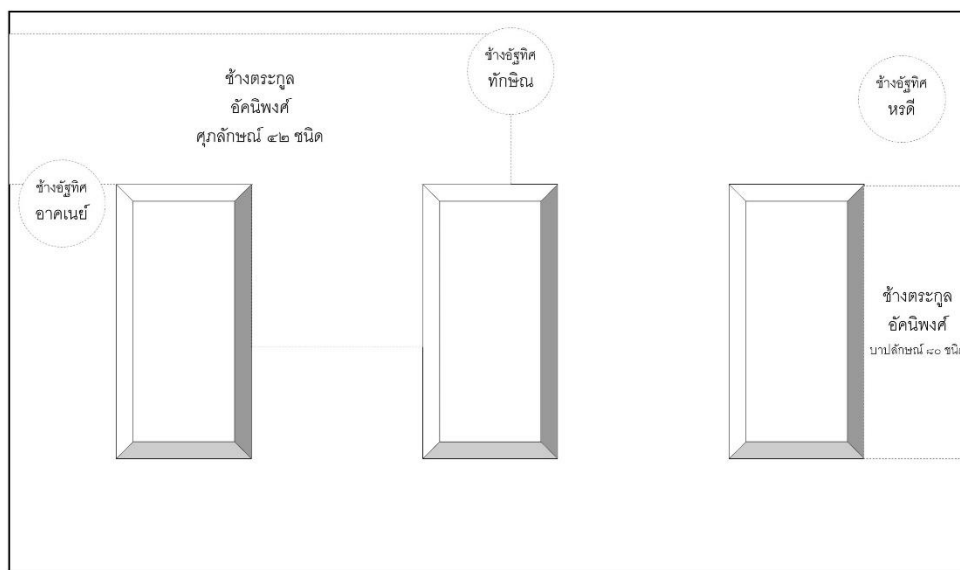
(ที่มา : สานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนก วาสูกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญา โณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๖๘.

ภาพที่ 85 ช้างศิริเมขล

(ที่มา : สานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนก วาสูกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญา โณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๖๘.

จากข้อมูลดังกล่าว มีข้อสังเกตว่าใน *ตำรารายณ์ประทมสินธุ์ ว่าด้วยลักษณะช่าง* มีการกล่าวถึงช่างสมิตกฤษร ว่า “ช่างหนึ่งคือเทพยุดาเจ้าณฤมิตร ชื่อสมิตกฤษรมิเศียร ๆ ๑ รูปพรรณตั้งพระยานัททนต์ สำหรับเป็นพาหนะแห่งพระอินทร์เมื่อทรงไปสู่สงคราม”¹⁰² แต่ไม่ปรากฏภาพช่างสมิตกฤษรในจิตรกรรมฝาผนังภาพตำราช่างในหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรสนี้ และไม่ตรงกันกับ *ตำราช่างคำโคลง* อีกด้วย

ภาพที่ 86 แผนผังแสดงตำแหน่งภาพจิตรกรรมตำราช่างในหอไตรสมเด็จฯ ทิศใต้

๔.๒ ช่างตระกูลอคินพงศ์ สุกลักษณ์ ๔๒ ชนิด

จิตรกรรมฝาผนังภาพตำราช่างตระกูลอคินพงศ์ สุกลักษณ์ ๔๒ ชนิด อยู่ที่ฝาผนังด้านทิศใต้ของหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เหนือบานหน้าต่างด้านซ้ายสุด และระหว่างช่องหน้าต่างที่ ๑ และ ๒ จากซ้าย (ภาพที่ ๘๖) เป็นภาพช่าง ๔๑ ตัว (ภาพที่ ๘๗ - ๘๐) มีอิริยาบถแตกต่างกัน บนพื้นหลังภาพธรรมชาติ บางภาพมีคำอธิบายเขียนกำกับไว้ซึ่งส่วนใหญ่ลบเลือน ในการศึกษาค้นคว้านี้ได้เก็บตัวอย่างคำอธิบายเปรียบเทียบกับตำราช่างฉบับต่าง ๆ ดังนี้

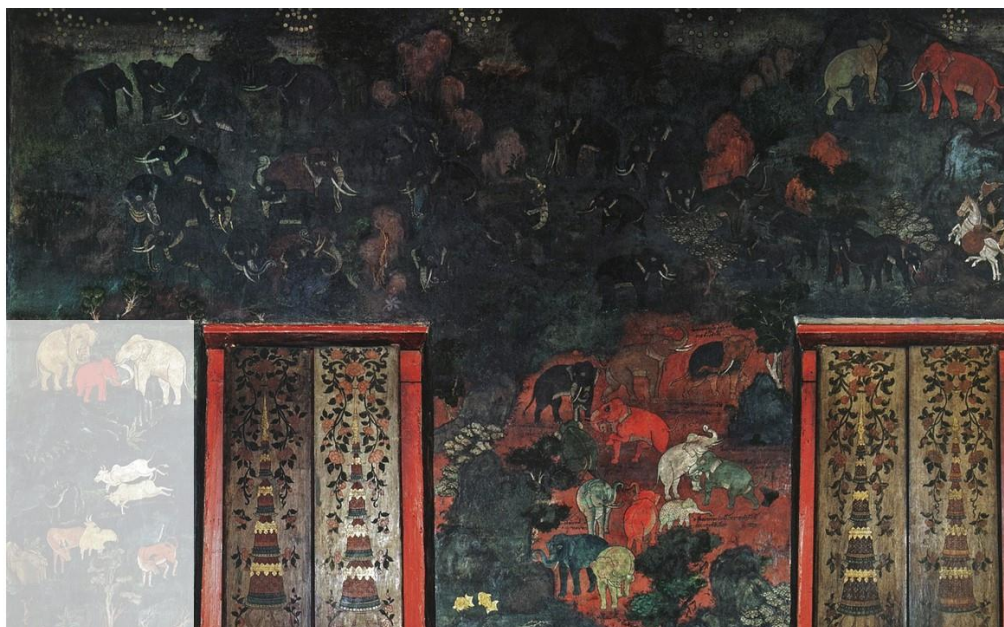
¹⁰² *ตำราช่าง ฉบับรัชกาลที่ ๑*, (กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๔๕), ๑๓๒.

ช้าง	คำจารึกอธิบายภาพ
๑. ช้างอุทรกุ่ม ¹⁰³	ชื่ออุทรกุ่ม...ใหญ่
๒. ช้างเสวตพระพร	ชื่อสารเสวตร์พระภรเพือกเอกขาวดั่งศรีสังข์
๓. ช้างปทุมหัตถิ	ชื่อประทุมหัตถิเพือกโท ศรีดอกบัวแดง
๔. ช้างเสวตตาคชราช	๑ ชื่อเสวตร์คชรัตน์เพือกตรี ศรีใบตองอ่อน
๕. ช้างปทุมทันต์	ชื่อ...จรูป...จาวมะพร้าว...
๖. ช้างนพสุบัณ	ชื่อนพสุบรรณ งางวง หาง อันทโกศ จรดถึงดิน
๗. ช้างปัทหัตถินทร์	ชื่อปัทหัตถินศรีเหลือง
๘. ช้างพิชมเนศวรมหาพินาย	ชื่อพิชมเนศวรมหาพินาย มีงาช้างเดี่ยว
๙. ช้างนิลจักษุ	๑ ชื่อนิลเนตร...ศรี...
๑๐. ช้างรัตนัน	ชื่อรัตนัน เล็บแดง
๑๑. ช้างเทพคีรี	ชื่อเทพคีรีศรีดงภูเขายเขียว
๑๒. ช้างจันทคีรี	ชื่อจันทคีรีศรีดงภูเขอันขาว
๑๓. ช้างคชคำพงศ์ถนิม	ชื่อดำพงษถนิมมีสันถนากายตั้งไล่เสือ
๑๔. ช้างสมพงศ์ถนิม	๑ ชื่อสมพงษถนิมพื้นขาวกระดำทังตัวเป็นตระกูลช้างเพือก ๕๖
๑๕. ช้างพัทร	ชื่อพัทรศรีควนไผงาเหลืองดั่งศรีน้ำผึ้ง
๑๖. ช้างมิก	ชื่อนมิกคินทกฤษชราดั่งราชสีห์ ศรีตัวแลแถบงาแดง บริสุท
๑๗. ช้างกฤษเรศ	ชื่อกฤษเรศ ท้ายใหญ่ ¹⁰⁴

ตารางที่ 3 แสดงคำจารึกอธิบายภาพช้างตระกูลอัคนีพงศ์ สุกลักษณ์ ๔๒ ชนิด

¹⁰³ ชื่อนี้ไม่ปรากฏใน ตำรารายณ์ประทมสินธุ์ ว่าด้วยลักษณะช้าง.

¹⁰⁴ ศานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนานกวางสุกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับบลิชซิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๗๑.

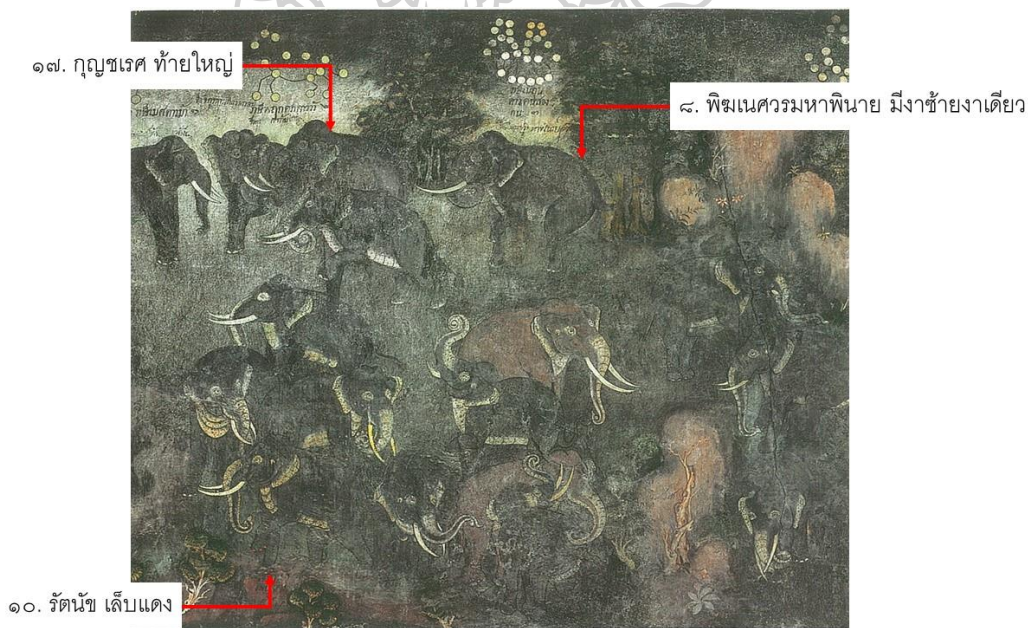
ภาพที่ 87 แสดงตำแหน่งภาพช้างตระกูลอัคนีพงศ์ สุกลักษณ์ ๔๒ ชนิด

(ที่มา : สานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนก
วาสุกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๗๐.

มีเนื้อหาตรงกับ ตำรานารายณ์ประทมสินธุ์ ว่าด้วยลักษณะช้าง ดังนี้

- ๑ ช้างหนึ่งชื่อว่าเสวตพระพร สีกายขาวดั่งสีสังข์ ขนขาว ตาขาว เล็บขาว หางขาว
- ๑ ช้างหนึ่งชื่อว่าปทุมหัตถิ สีคุดอกบัวโรย ขน หาง เล็บ สีคุดอกบัวโรย ตาขาวบริสุทธิ์
- ๑ ช้างหนึ่งชื่อว่าเสวตตาคชราช สีกายดั่งยอดตองตองค่างแห่ง ตาขาวบริสุทธิ์
- ๑ ช้างหนึ่งชื่อว่าปทุมทันต์ ตัวสั้น เท้าสั้น งวงสั้น หางสั้น งางอกออกจากไพรปาก ๒ นิ้ว ยกงวง
จึงเห็นงา ๆ รูปจาวมะพร้าว
- ...
- ๑ ช้างหนึ่งชื่อว่านพสุบัณ งา งวง หาง อ้วนทโกส จรดถึงดิน
- ๑ ช้างหนึ่งชื่อว่าปัทมดิน สีกายเหลืองอ่อนกลม กางขาวดั่งสีสังข์
- ๑ ช้างหนึ่งชื่อว่าพินเนศวรมหาพินาย งางอกแต่เบื้องซ้ายข้างเดียว ข้างขวาบอด ตาขาว เล็บขาว
ขนข้างย่อมมีชัยชนะ
- ...
- ๑ ช้างหนึ่งชื่อนิลฉกษุ ดาคำ
- ...
- ๑ ช้างหนึ่งชื่อว่ารัตนข เล็บแดง
- ...
- ๑ ช้างหนึ่งชื่อว่าเทพศิริ สีเขียวอ่อนดั่งผลหว้าดิบ

- ๑ ช้างหนึ่งชื่อว่าจันทิกริ สีขาวดั่งแก้ว
- ...
- ๒ ช้างหนึ่งชื่อว่าคชดำพงศ์ถนิม ๔ เท้า ปลายหาง ศีรษะตลอดปลายวง สีดั่งดอกแฉ่ง ตัวดำดั่งไผ่เสื่อ
- ๓ ช้างหนึ่งชื่อว่าสมพงศ์ถนิม ตาขาว เล็บขาว ขนขาว หางขาว กายขาว มีกระรยทั่วตัว
- ...
- ๔ ช้างพัทธ สูง ๗ สอก โอบรอบ ๑๐ สอก โดยยาว ๕ สอก งาเหลืองดั่งน้ำผึ้ง หลังดั่งคันธนู หน้าสูงเท่ากลมดั่งฝักบัวกลม เล็บเกรียนคูดงช้างเถื่อน บิดาเป็นกระต่าย
- ๕ ช้างหนึ่งชื่อว่ามิก ตัวแดงดั่งชาด สูง ๖ สอกตัวยาว ๘ สอก ใหญ่ ๕ สอก งาแดงดั่งชาด น้ำมันตกลีเจียว ขนดาดังตราชสีห์ ราวคอราบ ท้องใหญ่ขนดายาว บิดาเป็นเนื้อ
- ...
- ๖ ช้างหนึ่งชื่อว่ากฤษเชรต บิดาเป็นวานร ทั้ยใหญ่¹⁰⁵

ภาพที่ 88 แสดงตำแหน่งภาพช้างตระกูลอัคนิพงศ์ สุกถักษณ์ ๔๒ ชนิด

(ที่มา : นิยะดา เหล่าสุนทร, หอไตรกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรส แหล่งเรียนรู้พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาไทยในวัดโพธิ์, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับบลิชชิ่ง, ๒๕๔๘), ๑๓๗).

¹⁰⁵ ตำราช้าง ฉบับรัชกาลที่ ๑, (กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๔๕), ๑๓๕ – ๑๓๗.

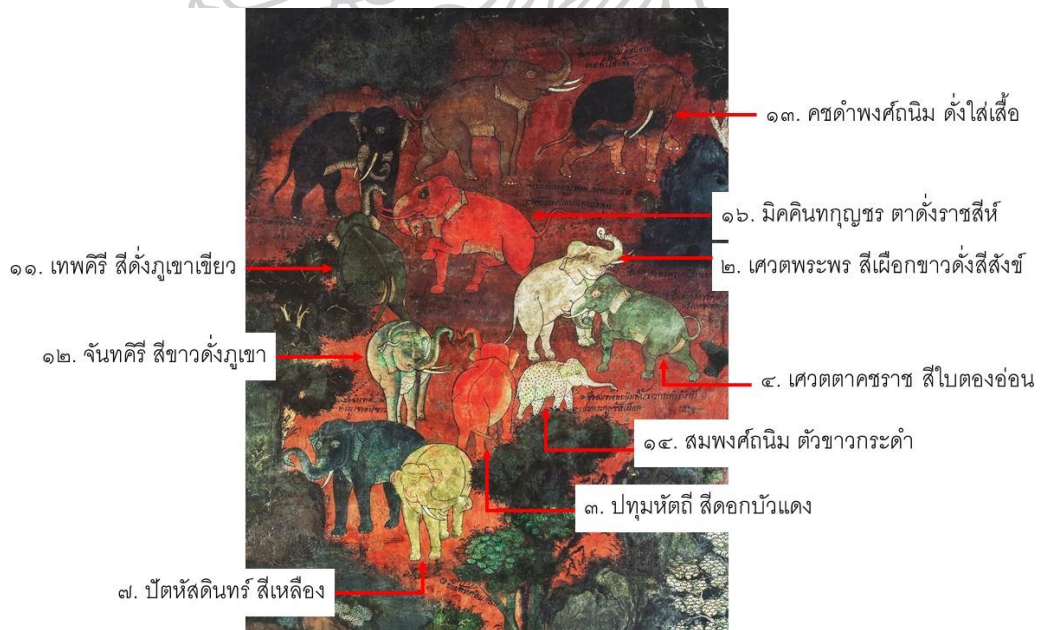

๖. นพสุบัตน์ วงงาหาง
อวยวะเพศ จรดดิน

๑. อุทรกุ่มภัก ออกใหญ่

ภาพที่ 89 แสดงตำแหน่งภาพช้างตระกูลอัคนิพงศ์ สุกัลลักษณ์ ๔๒ ชนิด

(ที่มา : นิยะดา เหล่าสุนทร, หอไตรกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรส แห่งการเรียนรู้พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาไทยในวัดโพธิ์, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๘), ๑๘๘.

๑๑. เทพศิริ สีตั้งภูเขาเขียว

๑๒. จันทศิริ สีขาวตั้งภูเขา

๗. ปัทมสันติทร สีเหลือง

๑๓. คชดำพงศ์ถนิม ตั้งใส่เสื้อ

๑๖. มิคคินทกฤษฏร ตาดั่งราชสีห์

๒. เสวตพระพร สีเผือกขาวตั้งสีสังข์

๔. เสวตตคชราช สีใบตองอ่อน

๑๔. สมพงศ์ถนิม ตัวขาวกระดำ

๓. ปทุมหัตถี สีดอกบัวแดง

ภาพที่ 90 แสดงตำแหน่งภาพช้างตระกูลอัคนิพงศ์ สุกัลลักษณ์ ๔๒ ชนิด

(ที่มา : สานติ ภักดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมาธิบดีชิโนรส,” ตำนกวาสถกริ วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๖๕.

และมีเนื้อหาตรงกับ ตำราช้างคำโคลง ดังนี้

๖๐	คชควรวาหนาศน์ไ้	ชรณี
	นามอุทรกุมภี	ลักษณ์ด้า
	อกใหญ่พวงผายพี	แรงเรียว
	หาญประจัญศึกซ้า	สายฟุ้งชัยเซวง ๑
๖๔	สารสวัสดิ์สี่เสวคล้า	ลักขณา
	นามเสวตรภรปรา-	กฎห้าว
	ชนกายเนตรนขา	ขาวผ่อง
	ควรรู่พาหนะท้าว	ชิราชเรื่องสมบูรณ ๑
๖๕	บัวแดงสี่เทียบแท้	สารลี
	นามประทุมหัตถิ	ท่านไ้
	งามสรรพท้าวอินทรี	สมส่อ ตรีะกุลนา
	เรียร่านหาญหักให้	ศึกท้อสยองเศียร ๑
๖๖	นามเสวตรคชราชเรื่อ	รณรงค์
	ตองอ่อนแห่งสีคง	เปรียบเพียง
	งามสรรพคชลักษณ์ม้ง-	คลเลิศ
	สีส่อสมประกอบเกลี้ยง	สวัสดิ์พร้อมสรรพางค์ ๑
๖๗	ประทุมพันตั้งวงยกย้าย	เห็นงา
	เนียมเอกสรรพกายา	ชันแท้
	ดุจจาวแห่งผลนา-	พิภมาศ
	งาออกเสมอไพรแล้	นับนิ้วสองเสมอ ๑
๗๐	นพสุบรรณบอกสิ่งเก้า	ลักขณา
	เท้าสี่หางวงงา	กล่าวไ้
	ลึ่งจืดแทบพสุธา	ลึ่งที่
	เก้าลึ่งพร้อมจรดไ้	เดชซ้างชาญณรงค์ ๑
๗๑	คชนี้กายเลื่อมไ้	เหลือองพรรณ
	งาผ่องเพียงสังขตันต์	เทียบแท้
	ศุภลักษณ์ตั้งเทพสรรค	เสวภาคย์
	นามปีหัตถ์ดินแล้	เลิศล้ำมกคล ๑
๗๒	พลุกเฉวียงเผดียงซ้อไ้	โดยหมาย
	พิฆเนศวร์มหาพินาย	เลิศหล้า
	หน้าวงสุภลักษณ์พราย	เพราเพริศ
	เพียงเพศพระพินายหน้า	กำเนิดนั้นงาเดียว ๑

๓๑	คชนี้ศุภลักษณ์ล้ำ ตาคั่งนิลารัตน์ นิลจักขุนามหัส- องอาจสามารถแผ้ว	สารสวัสดิ์ เพชรแพรว ดินเดช เสิกเสียนขจายจร ฯ
๓๒	มีนามรัตนขันธ์ เล็บสี่เท้าวาปรา- ปานเปรียบดั่งมุกดา ศุภลักษณ์มั่งกลแล้	โดยตรา กฎแท้ หารผ่อง เลิศล้ำกำลังหาญ ฯ
๓๓	คชนี้นามนั้นเทพ มีลักษณะสมบูรณ์ศรี พรรณเจียวทั่วอินทริย์ บรรพตสีเมฆไฉ่	คิริ สวัสดิ์ไซ้ ปุ่นเปรียบ ดั่งพื้นผิวสาร ฯ
๓๔	คชาสรรพเลิศเหลือ มั่งกลเลิศลักษณะวร พรรณภาคย์ดั่งศิขร จันทกิริอ้าง	ภาจจร มิ่งช้าง ขาวเรือ เอี่ยมตั้งสมญา ฯ
๓๕	สารศรีศุภลักษณ์นั้น คำพงศ์ถนิมคชา ควรเป็นมิ่งมั่งกลา กายดั่งสอดสนอบเสื่อ	นามา ชาติเชื้อ นครศ เกราะแท้พิงขม ฯ
๓๖	สมพงศ์ถนิมหนึ่งนั้น มีกระดำดาษตน ตระกูลเผือกโสภณ สรรพลิ่งอันตรายไฉ่	ชาญรณ ท้าวไซ้ เพราเพชร โรคร้างพูนเกษม ฯ

๑๐๐ คชนี้นามภัทรไช้	สารสวัสดิ์
สูงเจ็ดศอกสันทัด	แกว่นกล้า
ลิบศอกใหญ่สามรรด	ผิวฟ่อง ละเอียดแฮ
เก้าศอกโดยยาวอ้า	อาจรู้กำหนดสาร ฯ
๑๐๓ คชานามมิกล้า	ลาวันย์
ตัวและงาแดงฉัน	ชาดบ้าย
สูงหกศอกล้ำคัญ	อกใหญ่ งามนา
ตัวแปดศอกยาวย้าย	ใหญ่เก้าหัตถา ฯ
๑๐๖ นีนามกฤษเชรศไช้	สัจฐาน
ทำยใหญ่กายคชาธาร	เลิศแท้
ศุภลักษณ์เลิศสะคราญ	โสภากย์
กอบตระกูลสวาแล้	ลักษณ์ล้ำมงคล ฯ ¹⁰⁶

๔.๓ ช้างตระกูลอัคนิพงศ์ บาบลักษณ์ ๘๐ ชนิด

จิตรกรรมฝาผนังภาพตำราช้างตระกูลอัคนิพงศ์ บาบลักษณ์ ๘๐ ชนิด อยู่กระจัดกระจาย ด้านตะวันตกของหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส (ภาพที่ ๘๖) เป็นภาพช้าง ๘๕ ตัวมีอิริยาบถแตกต่างกันบนพื้นหลังภาพธรรมชาติ บางภาพมีคำอธิบายเขียนกำกับไว้ ซึ่งส่วนใหญ่ลบเลือน ในการศึกษาครั้งนี้ได้เก็บตัวอย่างคำอธิบายเปรียบเทียบกับตำราช้างฉบับต่าง ๆ โดยแบ่งออกเป็น ๔ ส่วน ตามตำแหน่งของภาพดังนี้ คือ

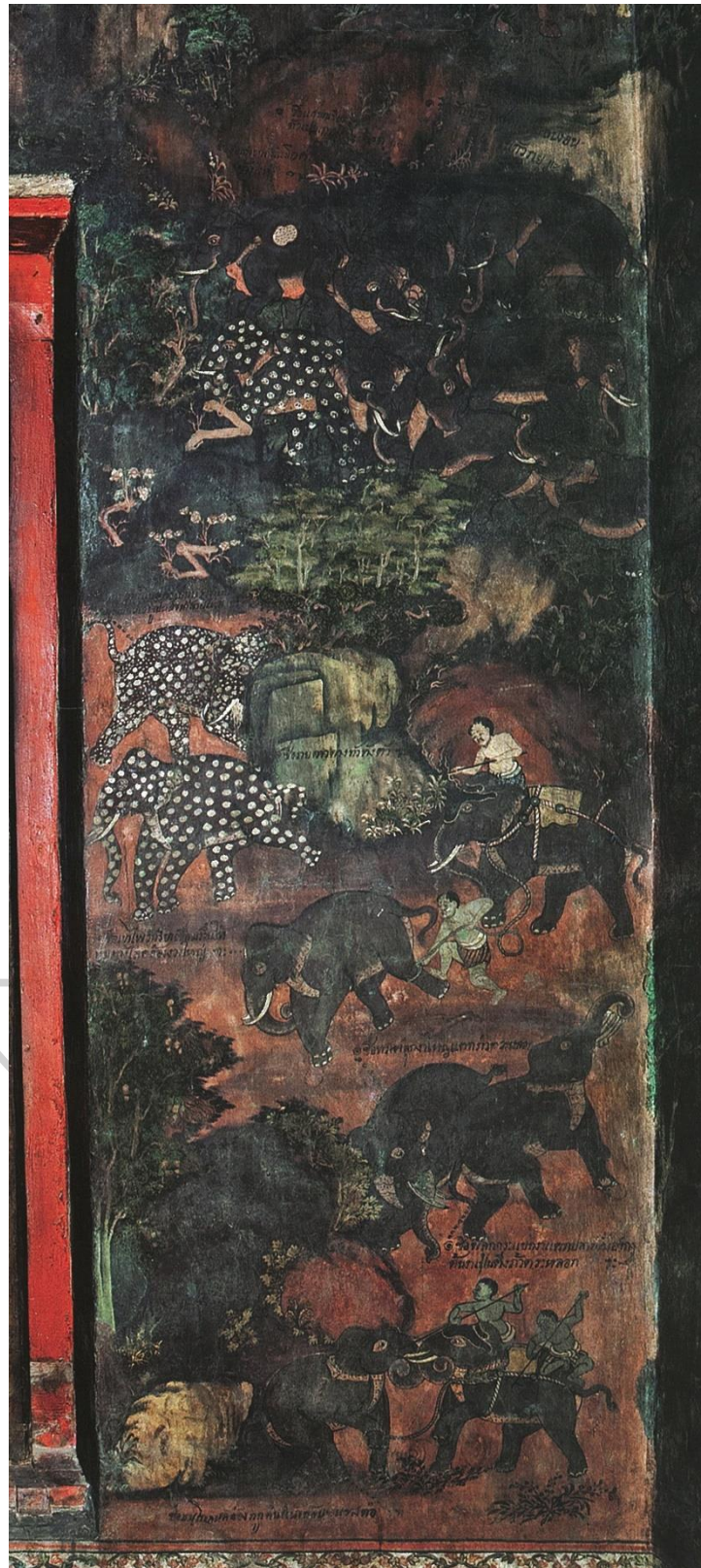
๑. อยู่ขวาสุดของฝาผนังด้านทิศใต้ของหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เป็นภาพช้าง ๑๖ ตัว (ภาพที่ ๕๑ - ๕๒) โดยมีตัวอย่างดังต่อไปนี้

¹⁰⁶ พระบรมราชนิพนธ์ เล่ม ๑, (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๕), ๕๘ - ๖๖.

ช้าง	คำจารึกอธิบายภาพ
๑. ช้างชนโกลน	๑ ชื่อชนโกลมคดต้องถูกตีหน้าหลับชนช้างต่อ ฯะ
๒. ช้างเทพไพร	๑ ชื่อเทพไพรกิริยาเชื่อมมินให้หมอลงไล่คดต้อง วงใหญ่ฯะ
๓. ช้างทมพลุก	๑ ชื่อทมพลุกงาใหญ่แตกร้าวระหลอก
๔. ช้างพลุกตะแบก	๑ ชื่อพลุกตะแบกงาแตกปลายตั้งปากงู ตันงา เป็นตั้งร้าวระหลอกฯะ
๕. ช้างชั้นบันเชษฐ	๑ ชื่อชั้นบันเชษฐเลงอนขนตัวรายฯะ
๖. ช้างกำพตกำโบล	๑ ชื่อกำพตกำโบลตัวเปนกระทั่งตัว มูลเปนน้ำ อยู่เปนนิจน้ำลายไหลฯะ
๗. ช้างสะแบกเขี้ยว	๑ ชื่อสะแบกเขี้ยวตัวเปนเกลดแรด...ฯะ
๘. ช้างแร้ง	๑ ชื่อแร้งอกคั้งแร้งโคด่างข้าง ๑ฯะ
๙. ช้างรายดาว	๑ ชื่อรายดาวด่างทั่วทั้งตัวฯะ
๑๐. ช้างเพรียงขลง	๑ ชื่อเพรียงโขลงกระขามีจุดสีดำข้างตัว ¹⁰⁷

ตารางที่ 4 แสดงคำจารึกอธิบายภาพช้างตระกูลอัคนิพงศ์ บาบลักษณะ ๘๐ ชนิด ด้านทิศใต้

¹⁰⁷ ศานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิต
ชิโนรส,” ตำนานกวางสุกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง
แอนด์พับบลิชซิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๗๔.

ภาพที่ 91 ภาพช้างตระกูลอัคนิพงศ์ บาบลักษณะ ๘๐ ชนิด ด้านทิศใต้

(ที่มา : สานติ ภัทติคำ, "จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส," ตำนานก
 วาสูกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๘), ๑๗๕.

๑. ชนโกลน ชนช้างต่อ
๒. เทไพร เชื่อมมื่น
๓. ทมพลูก งาแตกร้าวตลอด
๔. พลูกตะแบก งาแตก ต้นงาเป็นตั้ง
๕. ชันบันเชษฐ เล็บงอน
๖. กำพตกำโบล กระทั่งตัว น้ำลายไหล
๗. สะแบกเขี้ยว ตัวเป็นเกล็ด
๘. แร่ง ต่าง ๑ ช้าง
๙. ร่ายดาว ต่างทั่วทั้งตัว
๑๐. เปรียงไขลง กระขาว มีจุดสีดำ

ช้างของหมอช้าง

ภาพที่ 92 ภาพช้างตระกูลอินพิงส์ บาลีลักษณะ ๘๐ ชนิด ด้านทิศใต้

(ที่มา : ศานติ ภักดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนาน วาสูกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๗๕.)

มีเนื้อหาตรงกับ ตำรารายณ์ประทมสินธุ์ ว่าด้วยลักษณะช้าง ดังนี้

- ๑. ช้างหนึ่งชื่อว่าชน โกลน งาขาวซากชิด ตัวซากตาเหลือก ท้ายสูงกว่าหน้า คล้องมักถูกเท้าหน้า สันดานช้างนั้นมักกลับหน้ามาสู่ช้างต่อเป็นนิจ แต่แลเห็นก็เป็นจิงไร
- ๒. ช้างหนึ่งชื่อว่าเทไพร งวงใหญ่ กายสั้น หางสั้น กิริยาเชื่อมมื่น ให้หมอเอาบ่วงบาศคล้องที่ตีนได้
- ...
- ๓. ช้างหนึ่งชื่อว่าทมพลูก งาใหญ่ปลายแหลมร้าวแตกต้นตลอดปลายจนถึงไส้ กายคคกยสั้น
- ๔. ช้างหนึ่งชื่อว่าพลูกตะแบก งาแตกจนปลายงาจุจปากงูกลอนเน่าพิการอยู่อตรา
- ...
- ๕. ช้างหนึ่งชื่อว่าชันบันเชษฐ์ ศิระระราบตราบท้าย ท้องใหญ่ขนเรียวยาว ๔ เท้าคอดเล็บยาวงอน
- ๖. ช้างหนึ่งชื่อว่ากำพตกำโบล เป็นดวงด่างขาวไปทั่วตัว น้ำลายไหลถ้ำมูตรมูลราครดเท้าหลังคังน้ำ
- ๗. ช้างหนึ่งชื่อว่าสะแบกเขี้ยว เป็นเกล็ดทั่วทั้งตัวคกมันเหม็นเขี้ยวยิ่งนัก มันตกกรุ่น ๆ ไม่เป็นคราวแต่เล็กจนใหญ่ พลายอย่างนี้ พังอย่างนี้มีโทษเสมอกัน
- ๘. ช้างหนึ่งชื่อว่าแร่ง กายใหญ่กายสั้น ออกเป็นแร่งยานยาว ราวช้างเป็นดวงด่างขาวกลมดูขอบกะดั่งแห่งเดียว

...

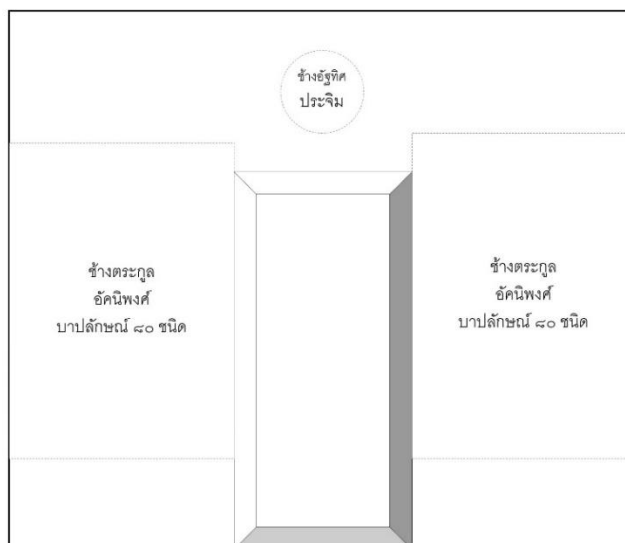
- ๑ ซ้างหนึ่งชื่อว่ารายดาว ลายต่างดวงกลมขาวทั่วทั้งกาย
 ๑ ซ้างหนึ่งชื่อว่าเพรียงขลง โขมคต่าท้ายเล็ก ลายต่างเป็นวงขาวมีกระในวงทั่วทั้งกาย¹⁰⁸
 และมีเนื้อหาตรงกับ ตำราช้างคำโคลง ดังนี้

๑๓๕ งาขาวซากซิดแท้	พันธุ์พลาย
ตัวซากเพสพังหลาย	หลากล้า
บาศหน้าอุกบาศกลาย	กลับต่อ สู้ณา
ไต่สะพัดฉัดชนค้ำ	ชื่อซ้างชน โกลน ฯ
๑๔๐ กิริยามีนเชื่อมเชื้อ	เทดง
วงใหญ่ให้หมองลง	ไต่คล้อง
กายหางชันผิตทรง	เสียรูป นั๊กนา
คนป่ขามนามพร้อม	ชื่อซ้างเทไพพร ฯ
๑๔๓ ทมพลุกงาใหญ่ร้าว	เรียวปลาย
ต้นแตกแหลกปลายสลาย	สุดไต้
งาแหลมพิกลกาย	คคชั่น
เสียรทุกขโทษให้	โหดล้วนอัปรา ฯ
๑๔๔ พลุกกะแบกงาแตกต้น	จนปลาย
ปลายดั่งปากงูหมาย	แมนแท้
อิกคลอนเน่าสลาย	เปาปุม
พื้นพิการกลแท้	ภาพให้เห็นภัย ฯ
๑๖๖ นามชญับันเชษล้วน	พิการ
เสียรราบตราบท้ายสมาน	ใหญ่ท้อง
โลมาเรี่ยรายดาล	คูหลาก
เท้าสี่คอดคอข้อง	เล็บล้วนยาวงอน ฯ

¹⁰⁸ ตำราช้าง ฉบับรัชกาลที่ ๑, (กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๔๕), ๑๓๘ – ๑๔๐.

๑๖๗ ขาวขาวดาวต่างถั่ว	ไปงาม
กำพดกำโบลนาม	บอกแจ้ง
น้ำลายยี้ค้อยตาม	ปากห่อน ขาดนา
มูลราครดขาแข็ง	คั่งน้ำคนเท ฯ
๑๖๘ สแบกเขียวเกิ้ล็ดแรดถั่ว	กายสกนธ์
มันตกเหม็นเขียวทน	ห่อนได้
ครราวตกไช้ตกคน	มันกรุ่น ตกนา
พलयและพังเล่าไช้	โทษร้ายเสมอกัน ฯ
๑๖๙ นามแรงกายใหญ่สั้น	ทูลพล
อกแรงแกว่งยานยล	ต่างข้าง
ดวงกลมแห่งเดียวตน	แลหลาก
ทูลจริตผิดเพศข้าง	โทษร้ายอัปรีย์ ฯ
๑๗๐ คชานาเมศนี้	รายดา
ลายต่างดวงกลมขาว	ท้าวพร้อม
หางโหดห่อนเห็นยาว	เงินชั้น
กายพิการท่านห้อยอม	บอกร้ายโดยตระกูล ฯ
๑๗๑ ทำยเล็กโขมดตำแท้	เงินหาง
ต่างท้าวทั้งสรรพางค์	เช่นนี้
लगกลมที่ในกลาง	กระรอบ
นามชื่อเพรียงขลังก็	ก่อนห้ามควรฟัง ฯ ¹⁰⁹

¹⁰⁹ พระบรมราชนิพนธ์ เล่ม ๑, (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๕), ๓๒ – ๓๓.

ภาพที่ 93 แผนผังแสดงตำแหน่งภาพจิตรกรรมตำราช่างในหอไตรสมเด็จฯ ทิศตะวันตก

๒. อยู่ที่ฝาผนังด้านทิศตะวันตก ฝั่งซ้ายของบานประตูหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมาณูชิต ชิโรส (ภาพที่ ๕๓) เป็นภาพช่าง ๒๔ ตัว (ภาพที่ ๕๔ - ๕๕) โดยมีตัวอย่างดังต่อไปนี้

๑. ช่างกลมสังไก่	ชื่อกลมสังไกรไม่มีร้อ โขมคมักหลับตาปากห้อยเห็นกรรม
๒. ช่างรแหกชีพ	ชื่อระแหกชีพงาเป็นกลีบปลายงาเป็นง่าม ๗๕
๓. ช่างสวามีฆาฏ	๑ ชื่อสวามีฆาฏหน้าราบ
๔. ช่างนครฆาฏ	ชื่อนครฆาฏ หัวค่างงาตั้งลำสากตัวเป็นปมมาก
๕. ช่างนาคพันธุ์	ชื่อนาคพันหัวางอนดั่งตานาค
๖. ช่างโสกจะกิน	๑ ชื่อโสกจะลีมีนมที่ปาก ๑ ที่ปลายคาง ๑
๗. ช่างโยนยัก	๑ ชื่อโยนยักรูปหอม โยนกายอยู่เพนนิง
๘. ช่างหิณะ	ชื่อ...หีน...เท้าหลัง ¹¹⁰

ตารางที่ 5 แสดงคำจารึกอธิบายภาพช่างตระกูลอัครนิพนธ์ บาบลักษณ์ ๘๐ ชนิด ด้านทิศตะวันตก ฝั่งซ้ายของประตู

¹¹⁰ ศานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมาณูชิต ชิโรส,” ตำนกษาวสุกรี วัดโพธิ์, พระราชวาทิ (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับบลิชซิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๗๖.

มีเนื้อหาตรงกับ ตำรานารายณ์ประทมสินธุ์ ว่าด้วยลักษณะช้าง ดังนี้

๑ ช้างหนึ่งชื่อว่ารามสังไก่อ โขมคสูงเป็นจอมปลวก ไม่มีแฉกกลาง จะพาดพังเวียนวางขอบมิได้ มักหลับตา

...

๑ ช้างหนึ่งชื่อว่ารแหกชีพ งาบิดเป็นเกลียวกลงในเป็นปล้อง คูดงไม่มีฝักลอนเนา ปลายแตกเป็นปากงู

...

๑ ช้างหนึ่งชื่อว่าสวามีมาฏ หน้าราบปราบเสมอคูดงหน้าแวน ตาซ้ายตาขวาใหญ่มิได้เท่ากัน

๑ ช้างหนึ่งชื่อว่านครมาฏ งาโค้งตรงปลายเท่ากัน งวงเวงเวียดอ้อมกาย กินหญ้ามักก้มหน้า ๆ กับท้ายเสมอกัน

...

๑ ช้างหนึ่งชื่อว่านาคพันธุ์ งาหู่งวงสั้นกินหญ้าโอนกาย ศิริษะคว่ำตัวต่ำหลังค่อม ตาเล็กตางอน เหมือนจักษุนาค

...

๑ ช้างหนึ่งชื่อว่าโสภจะกิน มินมที่ปากปลายคาง

...

๑ ช้างหนึ่งชื่อว่าโยนยัก เท้าแลงวงตีกมักหลับตา โยกโยนศิริษะคว่ำหูหางพาดตนอยู่ไม่เป็นสุข เมื่อคู่ตัวหน้าท้ายต่ำ หลังสูง

...

๑ ช้างหนึ่งชื่อว่าหิณะ รูปร่างพิกลเท่ากระบือ เทพคนาคสาปช้างหมู่นี้ไว้ให้อยู่เตรียมฝั่งสมุทร กินหอยกินปูเป็นนรินทร์¹¹¹

¹¹¹ ตำราช้าง ฉบับรัชกาลที่ ๑, (กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๔๕), ๑๓๘ - ๑๔๒.

ภาพที่ 94 แสดงตำแหน่งภาพช้างตระกูลอัคนิพงศ์ บابلักษณ์ ๘๐ ชนิด ด้านทิศตะวันตกฝั่งซ้าย (ที่มา : สานติ ภัคดีคำ, "จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส," ตำนานกวาสุกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๓๗.

๑. รถมสังไกร ไม่มีร่องไขมด
๒. ระแหกซีฟงาแตกเป็นง่าม
๓. สวามีฆาฏ หน้าราบ
๔. นครฆาฏ ตัวเป็นปม
๕. โศกจะกิน มีนมที่ปาก ๑ ปลายคาง ๑
๖. โยนยัก ตัวผอม

ภาพที่ 95 แสดงตำแหน่งภาพข้างตระกูลอัคนิพงศ์ บาบัลกษณ์ ๘๐ ชนิด ด้านทิศตะวันตกฝั่งซ้าย (ที่มา : สานติ ภักดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำหนัก วาสุกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๗๗.)

และมีเนื้อหาตรงกับ ตำราช่างคำโคลง ดังนี้

๑๔๒ โขมคสองเลื่อนลบสิ้น	แสกกลาง
จักพาดกั้วเวียนวาง	ห่อนได้
เพราะเสียรโตคสูงปาง	จอมปลวก
นามระลมสังโกไ้	มักลัว้นหลับตา ๑
๑๔๕ แตกปลายง่ามแม่น	ปากงู
งอกบิดกลเกลียวดู	โหดไ้
เป็นปล้องดั่งเวฬู	กลวงเน่า คลอนนา
นามระแหกซีฟให้	โทษเลียงเบียนตน ๑
๑๔๗ นามสวามีฆาฏเชื้อ	จันฑาล
หน้าราบปราบเสมอปาน	เปรียบแหวัน
หลบหลีกมักห่อนหาญ	หินภาพ
ตาบ่เหมือนกันแม่น	ใหญ่่น้อยไปเสมอ ๑
๑๔๘ นครฆาฏเอวกั้วแป้ว	เป่าหลาย
งาลงตรงงวงปลาย	เท่าตัน
งวงแวงเวียควาดกาย	อัปรภาคย์
กินญาหน้ากัมพัน	หนึ่งท้ายเสียรเสมอ ๑

๑๕๐ งาม่วงงโสดสั้น	องคูลี อิกนา
กินญาโองกายศีร-	ชะขว้า
คอน้อยเนตรงอนมี	เหมือนเนตร นาคแฮ
หลังคุ่มตนต์้า	ชื่อข้างนาคพันธ์ ฯ
๑๕๓ มีถันผันแตกพัน	ทรงเป็น
ในปากปลายกลางเห็น	โหดไร
บาปลักษณะแห่งคนเจ็ญ	มาเกิด
ทจริตผิดเพศให้	ชื่อข้างโสภจกิล ฯ
๑๖๔ นามชื่อโยนยักไซ้	วงดี อกนา
ตาหลับโยกโยนศีร-	ชะขว้า
หูหางฟาดตนมมี	ตาเหลือก ลานนา
อยู่บ่สุขปลุกปล้ำ	ชุนน้อยหลังสูง ฯ
๒๑๑ หินะนามงาเล็กสั้น	สาธารณ
รูปเท่าเทียมมหิงส์ปาน	เปรียบไว้
คชนาคเทพสาปสาร	สถิตฝั่ง สมุทรนา
กินแต่หอยปูไซ้	โทษเพียงเพลิงผลาญ ฯ ¹¹²

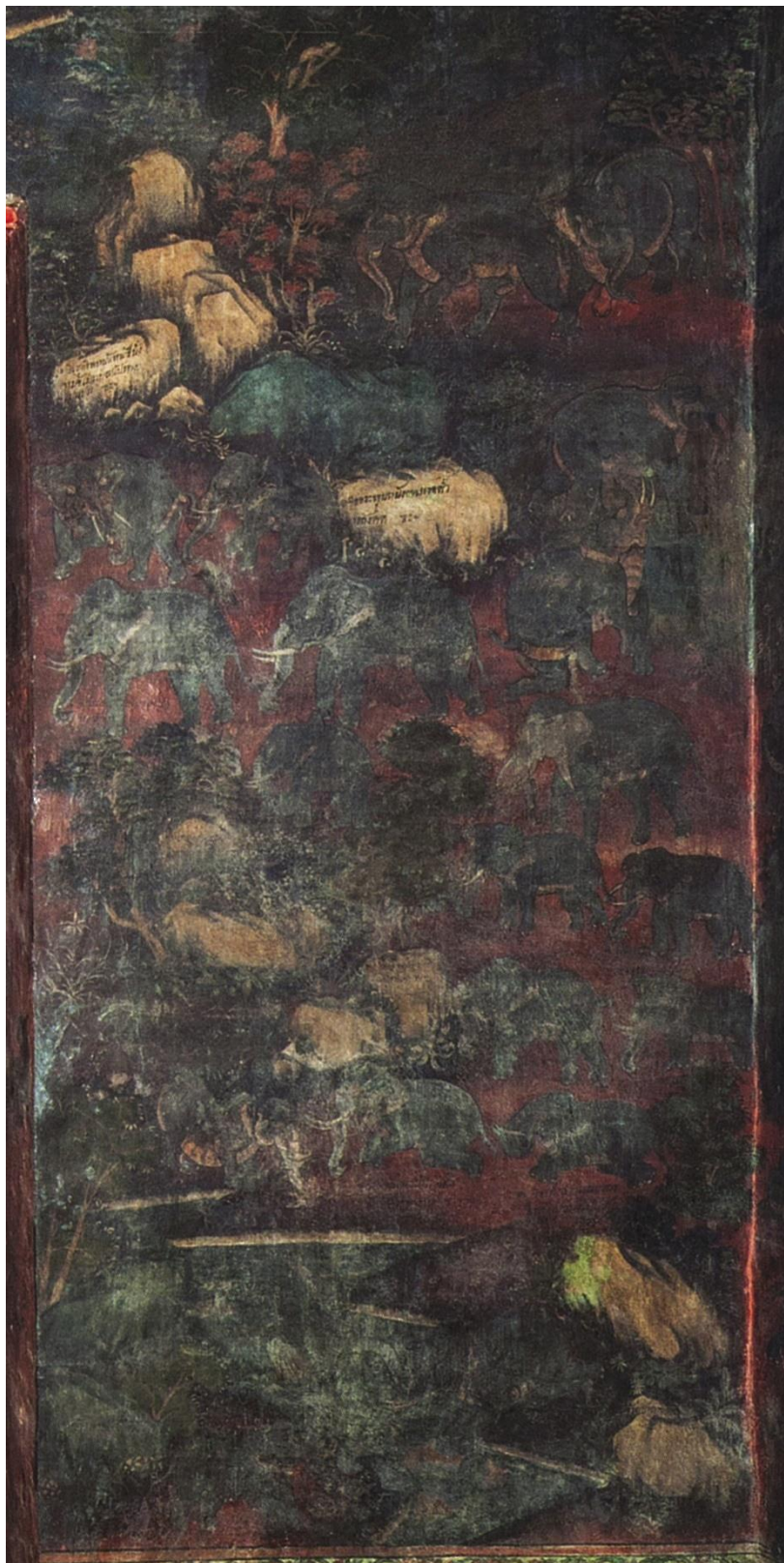
๓. อยู่ที่ฝาผนังทิศด้านทิศตะวันตก (ภาพที่ ๕๓) ฝั่งขวาของบานประตูหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เป็นภาพข้าง ๑๖ ตัว (ภาพที่ ๕๖ - ๕๗) โดยมีตัวอย่างดังต่อไปนี้

¹¹² พระบรมราชนิพนธ์ เล่ม ๑, (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๕),

๑. ช้างคันคาย	ชื่อคันคายยูร
๒. ช้างทิพาไสย	๑ ชื่อทิพาไสยหนังกอนกลางวัน ๗๕
๓. ช้างรติสัย	๑ ชื่อรติไสยนอนกลางคืนมักมีวงงไชปาก ๗๕
๔. ช้างราหู	ชื่อราหูหน้าแดง หูแดง
๕. ประพุก	ชื่อประพุกงาคดลงเบือต่ำเป็นหนาม
๖. ช้างกระแอกลาย	๑ ชื่อกระแอกสลายหูแฉกคังใบตาลคอยาวหาง ชั้น ๗๕
๗. ช้างทำรัง	๑ ชื่อทำรังกายหูขาดหางเงิน
๘. บังคดอง	ชื่อบังคดองกระดุกหลังตรงเสมอสีศะ
๙. กระแอกสกุ้ม	๑ ชื่อกันแอกสกุ้มหูใหญ่ กางับหลัง
๑๐. ช้างบันลายโสก	ชื่อบันลายโสกอันตโกษปรายอยู่เป็นนิจ
๑๑. ช้างทรหูน	๑ ชื่ออระหูนหนังกอนคอดำ หลังคด ๗๕
๑๒. สุกิริพ	๑ ชื่อสุกิริพหน้าหน้าขึ้นนั่งหมอไม่ราบสนับหาง เป็นปม ๗๕
๑๓. พลายแม่	๑ พังมีงา ชื่อพลายแม่
๑๔. คางยูร	๑ ชื่อคางยูรคางใหญ่อกยานเอวต่ำ
๑๕. ช้างกำกวม	๑ ชื่อ ตามกวมไม่มีงา ๗๕ ¹¹³

ตารางที่ 6 แสดงคำจารึกอธิบายภาพช้างตระกูลอันนิพงศ์ บาบลักษณะ ๘๐ ชนิด ด้านทิศตะวันตก ผัง
 ขาวของประตู

¹¹³ ศานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิต
 ชิโนรส,” ตำนกวางสุกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง
 แอนด์พับบลิชซิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๗๖.

ภาพที่ 96 แสดงตำแหน่งภาพช้างตระกูลอัคนิพงษ์ บابلักษณ์ ๘๐ ชนิด ด้านทิศตะวันตกฝั่งขวา (ที่มา : สานติ ภัคคีคำ, "จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส," ตำนก วาสูกรี วัดโพธิ์, พระราชวาที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๗๗.

- ๑. ลันดาษ คอยานปากห้อย
- ๒. ทิพาไสย นอนกลางวัน
- ๓. รติสัย นอนม้วนงวงไขปาก
- ๔. ราหู หน้าแดง หูแดง
- ๕. ประพลุก งาคดลงต่ำเป็นหนาม
- ๖. กระแอกสลาย หูแฉกตั้งใบตาล
- ๗. ทำรัง หูขาดหางเงิน
- ๘. บังคดลอง ศีรษะและหลังเสมอกัน
- ๙. กระแอกสกลม กาจับหลัง
- ๑๐. บันลายโคก อันตะหาปราย
- ๑๑. ทรหุน หนึ่งยานคอต้า
- ๑๒. สุครีพ หน้าเฝ้า
- ๑๓. พลายแม่ พังมีงา
- ๑๔. คางยूर ออกยานเวดต้า
- ๑๕. กำกวม ไม่มีงา

ภาพที่ 97 แสดงตำแหน่งภาพข้างตระกูลอัคนิพงศ์ บาบลักยณ ๘๐ ชนิด ด้านทิศตะวันตกฝั่งขวา (ที่มา : สานติ ภัคคีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนก วาสกรี วัดโพธิ์, พระราชาเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นดิงแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๗๗.

มีเนื้อหาตรงกับ **ตำรานารายณ์ประทมสินธุ์ ว่าด้วยลักษณะข้าง** ดังนี้

๑ ข้างหนึ่งชื่อว่า **ลันดาษ** ลันยาวใหญ่ย้อยพันไพรปาก หนึ่งบ่อหุ้มคันทงา อ้าปากเยื้องไปซ้ายมา คุจกระบือเคี้ยวเอื้อง

...

๑ ข้างหนึ่งชื่อว่า **ทิพาไสย** หนึ่งยานปานแรงแรง ท้องก็เป็นแรงดุจโค มักคุกเข่านอนกลางวันนอนไม่ราบ

๑ ข้างหนึ่งชื่อว่า **รติสัย** เพลาคำเมื่อเทานอนม้วนงวงขึ้นหว่างงาทุกเมื่อ นอนไม่ราบ

...

๑ ข้างหนึ่งชื่อว่า **ราหู** ภายสูง หน้าแดงหน้าขาวก็คืดตลอดปลายงวงแลหุมิกระ คันทงวงใหญ่ ปลายงวงเรียวยเล็ก

๑ ข้างหนึ่งชื่อว่า **ประพลุก** งาเป็นเสี้ยวหางคดเวียนดั่งเถาว์วัลย์

๑ ข้างหนึ่งชื่อว่า **กระแอกสลาย** ภายคดกายสั้น หูแฉกคูดังใบตาล คอยาวท้ายเล็ก หางสั้นเหมือนสุกร

๑ ข้างหนึ่งชื่อว่า **ทำรัง** งาเรียวยเล็ก เส้าทั้ง ๔ สูง ห้องตัวสั้น หูแฉกขาดวิน หางเงินปิดปลอก สนับหางใหญ่บาน

๑ ช้างหนึ่งชื่อว่าบังคลอง งวง เท้า หาง ๓ สิ่งสั้น ออกแกลโฆมคต้ำ หลังตรงหลังสั้น หางบังคลอง ทวาร

...

๑ ช้างหนึ่งชื่อว่ากระแอกสุม หูใหญ่ยานคุดปีกกา ๆ มักจับขอบตาว่างเหลือแกลไม่พริบ

...

๑ ช้างหนึ่งชื่อว่าบันลายโสท อัญญาโกสปรายอยู่อตรา ถ้าช้างพลายช้างพังเป็นดั่งนี้มีโทษเสมอกัน

...

๑ ช้างหนึ่งชื่อว่าทรหุน รูปพรรณพิกล หลังซื้อกระดูกหลังคดสะคั่ง คอดำดั่งหมึกมัว หน้งหย่อน ท้องยาน

...

๑ ช้างหนึ่งชื่อว่าสุกรีพ คอใหญ่คอสั้น คางใหญ่หน้าผิงคุดเนาพอง ที่นั่งไม่ราบ เดินยักเขิด หาง คอดคดสนับกลับลงใต้หาง

...

๑ ช้างหนึ่งชื่อว่าพลายแม่ ขนายยาวอนคุดช้างพลาย

๑ ช้างหนึ่งชื่อว่าคางยूर คอยาว คายช้อย หน้าหนูกหย่อนยานท้ายเรียวรีด

...

๑ ช้างหนึ่งชื่อว่ากำกวม รวมชื่อเป็น ๒ ตระกูล ตระกูลหนึ่งสี่ตระกูล ตระกูลหนึ่งอัสวตระกูล¹¹⁴ และมีเนื้อหาตรงกับ ตำราช้างคำโคลง ดังนี้

^{๑๖๒} นามชื่อลันคายนลัน

ไปงาม

ขาวใหญ่ช้อยลามปาม

ชัวชัว

ลันสากสุดเสมอตาม

ริมปาก

หน้งบ่หุ่มตันงาอ้า

โอยรู้เอียงคสาจร ฯ

^{๑๖๕} หน้งยานปานแรงแรง

ละกลกัน แลนา

ออกแรงคือโคอัน

เปรียบแท้

คุดนอนเมื่อกลางวัน

บมิราบ

เทียรโทษอัปลักษณ์แล้ว

ชื่อนี้ทิพาไสย ฯ

^{๑๖๖} รัตไสยนามย่อมร้าย

นิรันดร

ยามคำจกเทานอน

แห่งหั้น

ม้วนงวงหว่างงาซอน

ทุกเมื่อ

แล้วจึงนอนกายนัน

ราบได้ไปมี ฯ

¹¹⁴ ตำราช้าง ฉบับรัชกาลที่ ๑, (กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๔๕), ๑๔๐ – ๑๔๒.

๑๘๑	ตนสูงแดงกระหน้า ไว้โคมดปลายวงคู ต้นงวงใหญ่ยลทุ- ปลายก็เรียวยลากแล้	อิกหู สองนา รวดแท้ รลัษณ์ชาติ ชื่อช้างราหู ฯ
๑๘๒	ประพุกนามกล่าวไว้ งาก็ปรตามกัน หางคดตั้งเถาว์ลัย ทุรภาพทุรพลเห็น	โดยบรรพ์ เกิดเสี้ยน เวียนเวียน โหดร้ายสาธารณ์ ฯ
๑๘๓	กระแอกสลายกายคชนัน หูแฉกแฉกใบตาล หางคือสุกรปาน ท้ายเล็กคอยาวซ้า	พิการ กึ่งก้า ปุ่นชัน ส่อร้ายอัปรีย์ ฯ
๑๘๔	งวงเรียวยอีกหน้าฝั่ง นามชื่อทำรงกาย ใบหูวินขาดสลาย หางก็เงินปัดแคว้ง	พิกลกลาย กล่าวแจ้ง สองค่าง อย่าเทียบพยาบาล ฯ
๑๘๕	บังคลองบังคับไว้ เท้าและงวงหางสาม อกโคมดตำเดียวตาม ขนองก็ตรงโศตสัน	โดยนาม ลิ่งสัน ทุรชาติ ปล่อยเปลื้องภัยพาล ฯ

๑๘๗	กระแอกสกุมนุใหญ่ย้อย	ยานลง
	คือปีกกาจาก	จับข้าง
	ตาเหลือกลักลานคง	ฤาพิริบ พรีบนา
	ไปรอบขอบดาว้าง	เช่นชื่อทุรพล ฯ
๑๘๘	บันลายุโสกกว่าไฉ้	สมญา
	ปรายอยู่ลัตตรา	หอนหว้าง
	พลายพังคั้งพรรณนา	เสมอโทษ กั้นแฮ
	ชอบปล่อยปละแปลงข้าง	ชั่วพันอันตราย ฯ
๑๘๙	ทรหุนนามรูปนี้	พิกลกาย
	หลังชื่อกระดุกหลังกลาย	คคคั้ง
	คอดำคั้งผจงหมาย	หมักม้อ
	หนังหย่อนท้องยานหึ่ง	โทษร้ายแรงเจิญ ฯ
๑๙๐	สุครีพคอใหญ่สั้น	ทุพพลพุน
	คางใหญ่พัคตร์พองปุน	เนาไฉ้
	ที่นั่งหอนราบยุร-	ยาตรยัก เย็ดนา
	หางคคคอดคกลมไต้	สนับย้อยยาวหาง ฯ
๑๙๑	มีนามพลายแม่นั้น	พิกลกาย
	ยาวยื่นแหลมเรียวขนาย	ชคช้อย
	คุดคั้งงาพลาย	ปุนเบรียบ
	เท้าฝ้ายหน้าดำต้อย	กว่าเท้าหลังสอง ฯ
๑๙๒	คางยุยสมญศนั้น	คางยูน
	เกิดกอปรพงศ์ตระกูล	โทษแท้
	คอยาวยื่นหน้านูน	อกหย่อน ยานนา
	เรียวรีดท้ายหางแล้	ขัดค้ำเงินแขวน ฯ
๒๐๑	กำกวมรวมชื่อข้าง	สองตระกูล
	สีหราชหนึ่งประยูร	มึงม้า
	โศดสีเสียมหาญสุร	เกรียงกราด
	เบาปากกำลั้งกล้า	ยิงเชื้ออัสคร ฯ

๒๑๔ ตระกุกอัสวหนึ่งหน้า

มณฑล

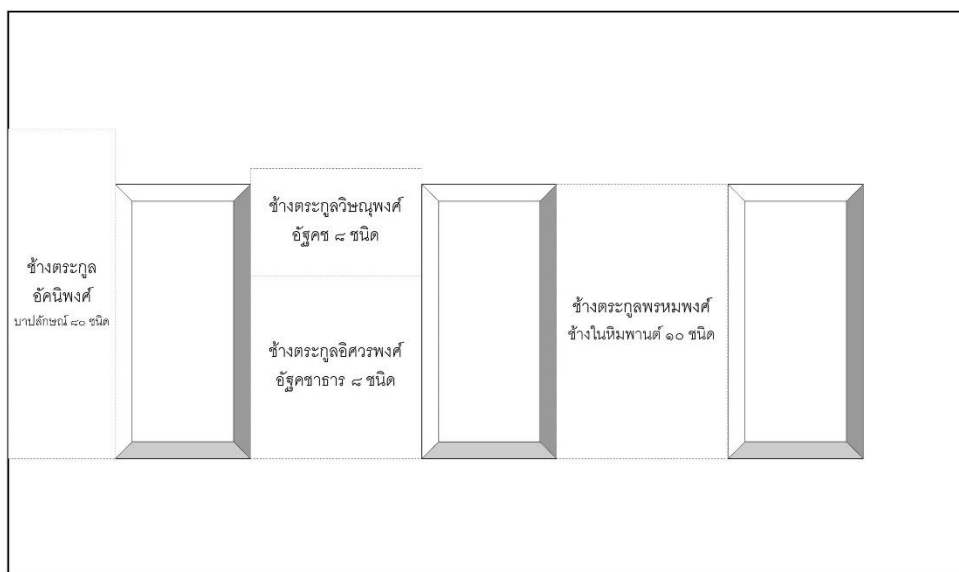
ท้ายตำหางยาวกล

กล่าวไว้

เท้าไวว่องเดินคล

เร็วรวด

สองตระกุกงาไว้

โหดซ้างปวงขาม ฯ¹¹⁵

ภาพที่ 98 แผนผังแสดงตำแหน่งภาพจิตรกรรมตำราซ้างในหอไตรสมเด็จฯ ทิศเหนือ

๔. อยู่ซ้างสุดของฝาผนังทิศเหนือของหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรามานุชิตชิโนรส (ภาพที่ ๕๘) เป็นภาพซ้าง ๑๕ ตัว (ภาพที่ ๕๕ - ๑๐๐) โดยมีตัวอย่างดังต่อไปนี้

๑. ซ้างน้ขเสน	๑ ชื่อน้ขเสนหางด้วนมักเหยียบหลักหมอ
๒. ซ้างชะเมียบ	๑ ชื่อเฉเมียบมักแทงตระลูง
๓. ซ้างปลัดควาญ	ชื่อปลัดควานมักแทงหมอผู้เลี้ยง
๔. ซ้างขครสุข	ควนสุกตลอดลูกในเมือง
๕. ซ้างซ้านันสัตว์ ¹¹⁶	๑ ชื่อกระล่ำกรมักเหยียบเต่า
๖. ซ้างระจอกสอ	๑ ชื่อระจอกเลบเท้าละสองเลบ

¹¹⁵ พระบรมราชนิพนธ์ เล่ม ๑, (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๕), ๗๖ - ๗๘.

¹¹⁶ ชื่อไม่ตรงกันกับทั้งสองตำรา

๗. ช้างมวยลา	๑ ชื่อมวยลาโฆมตเกลื่อนเปนหัวพานร
๘. ช้างดำเกิงคะนอง	...ทำเกิงหลังแ่่นหางเงิน
๙. ช้างสีดอ	ชื่อสีดอมีขนายเหมือนพ้ง
๑๐. ช้างงกิสวา	๑ ชื่องกิสวาตันขายนหย่อน
๑๑. ช้างพุงพ้ง	๑ ชื่อพุงพ้งท้อยางหางคอดเปน...
๑๒. ช้างทัตพินาย	พินาย...แต่ช้างซ้าย... ¹¹⁷

ตารางที่ 7 แสดงคำจารึกอธิบายภาพช้างตระกูลอัคนิพงส์ บาบลักษณะ ๘๐ ชนิด ด้านทิศเหนือ

มีเนื้อหาตรงกับ ตำรานารายณ์ประทมสินธุ์ ว่าด้วยลักษณะช้าง ดังนี้

- ๑ ช้างหนึ่งชื่อนักขเสน รูปเรียวก่อนหน้าใหญ่ท้ายเล็ก หางเงินสั้นขนหางหายาก ผูกแหล่งมักเหยียบหลักหอมไว้เป็นธรรมดา
- ๑ ช้างหนึ่งชื่อว่าชะเมียบ ตาเหลือก มักจ้วงเทาเท้าโย่ท้าย แทะงากรวมตลวง งวงคอดตลวงเล่นเนื่อง ๆ
- ๑ ช้างหนึ่งชื่อว่าพลัดควาญ รูปท่อนหน้าใหญ่สูง ออกขนท้ายเรียวกเล็กหางยาว มักกระทำร้ายหมอควัญ
- ๑ ช้างหนึ่งชื่อว่าขจรสุข อายุศม์ไม่ถึงสิบปีมีลูกก็ดี หนึ่งไปพาดโพนในป่าได้ช้างป่านามากดี หนึ่งโหลงปกพามาสู่ที่ดีในบ้านในเมือง และช้างนั้นสำรอกบุตรออกณที่นั้น ห้ามมิให้เลี้ยงไว้
- ...
- ๑ ช้างหนึ่งชื่อว่าชำนันสัตว์ ตัวดำ ท่อนหน้าใหญ่ท้ายลอบเล็ก หางเงิน โฆมตสูง มักเหยียบเต่า
- ๑ ช้างหนึ่งชื่อว่ากระจอกสอ กายใหญ่หน้าเล็ก หางเงิน เล็บขาวไม่ครบเหมือนช้างทั้งปวง มักยืนแต่ ๓ เท้า
- ...
- ๑ ช้างหนึ่งชื่อว่ามวยลา โฆมตสูงคุดศีรษะวานร
- ๑ ช้างหนึ่งชื่อว่าดำเกิงคะนอง โฆมตและหน้าเล็กภายนอกสั้น หางเงิน ท้ายขอบ ท้องกัวพิกล
- ...
- ๑ ช้างหนึ่งชื่อว่าสีดอ ตัวใหญ่สูง หน้าเล็กงาเรียวสั้น บิดลงล่างดังขนาย

¹¹⁷ ศานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำหนักวาสุกรี วัดโพธิ์, พระราชวาทิ (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับบลิชซิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๗๖ – ๑๗๘.

...

๑ ช้างหนึ่งชื่อว่าจงกิสวา ราบอกยาน เอวกิ้ว ท้ายเล็ก

...

๑ ช้างหนึ่งชื่อว่าพุงพัง ตัวดำสั้น ออกยานห้องหย่อน ลำหางกลางคอด

...

๑ ช้างหนึ่งชื่อว่าตัดพินาย งางอกแต่ข้างซ้ายข้างเดียวเร็วเล็ก¹¹⁸

และมีเนื้อหาตรงกับ ตำราช้างคำโคลง ดังนี้

๑๑๖	นัขเสนเรียวร้างแท้	ทุพพลา
	หางชั้นขนหางหา	โหดไร้
	ผิวผูกแหล่งแสดงอา-	การโทษ
	มักเหยียบหลักหมอไว้	หอนเว้นวาวาง ฯ
๑๑๗	จงเท้ามักย่อท้าย	แพงกรวม ตะลุงนา
	วงกอดปลายเสารวม	รวบไว้
	ชื่อชะเมียบอย่างังสวม	เสียบ่า
	ไว้เพิ่มทูลลักษณะให้	โทษร้ายแรงทวิ ฯ
๑๑๘	พลัดควาญนามชื่อช้าง	โคยตรา
	รูปส่อสูงอัปลา	เล็กท้าย
	ออกยานหย่อนหางปรา-	กฏเย็น ยาวแฮ
	มักกลับแพงทำร้าย	ต่อค้ำยมอดตน ฯ
๑๑๙	ขจรสุกไปปากล้อง	นำมา กิติ
	อิกถูกลูกโหลงพา	คู่ช้อง
	ลำรอกบุตรคชา	ในถิ่น เมืองแฮ
	ห้ามอย่าฟังเสียงต้อง	โทษแท้บมีดี ฯ

¹¹⁸ ตำราช้าง ฉบับรัชกาลที่ ๑, (กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๔๕), ๑๔๐ – ๑๔๒.

๑๘๘	ชำนันส์ตัวชื่อนี้ ตัวต่ำกลกายหลอน หางเงิน โขมคสูงทร- มักเหยียบเต่าโทษร้าย	กระลัมพร หลอบท้าย ลักษณะยิ่ง อย่าไว้เวียงสถาน ฯ
๑๘๙	กระจกต์อกายใหญ่หน้า หางก็เงินพิการ เล็บขาวหอนครบปาน ยื่นมังกอเท้าไว้	เล็กลาน หลอนแฮ ร่างไร้ ปวงคช นั้นนา ตั้งนี้ปรยัดแห่ง ฯ
๑๙๐	ตัวยาวนานชื่อนั้น หางชั้น โขมคเลื่อนปรา- แลดูตั้งเสียวรา- พลันเพิ่มทูลลักษณะแล้	มวยลา กฏแท้ นรเปรียบ อย่าเลี้ยงขุนขัง ฯ
๑๙๑	คำเกิงขนองกล่าวไว้ โขมคและหน้าเล็กพาน หางเงินต่ำพิการ เท้ายอมพ้องกิ้วลัน	นามสาร อกสั้น เกณฑ์โทษ ทมนา ต่อสั้นพูนภัย ฯ
๑๙๒	สี่คอต่อโทษล้วน ตนใหญ่สูงหน้าแล งาเรียวชั้นเวียดแซ หางก็เงินขัดซ้ำ	ปรวนแปร เล็กล้ำ ลงต่ำวงนา โทษถั่วสรรพางค์ ฯ
๒๐๐	สารนี้สมญาศได้ นามชื่อจงกิสวา หน้าราบอิกอูรา เอวและท้ายเล็กไซ้	สมญา ว่าไว้ ยานหย่อน กิวค้ำหางเงิน ฯ
๒๐๑	พุงพังพิกลเพิ่มร้าย ตนต่ำสั้นอกยาน ลำหางกิวกลางพิการ หางหดเงินเมินต้อง	แรงพาล หย่อนท้อง เกิดกอบ ตระกูลแฮ ลักษณะร้ายโทษ ฯ

๒๐๑) พิณายทวยทักแท้

ยลย่อมงอกออกงา

บมิงอกออกงาขวา

งาค่างเดี่ยวเรียวย้าย

คำรา

แต่ซ้าย

สีกน้อย

เร่งให้สั้นเสีย ฯ¹¹⁹

๑. นั้เส้น เหยียบหลักหมอ
๒. ชะเมียบ แทงตลุง
๓. พลัดควาญ แทงหมอผู้เลี้ยง
๔. ขดรสุข คลอดลูกในเมือง
๕. ชำนั้นสัตว์ มักเหยียบเต่า
๖. มวยลา ศีระะเหมือนลิง
๗. ดำเกิงคะนอง หลังแอนหางเงิน
๘. สีดอ มิงาเหมือนช้างพัง
๙. จงกิสวา ต้นขายานหย่อน
๑๐. พุงพัง ท้องยาน ทางคอด
๑๑. ทัดพิณาย มิงาซ้ายข้างเดียว

ภาพที่ 99 แสดงตำแหน่งภาพช้างตระกูลอักษิพงษ์ บาปลักษณะ ๘๐ ชนิด ด้านทิศเหนือ

(ที่มา : สานติ กักคิคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนก
วาสูกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๗๕.

¹¹⁹ พระบรมราชนิพนธ์ เล่ม ๑, (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๕),

ภาพที่ 100 แสดงตำแหน่งภาพช้างตระกูลอัคนีพงศ์ บابلักษณ์ ๘๐ ชนิด ด้านทิศเหนือ
 (ที่มา : สานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนก
 วาสูกรี วัดโพธิ์, พระราชวาที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๗๕.

๔.๔ ช้างตระกูลวิญญพงศ์ อัฐกษ ๘ ชนิด

จิตรกรรมฝาผนังภาพตำราช้าง ตระกูลวิญญพงศ์ อัฐกษ ๘ ชนิด อยู่ระหว่างช่องหน้าต่างทิศเหนือ บานที่ ๑ และ ๒ จากซ้าย อยู่ด้านบนของภาพตำราช้างอิศวรพงศ์ อัฐกษาร ๘ ชนิด (ภาพที่ ๕๘) เป็น ภาพช้าง ๘ ช้าง (ภาพที่ ๑๐๑) บนพื้นหลังภาพธรรมชาติ ได้แก่

ภาพช้าง	คำจารึกอธิบายภาพ
๑. ช้างสังขพันต์	๑ ชื่อสังขพันต์ศรีทอง ขาวดั่งศรีสังขะ ร้องดั่งเสียงไก่ เสียงฝนตก เสียงอึ่ง
๒. ช้างตามพหัสติน	๑ ชื่อ ตามพหัสตินศรีทองแดง
๓. ช้างชลบ	(คำอธิบายลบเลื่อน)
๔. ช้างลบชม	๑ ชื่อ ลบชม...
๕. ช้างครบกระจอก	ชื่อครบกระจอก
๖. ช้างพลุกสดำ	ชื่อพลุกสดำวางอนขึ้นขวา
๗. ช้างสังขพันต์	ชื่อสังขพันต์ศรีนิล งาขาวดั่งศรีสังข์
๘. ช้างโกบุตร	(คำอธิบายลบเลื่อน) ¹²⁰

ตารางที่ 8 แสดงคำจารึกอธิบายภาพช้างตระกูลวิญญพงศ์ อัฐกษ ๘ ชนิด

¹²⁰ ศานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนานกวางสุกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๘๐.

ภาพที่ 101 ช้างตระกูลวิญญูพงศ์ อัฐกษ ๘ ชนิด

(ที่มา : สานติ ภักดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนานวาสูกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๘๑.

มีเนื้อหาตรงกับ ตำรารายนธ์ประทมสินธุ์ ว่าด้วยลักษณะช้าง ดังนี้

- ๐ จะกล่าวถึงอัฐกษ ๘ ช้าง ซึ่งพระนารายณ์เป็นเจ้าของให้บังเกิดเป็นช้างด้วยเกสร ชื่อสังขทันต์ มีลักษณะ ๔ ประการ สีดั่งสีทอง งามน้อยองอนเสมอ เวลาเข้าเสียงดั่งเสียงเสื่อ เสียงดั่งเสียงไก่เมื่อเวลาสายันห์ ยืนอยู่กลางทิศ มีลักษณะ ๔ ประการ
- ๐ ช้างหนึ่งชื่อว่าตามพะหัสติน สีกายดุจทองแดงอันหม่น
- ๐ ช้างหนึ่งชื่อว่าชมลบ หูปรบเบื้องหน้าพอจรดกัน
- ๐ ช้างหนึ่งชื่อว่าลบชม หูปรบเบื้องหลังถึงกัน
- ๐ ช้างหนึ่งชื่อว่าครอบกระจอก มีเล็บเท้าละ ๕ เล็บ
- ๐ ช้างหนึ่งชื่อว่าพลุกลดำ งามอนขึ้นขา
- ๐ ช้างหนึ่งชื่อสังขทันต์ งามาวดั่งสีสังข์ สีกายดำบริสุทธิ์ไม่มีขาวระคน
- ๐ ช้างหนึ่งชื่อโคบุตร มีพรรณผิวเหลืองดั่งหนังโค เป็นบุตรนางโค เสียงดุจเสียงโค ขนหางขึ้นรอบคุดหางโค งามอนน้อย คุ่มโทษอันตรายทั้งปวงได้¹²¹

และมีเนื้อหาตรงกับ ตำราช้างคำโคลง ดังนี้

๓๑	สังขทันต์พรรณภาคย์แท้	เทียมสุวรรณ
	งาม่องขึ้นขาพรรณ	เพริศพร้อม

¹²¹ ตำราช้าง ฉบับรัชกาลที่ ๑, (กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๔๕), ๑๓๔ – ๑๓๕.

เสียงสารควจสันต์	เสียงอึ่ง ไก่นา
ยืนอยู่กลางทิศห้อยม	ฤทธิ์เรื่องสมบุรณ์ ฯ
^{๓๘} คชนี่สุกถักยณต์ล้ำ	ลาวณย์
ลีคั่งทองแดงอัน	เทียบแท้
ชื่อคามพหัตดินบัน-	ลือเลื่อง
เสยสายศึกพิงแพ้	พ่ายโพ้นพิงแสง ฯ
^{๓๙} ชมลบสบสิ่งถ้วน	ลักษณะ
หูปรบประซ้าขวา	โบทพร้อม
ปลายหูโอบพัคตร์มา	จวบจบ กันแฮ
เริงร่านกำลังห้อยม	แก้วนแก้วกลางสมร ฯ
^{๔๐} ลบชมสมศักดิ์ล้ำ	มงคล
งามสรรพกำลังรณ	เชื่อมห้าว
หูสองปรบหลังคล	ประจวบจบ กันนา
ควรคู่พาหะท้าว	ธิดาไซไว้เป็นเฉลิม ฯ
^{๔๑} ครบกระจอกบอบทเบื่อง	เล็บแกลง
ยี่สิบนิ้วครบแสดง	ว่าไว้
สีเล็บดั่งรัตนะแสง	สีสวัสดิ์ งามนา
รูปร่างหางหัวไค้	ลักษณะพร้อมงามครุ ฯ
^{๔๒} พลุสดคำร่าชื่อช้าง	สุกถักยณต์
รูปร่างสมตระสัถ	ส่อไซ้
งอนพลุสดคำอรรค	คชาเดช
ทวิรทเรียกร่วมไค้	ปราบเสี้ยนศึกแสง ฯ
^{๔๓} คชนี่ง่าฟ่องแผ้ว	เพียงสังข์
โดยศาสตร์สุกถักยณต์หวัง	ว่าต้อง
กายาคชคำดั่ง	นิลรัตน์ เรืองแฮ
นามชื่อตั้งขันธ์ซ้อง	สวัสดิ์ไว้โรงใน ฯ

๔๔ โคนบุตรพรรณผัวล้า	เหลือองลี
เป็นบุตรนางโคมี	ยศหญิง
เสียงแจกศุกราชี่	หางคูด โคนา
ขนรอบกลมพร้อมพริ้ง	รูปคล้ายจามร ๆ
๔๕ นางอนควรรคูไ้	ธราธาร
สบศัตรูเหล็กกลาน	มอดใหม่
กัณฑ์โทษร้ายราน	ปวงปลอด
ผิวพบคุดแสดงไ้	ยศเรื่องเจริญศรี ๆ ¹²²

๔.๕ ช้างตระกูลอิศวรพงศ์ อัฐกษัตรา ๘ ชนิด

จิตรกรรมฝาผนังภาพตำราช้าง ตระกูลอิศวรพงศ์ อัฐกษัตรา ๘ ชนิด อยู่ระหว่างช่องหน้าต่างทิศเหนือ บานที่ ๑ และ ๒ จากซ้าย อยู่ด้านล่างของภาพตำราช้างวิษณุพงศ์ อัฐกษ ๘ ชนิด (ภาพที่ ๙๘) เป็น ภาพช้าง ๘ ช้าง (ภาพที่ ๑๐๒) บนพื้นหลังภาพธรรมชาติ ได้แก่

ภาพที่ 102 ช้างตระกูลอิศวรพงศ์ อัฐกษัตรา ๘ ชนิด

(ที่มา : สานติ ภักดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนกวาสูกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๘๑.

¹²² พระบวรราชนิพนธ์ เล่ม ๑, (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๕), ๕๕ – ๕๖.

ช้าง	คำจารึกอธิบายภาพ
๑. ช้างอ้อมจักรวาล	ชื่ออ้อมจักรวาลฟงาขาวกอดหัว
๒. ช้างคชกรรมหัตถิ	ชื่อคชกรรมหัตถิ ฟงาขาวกอดหน้าวงทั้งสองข้าง
๓. ช้างเอกทันต์	ชื่อเอกทันต์ ฟงาขาวเพดานอันเดียว มีกระ หลังเท้า
๔. ช้างกาพทันต์หัตถิ	ชื่อกาละหัตถิ ศรี...
๕. ช้างจตุศก	ชื่อจตุศกปลายงาแตก
๖. ช้างโรมทันต์ ¹²³	๑ ชื่อพทันครคั่นงาขาวทับต้นงาช้าง
๗. ช้างสิงหขงษ์	ชื่อสิงหขงษ์มีเท้าหน้าเท้า
๘. ช้างจุมปราสาท	ชื่อจุมปราสาทปลายงาแดง ¹²⁴

ตารางที่ 9 แสดงคำจารึกอธิบายภาพช้างตระกูลสุวรรณพงศ์ อัฐกษัตราธิราช ๘ ชนิด

มีเนื้อหาตรงกับ *ตำรานารายณ์ประทมสินธุ์ ว่าด้วยลักษณะช้าง* ดังนี้

- ๑ จะกล่าวอัฐกษัตราธิราช อันพระอิศวรเป็นเจ้าของให้บังเกิดด้วยเกสรปทุมชาติทั้ง ๘ ช้าง
- ๒ ช้างหนึ่งชื่อว่าอ้อมจักรวาล งาช้างเสมอน้ำวง งาขาวกอดวงที่บนงาช้างชนิดหนึ่ง
- ๓ ช้างหนึ่งชื่อว่าคชกรรมหัตถิ งาขาวโอบวงบน งาช้างอ้อมขึ้นไพรปาก งาช้างโอบวงไปได้งาขาว ปลายงาขึ้นไพรปากเสมอกัน ชนช้างดีมีอายุมาก
- ๔ ช้างหนึ่งชื่อว่าเอกทันต์ ฟงาขาวแต่เพดาน ฟงาขาวขึ้นชวายนงาไปขาวงาอยู่ซ้าย ขงวงไปซ้ายงาอยู่ขวา มีกำลังมาก ฟันช้างจึงจะสู้เอกทันต์ตัวเดียวได้ แทงเงาตาย เป็นพาหนะแห่งพระอินทร์ เทพคนหากไปรักษาไว้ป่าพันคนเห็น
- ๕ ช้างหนึ่งชื่อว่ากาพทันต์หัตถิ มีกายดำ งาคำ เล็บดำ ตาคำทวารพวงค์
- ๖ ช้างหนึ่งชื่อว่าจตุศก โขมคสูง งาทั้ง ๒ ข้างแต่ละข้างนั้นต้นกลมกล่อมดี ปลายเป็น ๒ งา ทั้งซ้ายขวา เป็น ๔ งา
- ๗ ช้างหนึ่งชื่อว่าโรมทันต์ ต้นงาขาวทับต้นงาช้าง มีกำลังมาก ถ้าพระยาองค์ใดได้ขี่ปราบศัตรู ๆ แลเห็นก็พ่ายแพ้

¹²³ ชื่อไม่ตรงกัน

¹²⁴ ศานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” *ตำหนักวาสุกรี วัดโพธิ์, พระราชวาทิ (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๘๐.*

๑	ข้างหนึ่งชื่อว่าสิงหขงษ์ เท้าหลังดำคุดท่ายสิงหาราช	
๑	ข้างหนึ่งชื่อว่าจุมปราสาท ปลายงามิรัศมีอันแดง ¹²⁵	
	และมีเนื้อหาตรงกับ ตำราข้างคำโคลง ดังนี้	
๔๗	คชนีนามชื่ออ้อม	จักรพาด
	พลุกศคำโอบวงวาร	รอบหัน
	ทับปลายพลุกเฉวียงมาน	หนิดหนึ่ง
	งาค่างซ้ายโสคสั้น	ชาติเชื้อควรเฉลิม ฯ
๔๘	คชลักษณ์กันหัทไซ้	สมญา
	งาฝ่ายซ้ายโอบมา	กอดเกี่ยว
	งวงรอบชดปลายงา	ตรงปาก ขวานา
	งาฝ่ายขวาอ้อมเลี้ยว	ทับเบื้องงาเฉวียง ฯ
๔๙	ปลายงาตรงปากซ้าย	คุดเดียว
	ชาญชานีเส็กเสียว	พ่ายแพ้
	สารสิทธิ์กำลังเพรียว	สามารถ
	ศุภลักษณ์มงคลแท้	สวัสดีพร้อมเจริญศรี ฯ
๕๐	เอกทันต์งาเอกแท้	เดียวงา
	งอกแต่เพดานปรา-	กฏไซ้
	ยงวงพาดไปขวา	พลุกอยู่ซ้ายแฮ
	งวงยกมาเฉวียงไพล้	พลุกนั้นเนาขวา ฯ
๕๑	กำลังคชอื่นรื้อย	เสมอสาร นีนา
	พันเอกทันต์จึงปาน	เปรียบได้
	พาหะแห่งมัจฉาน	องค์เอก
	เทพคนากเอาไว้	ป่าพันคนเห็น ฯ
๕๒	กายดำบริสุทธ์เพียง	นิลสี
	โดยกล่าวภาพหัตถิ	ชื่อไซ้
	งาคำคัมภี	นิลรัตน์ เรืองนา
	กันโทษทูลลักษณ์ให้	สุขล้ำเลิศเกษม ฯ
๕๓	คชลักษณ์เสาวภาคย์พร้อม	สมญา
	จักรศกโดยตรา	ชื่อแท้
	ข้างละกุ่มงอกงา	เป็นสี่

¹²⁵ ตำราข้าง ฉบับรัชกาลที่ ๑, (กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๔๕), ๑๓๕.

ปราบหมู่อศัตรูแล้	เลิศด้วยเดชา ฯ
^{๕๔} ทนตรมการหนึ่งไ้	สมสรรพ
ต้นพุกขวามาทับ	พุกซ้าย
ต้นงาไขวกลายกลับ	กันอยู่
ปลายต่อปลายต่างย้าย	เปลี่ยนซ้ายมาขวา ฯ
^{๕๕} กำลั้มนหันตห้าว	หาญนัก
ปราบอรินทรปรปักษ์	แหลกฝ้าย
โอพารดิเรกถักษณ์	เพราเพริศ
กันสิ่งสรรพโทษร้าย	สร้างสันพูนเกษม ฯ
^{๕๖} ลีหขงม้ท่ายเทียบเท่า	ราชสีห์
เท่ามุขสูงส่วสดี	ต่ำท่าย
คูเรียล้บาหมี	ลั้กษณ์เลิศ
ลู้ศึกเร็ววคร้าย	คิดนิ้วเดียวทลม ฯ
^{๕๗} สารจุมปราสาทนี้	นามแกลง
งาเปล่งปลายสีแดง	คั้งแก้ว
มานเดชคำแห่งแรง	เริงร่าน
ศุกถักษณ์สมบุรณ์แผ้ว	เพริศพร้อมตระกูลพงศ์ ฯ ¹²⁶

๔.๖ ช้างตระกูลพรหมพงศ์ ในปีหิมพานต์

จิตรกรรมฝาผนังภาพตำราช้างตระกูลพรหมพงศ์ ในปีหิมพานต์ อยู่ระหว่างช่อหน้าต่างทิศเหนือ ช่องที่ ๒ และ ๓ จากซ้ายในหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส (ภาพที่ ๕๘) มีฉัททันตสระเป็นจุดกึ่งกลางแบ่งช้างเป็นออก ๒ กลุ่ม โดยกลุ่มที่อยู่ด้านบนของฉัททันตสระมี ๗ ช้าง และกลุ่มที่อยู่ด้านล่างมี ๕ ช้าง รวม ๑๒ ช้าง (ภาพที่ ๑๐๓ - ๑๐๔) ภายในฉัททันตสระมีดอกบัวสีเขียว ชมพู และ ขาวเรียงซ้อนกันเป็นชั้น ๓ ชั้น ตามลำดับ ที่ขอบสระมีต้นข้าวสาาลีล้อมรอบ¹²⁷ มีพื้นหลังเป็นภาพธรรมชาติ ได้แก่ ภูเขาสีทอง โขดหิน และต้นไม้ ในตำรานายรายณ์ประทมสินธุ์ ว่าด้วยลักษณะช้าง กล่าวว่า พระอิศวรสาปนางมหาอุปกาสิให้ลงมาอยู่ในถ้ำที่มีชื่อว่าเทวีสินทรบร

¹²⁶ พระบวรราชนิพนธ์ เล่ม ๑, (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๕), หน้า ๕๖ - ๕๘.

¹²⁷ พระมหาธรรมราชาที่ ๑ ไทย, ไตรภูมิถก หรือไตรภูมิพระร่วง, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ: องค์การค้ำของสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิการและสวัสดิภาพครูและบุคลากรทางการศึกษา, ๒๕๕๕), หน้า ๒๘๑ - ๒๘๕.

รพต นางได้กินเภลชดวาลัยเข้าไป พระพรหมจึงให้กำเนิดลูกแก่นาง เป็นช้างในป่าหิมพานต์ ๑๐ ชนิด¹²⁸ ได้แก่

๑๐

ภาพช้าง	คำจารึกอธิบายภาพ
๑. ช้างนัททันต์	พญาช้างนัททันต์ศรีเงิน
๒. ช้างอุโบสถ	...อุโบสถศรี...
๓. ช้างเหมหัตถิ	๑ เหมหัตถิศรีเหลืองคจศรีทอง ๕
๔. ช้างมงคลหัตถิ	มงคลหัตถิศรีคอกอ้งชัย
๕. ช้างคันธหัตถิ	คันธหัตถิศรีดำดั่งไม้กฤษณา กลิ่นมูมุนตัวหอม
๖. ช้างปิงคัล	ปิงคละหัตถิศรีเหลืองดั่งตาวีลา
๗. ช้างตามพหัตถิ	ตามภหัตถิศรีทองแดง
๘. ช้างบันชร	บันชรหัตถิศรีขาวดั่งเขาไกรลาส
๙. ช้างคังไคย	คังไคยนาเคนศรีดั่งกระแสน้ำ
๑๐. ช้างกาลวหัตถิ	กาลวหัตถิศรีดั่งปีกกา ¹²⁹

ตารางที่ 10 แสดงคำจารึกอธิบายภาพช้างตระกูลพรหมพงศ์ ช้างในป่าหิมพานต์

¹²⁸ ตำราช้าง ฉบับรัชกาลที่ ๑, (กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๓.

¹²⁹ ศานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนกหวาสุกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญา โณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับบลิชซิง, ๒๕๕๕), ๑๘๔.

ภาพที่ 103 ช้างตระกูลพรหมพงศ์ ในป่าหิมพานต์ ๑๐ ชนิด

(ที่มา : สานติ ภัคดีคำ, "จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส," ตำนก
 วาสูกรี วัดโพธิ์, พระราชวาทิ (สุรพล ชิตญา โณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๘๖.

๑. ฉัททันต์ สีเงิน
๒. อุโบสถ สีทอง
๓. เขมหัตถี สีเหลืองดั่งทอง
๔. มงคลหัตถี สีดอกอัญชัน
๕. คันธหัตถี สีดำดั่งไม้กฤษณา
๖. ปิงคัล สีเหลืองดั่งตาแมว
๗. ตามพหัตถี สีทองแดง
๘. บันธพหัตถี สีขาวดั่งเขาไกรลาส
๙. คังโคย สีดั่งกระแสน้ำ
๑๐. กาลวหัตถี สีดำดั่งปีกกา

ภาพที่ 104 ช้างตระกูลพรหมพงศ์ ในป่าหิมพานต์ ๑๐ ชนิด

(ที่มา : สานติ ภักดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำหนัก วาสูกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๖๕.

มีเนื้อหาตรงกับ *ตำรานารายณ์ประทมสินธุ์ ว่าด้วยลักษณะช้าง* ดังนี้

- ๑. ช้างหนึ่งชื่อว่าฉัททันต์ สมบูรณ์สีขาวดั่งสีเงิน งาขาวดั่งเงินยวง มีรัศมี ๖ ประการ งวงแดง หางแดง สีเท้าแดงเล็บแดง สันหลังแดง ประคูดั่งบัลลังก์ศิลาอันแดง มีกำลังมากเดินในจักรวาลได้ ๓ ล้าน ๖ แสน หมื่น ๑ ร้อย ๕๐ โยชน์ แต่เข้าไม่ถึงงาย
- ๒. ช้างหนึ่งชื่ออุโบสถ สมบูรณ์สีดั่งสีทองอุไร แล้วเดินรอบจักรวาล เดินแต่เช้าจนถึงเที่ยง กำลังหย่อนกว่าฉัททันต์
- ๓. ช้างหนึ่งชื่อเขมหัตถี มีสีดั่งทอง
- ๔. ช้างหนึ่งชื่อวามงคลหัตถี สีดั่งดอกอัญชัน งาอนจันทน์ขาว
- ๕. ช้างหนึ่งชื่อว่าคันธหัตถี สีดั่งกฤษณา แลถ่ายมูลตร ถ่ายมูลตัวหอมดั่งกฤษณา
- ๖. ช้างหนึ่งชื่อว่าปิงคัล สีดั่งอุทัยแลเหลืองดั่งตาแมว
- ๗. ช้างหนึ่งชื่อตามพหัตถี สีดั่งทองอันบุคคผลหล่อใหม่ รูปพรรณสูงใหญ่ยิ่งกว่าช้างทั้งปวง
- ๘. ช้างหนึ่งชื่อว่าบันธพหัตถี สีดั่งเขาไกรลาส
- ๙. ช้างหนึ่งชื่อว่าคังโคย เกิดริมฝั่งแม่น้ำคงคา สีดั่งน้ำไหล
- ๑๐. ช้างหนึ่งชื่อว่ากาลวหัตถี สีดำดั่งปีกกา
- ๑๑. ช้างนี้แต่เขมหัตถี เล็บคูจสีกาย จักมูคูจสีกาย¹³⁰

¹³⁰ ตำราช้าง ฉบับรัชกาลที่ ๑, (กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๓.

และมีเนื้อหาตรงกับ ตำราช่างคำโคลง ดังนี้

๑๒	วราภักษ์เฝือกพ่องเพียง	เงินงาม
	ปรากฏเกียรติยศสาม	โลกย์เหลืออง
	สารสวัสดิ์นันทันคั่นาม	โดยกล่าว ก่อนนา
	ทรงเสด็จจักรพรรดิเรื่อง	เดชล้ำพลาสาร ฯ
๑๔	อุโบสถคชแคว้นเกล้า	สีสุวรรณ
	บรมจักรทรงจรจัด	แต่เช้า
	รอบขอบจักรพาลผัน	คืนที่
	พอพระสุริยะเที่ยงเท่า	เหน้อยนั้นฤมี ฯ
๑๕	สีเหลือองสุกัลกษณ์ล้วน	งามสรรพ
	เหมหัตถ์บึงคับ	ชื่อไว้
	กำลังฤทธิ์เร็วฉับ	ชาญเชี่ยวชาญ
	ควรคู่ทรงธารไท้	ธิราชเจ้าจอมเมือง ฯ
๑๖	สารสีดุดอกไม้	อัญชัน
	สุกัลกษณ์เลิศลาวัณย์	คู่ท้าว
	มงคลหัตถ์ศิรร์ค	สวัสดิ์ชื่อ
	ฤทธิ์แคว้นณรงค์หัว	ศึกสู้สยองเคียร ฯ
๑๗	กฤษณาสีเทียบแท้	สารศรี
	นามชื่อคันธหัตถ์	ว่าไว้
	หอมกลิ่นเนกนมมี	สามสิ่ง
	มูตรและมูลตัวไฉ้	สื่อสั้นรสหอม ฯ
๑๘	ปิงคัลสรรคค์ชื่อช่าง	ปิงคา
	สีหนึ่งดาวีพาร์	เลื่อมแล้ว
	ลักษณ์เลิศคเชนทรา	หิมเวศ
	คชมิ่งมงคลเกล้า	แคว้นกล้ากลางณรงค์ ฯ

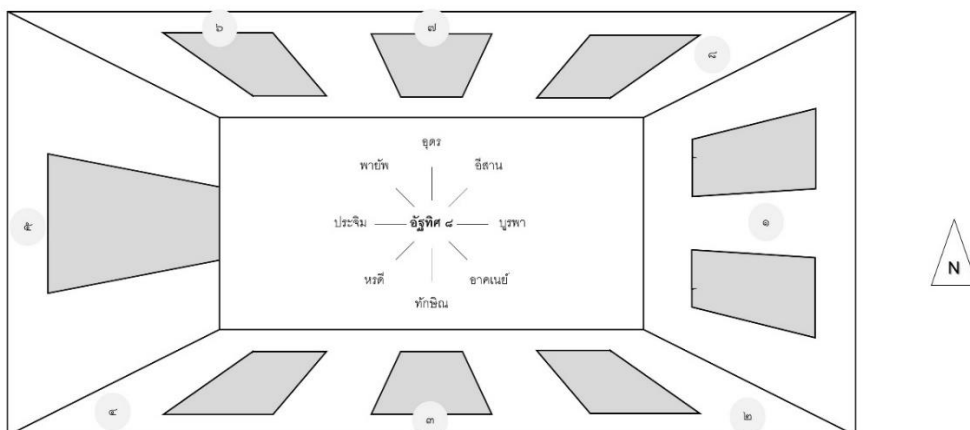
๑๙	สี่เหลี่ยมสี่เหลี่ยมแท้	ทองแดง
	คามพหุติแกลง	ชื่อแท้
	คชลักษณ์กำลังแรง	รณภาพ
	สูงใหญ่ปราบศึกแพ้	พ่ายแก๊วกลางณรงค์ ฯ
๒๐	พรรณภากย์เผือกผ่องแผ้ว	สีสัน
	คุดหนึ่งไกรลาสพรรณ-	เรศแพรว
	ชื่อบัณฑรนาคนัน	แสดงกล่าว
	คชเลิศสุกลักษณ์แล้ว	ฮึกหัวใจหาญ ฯ
๒๑	มีนามนี้ชื่อช้าง	คังโคย
	คีคชลธิ์ไหล	คว่างคว้าง
	เป็นหมู่ตระกูลใน	คชเลิศ
	สถิตถิ่นหิมวันต์กว้าง	กลั่นแก๊วกลางสมร ฯ
๒๒	ช้างมีพรรณภากย์พร้อม	ลักษณ์
	สี่ดั่งกลปีกกา	เทียบแท้
	กาพวกหัตถิสา-	ทรชื่อ
	เสร็จคชหิมวาแล้ว	เลิศถ้วนสิบตระกูล ฯ ¹³¹

๔.๗ ช้างตระกูลพรหมพงศ์ อัฐทิศ ๘ ชนิด และอำนาจพงศ์ ๑๔ ชนิด

จิตรกรรมฝาผนังภาพตำราช้างตระกูลพรหมพงศ์ อัฐทิศ ๘ ชนิด พร้อมด้วยอำนาจพงศ์ ๑๔ ชนิดนั้น เป็นภาพช้างตระกูลพรหมพงศ์ที่ประจำอยู่ที่ ๘ ทิศ (ภาพที่ ๑๐๕) พร้อมด้วยภริยาช้างพัง และลูกช้างอำนาจพงศ์ กระจายกระจายอยู่บนฝาผนังตามทิศต่าง ๆ อย่างเป็นระบบในหอไตรสมเด็จ ฯ กรมพระปรมาภิไธยชิโนรส มีอิริยาบถต่าง ๆ บนพื้นหลังที่เป็นภาพธรรมชาติ ภาพตัวช้างตัดเส้นด้วยสีดำ ใน ตำรานายรายณ์ประทมสินธุ์ ว่าด้วยลักษณะช้าง กล่าวว่า พระพรหมให้กำเนิดช้างอัฐทิศ ๘ ชนิด จากกลีบดอกบัวซึ่งเกิดจากพระอุทร (ท้อง) ของพระนารายณ์¹³²

¹³¹ พระบวรราชนิพนธ์ เล่ม ๑, (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๕), ๕๑ – ๕๒.

¹³² เล่มเดียวกัน, หน้า ๑๓๓.

ภาพที่ 105 แผนผังแสดงตำแหน่งภาพจิตรกรรมตำราช้างตระกูลพรหมพงศ์ อัฐทิศ ๘ ชนิด ในหอไตรสมเด็จฯ

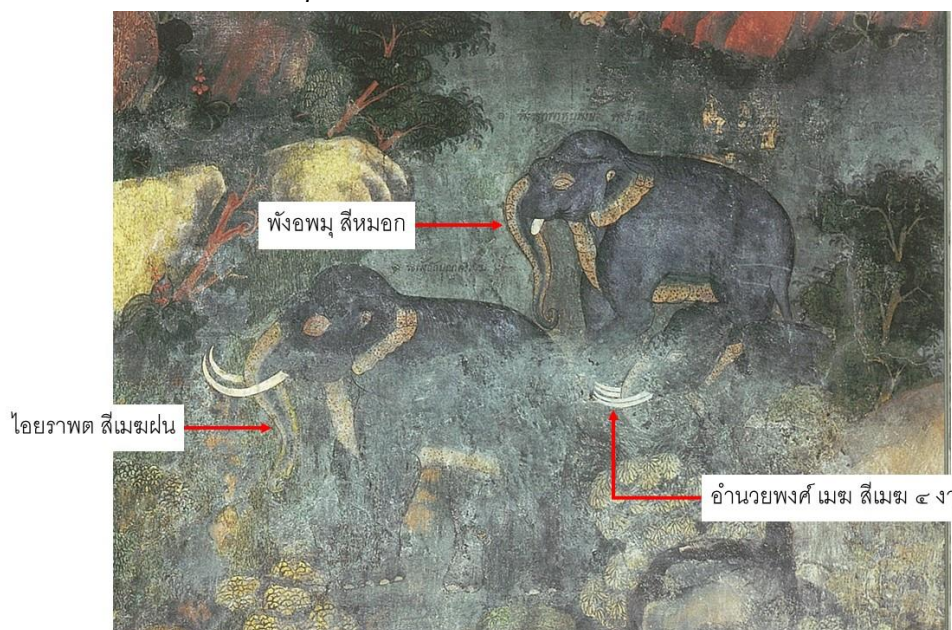
ทิศ	ช้าง	คำจารึกอธิบายภาพ
๑. ทิศบูรพา	ช้างไอยราพต	พังอับบุณาศรีเมฆ
๒. ทิศอากาศเนย์	ช้างบุณทริก	๑ ชื่อบุญทริกศรีดอกบัวขาว ชื่ออำนวยการสุปะภูิกะศรีแดง
๓. ทิศทักษิณ	ช้างพราหมณโลหิต	ชื่อพราหมณศรีโลหิตร้องดังเสียงแตรอยู่ที่ศทักษิณ ชื่อพังปิงคะลาตีเหลืองแก่ ชื่ออำนวยการนิลปลัษศรีดอกสามหาว
๔. ทิศนรดี	ช้างกรมุท	(คำอธิบายลบเลือน)
๕. ทิศประจิม	ช้างอัญชัน	พังตามภววรรณศรีทองแดง
๖. ทิศพายัพ	ช้างบุษปทันต์	(คำอธิบายลบเลือน)
๗. ทิศอุดร	ช้างเสาวโถม	(คำอธิบายลบเลือน)
๘. ทิศอีสาน	ช้างสุประดิษฐ์	ชื่อสุประดิษฐ์ศรีเมฆสมทงาชื่อร้องดังเสียงฟ้าคะนอง อยู่ที่ศอิสาน ¹³³

ตารางที่ 11 แสดงคำจารึกอธิบายภาพช้างตระกูลพรหมพงศ์ ช้างอัฐทิศ ๘ ชนิด และอำนวยการพงศ์ ๑๔ ชนิด

¹³³ ศานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมาธิบดีชิโนรส,” ตำนานกวางสุกรี วัดโพธิ์, พระราชวาทิ (สุพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๘๔.

๑. ทิศบูรพา

จิตรกรรมฝาผนังภาพตำราช้างตระกูลพรหมพงศ์ อัฐทิศ ทิศบูรพา (ตะวันออก) (ภาพที่ ๑๐๖) อยู่ที่ฝาผนังระหว่างช่องหน้าต่างทิศตะวันออก ชื่อ ไอยราพต มีภริยาชื่อ อพมุ (อัพภมุ) มีอำนาจพงศ์ ๑ ช้าง ชื่อ เมฆ มี ๔ งา ช้างทั้งหมดมีผิวกายสีเทาเข้ม ตัดเส้นด้วยสีดำ ซึ่งมีเนื้อหาตรงกับ ตำรานารายณ์ประทมสินธุ์ ว่าด้วยลักษณะช้าง ดังนี้

ภาพที่ 106 ช้างตระกูลพรหมพงศ์ อัฐทิศ ทิศบูรพา (ตะวันออก) ไอยราพต และอำนาจพงศ์ (ที่มา : นิยะดา เหล่าสุนทร, หอไตรกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรส แห่งเรียนรู้พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาไทยในวัดโพธิ์, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๘), ๑๔๕.)

๑ กลับหนึ่งทิ้งออกไปข้างทิศบูรพา เกิดเป็นช้างชื่อพระไอยราพต สมบูรณ์ด้วยลักษณะ ๑๕ ประการ สีกายดุจสีเมฆเมื่อกลุ่มฝน เท้าทั้ง ๔ เท้ากลมดั่งกงจักร เล็บเสมอ หน้าสูงท่ายต่ำอย่างสิงห์ ตัวใหญ่กว่าช้างทั้งปวง ตาใหญ่ดั่งดาวประกายพุกฤษ์ งามยาวขึ้นขวา งวงดั่งภูษงค์นาค หลังราบดั่งคันธนู ปลายหูปรบหน้าหลังถึงกัน โขมคทั้ง ๒ สูง เสียงดุจเสียงสังข์ หางบังกลอง ต้องด้วยลักษณะ ๑๕ ประการ

...

๑ จะกล่าวโดยลักษณช้างชาติอำนาจพงศ์ เป็นบุตรแห่งอัฐทิศไอยราพต มีภริยาชื่อว่าพังอพมุ สีกายดังสีหมอกเกิดอำนาจ

๑ ซ้ำหนึ่งชื่อว่าเมฆ สีกายดั่งเมฆ งา ๔ งา เล็บขาวผ่อง หางยาวปิดดิน¹³⁴
และมีเนื้อหาดตรงกับ ตำราช้างคำโคลง ดังนี้

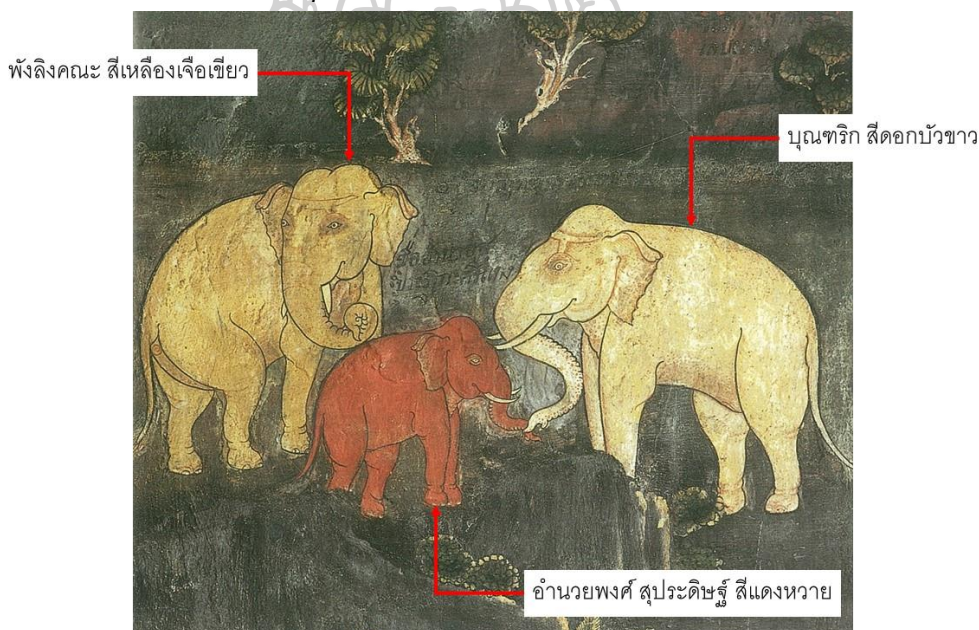
๒๕ ไอยราพตภาพไฉ้	สูงทัด
ตีนนำกลมกลฉัตร	เฉกแท้
ท้าวหลังเล็บสองสมรรถ	เสมอบาท
สีดั่งสีเมฆแล้ว	อยู่เบื้องบูรพา ฯ
๒๖ สองงายาวใหญ่ขึ้น	หนขวา
สองเนตรจุกดวงผกา	พฤษ์แพรว
วงงามดั่งกายนา-	คินทร์ราช
หางบดบังคลองแคล้ว	เลิศล้วนสรรพางค์ ฯ
๒๗ สองหูคูปรบเบื่อง	บนหลัง
บรรจบปรบถึงทั้ง	ฝ่ายหน้า
เพียรพิศปฤษฎางค์ดั่ง	ธนูมาศ
เศียรโศคโขมดสูงอ้า	ปากร้องสังข์เสียง ฯ
๑๑๐ ไอยราพตร่วมข้าง	สรรพี่มา
พังชื่ออัปภมุปรา-	กฏไว้
สีกายดั่งเมฆา	มัวหมอก
เกิดอำนวยหนึ่งไฉ้	รูปคล้ายไอยรา ฯ

¹³⁴ ตำราช้าง ฉบับรัชกาลที่ ๑, (กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๕๗๗), ๒๕๔๕), ๑๓๓ – ๑๓๔ และ

๑๑๑ อำนวนามเมฆไฉ้	สีฐาน
กายนั่งสีเมฆปาน	เปรียบแล้ว
ซ้ายขวาสิ่งตาล	เก็บฟ่อง ขาวนา
หางก็เพื่อยแรงเกล้า	กลั่นให้เจริญผล ฯ ¹³⁵

๒. ทิศอาคเนย์

จิตรกรรมฝาผนังตำราช้างตระกูลพรหมพงศ์ อัฐทิศ ทิศอาคเนย์ (ตะวันตกเฉียงใต้) (ภาพที่ ๑๐๗) อยู่ที่ฝาผนังทิศใต้ของหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ติดขอบหน้าต่างด้านซ้ายสุด อยู่ระหว่างภาพตำราช้างตระกูลอัคนิพงศ์ ศุภลักษณ์ และภาพตำราวัว ชื่อ บุญชริก ผิวกายสีขาว มีภริยาชื่อ ลิงคณะ¹³⁶ ผิวกายสีเหลือง มีอำนวนยพงศ์ ๑ ช้าง ไม่ปรากฏชื่อ ผิวกายสีแดง ซึ่งมีเนื้อหาตรงกับ ตำรานารายณ์ประทมสินธุ์ ว่าด้วยลักษณะช้าง ดังนี้

ภาพที่ 107 ช้างตระกูลพรหมพงศ์ อัฐทิศ ทิศอาคเนย์ (ตะวันออกเฉียงใต้) บุญชริก และอำนวนยพงศ์ (ที่มา : นิษดา เหล่าสุนทร, หอไตรกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส แหล่งเรียนรู้พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาไทยในวัดโพธิ์, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๘), ๑๕๑.

¹³⁵ พระบวรราชนิพนธ์ เล่ม ๑, (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๕), หน้า ๕๓ – ๖๗.

¹³⁶ ใน ตำราช้างคำโคลง ว่า กบิลา

๑ กลับหนึ่งทิ้งไปข้างทิศอาคเนย์ บังเกิดเป็นช้างชื่อบุญทรिकมีลักษณะ ๕ ประการ สีกายดังดอกบัวขาว งาใหญ่สั้นสี่ดั่งสังข์ เล็บงามคือทอง ท้องมัวดั่งฝนคร่ำ กลิ่นหอมดังดอกสัตตบงกช พร้อมด้วยลักษณะ

...

๑ บุญทรिक มีภริยาชื่อว่าพังลิงคะ สีกายเขียวเหลืองเจือกัน มีอานวยหนึ่ง ผิวหนังละเอียด เล็บขาวสี่ดั่งหาวตะค้ำ กายแดง งาสั้น¹³⁷

และมีเนื้อหาตรงกับ ตำราช้างคำโคลง ดังนี้

๒๘ บุญทรिकสีเท่าแท้	บัวขาว
งาสั้นเล็บเรียบราว	ก่องแก้ว
ท้องมัวดั่งฤดูคราว	ฝนคร่ำ
สถิตทิศอาคเนย์แก้ว	กลิ่นเพียงสัตตบงกข์
๑๑๒ บุญทรिकกร่วมด้วย	กบิลดา
เหลืองและเขียวเจือปรา-	กฏไ้ว
อานวยสุปรีติฐกา-	ยาใหญ่ ยาวแฮ
งามโขมดตัวแดงไฉ้	ใหญ่สั้นงาสอง ๆ
๑๑๓ ผิวหนังละเอียดเน่งเนื้อ	สมบุรณ์
เล็บดั่งสีหาวยุบ	เปรียบแท้
กำลังกำเกาะพูน	ยศยิ่ง
แก้วแก้วในณรงค์แล้ว	เลิศพร้อมมงคล ๆ ¹³⁸

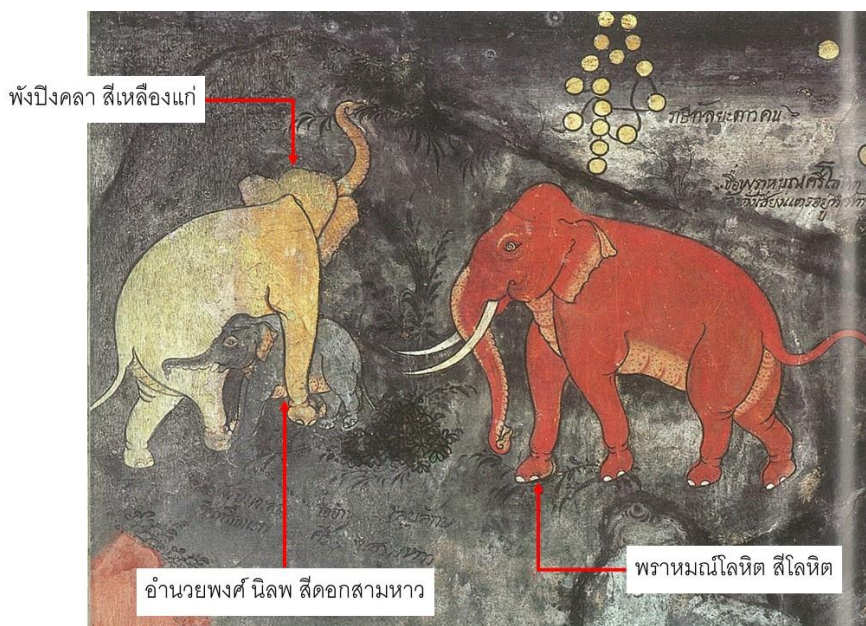
๑. ทิศทักษิณ

จิตรกรรมฝาผนังภาพตำราช้างตระกูลพรหมพงศ์ อัฐทิศ ทิศทักษิณ (ใต้) (ภาพที่ ๑๐๘) อยู่ที่ฝาผนังทิศใต้ของหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส บนขอบหน้าต่างบานกลาง อยู่เหนือภาพตำราช้างตระกูลอัคนิพงศ์ สุกลักษณ์ ชื่อ พรหมณ โลหิต ผิวกายสีแดง มีภริยาชื่อ กบิลดา¹³⁹ ผิวกายสีเหลือง มีอานวยพงศ์ ๒ ช้าง ชื่อนิลภ (นิลพ) ผิวกายสีเขียว และบิสลัก (บิษลักษณ์) ผิวกายสีดำ ซึ่งมีเนื้อหาตรงกับ ตำรานารายณ์ประทมสินธุ์ ว่าด้วยลักษณะช้าง ดังนี้

¹³⁷ ตำราช้าง ฉบับรัชกาลที่ ๑, (กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๔๕), ๑๓๔ และ ๑๓๗.

¹³⁸ พระบวรราชนิพนธ์ เล่ม ๑, (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๕), หน้า ๕๓ - ๖๗.

¹³⁹ ใน ตำราช้างคำโคลง ว่า ปิงคลา

ภาพที่ 108 ช้างตระกูลพรหมพงค์ อัฐทิศ ทิศทักษิณ (ใต้) พราหมณ์โลหิต และอำนาจพงค์
(ที่มา : นิยะดา เหล่าสุนทร, หอไตรกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีฯ โอรส แห่งเรียนรูพระพุทธรศาสนาและภูมิปัญญาไทยในวัด
โพธิ์, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๘), ๑๕๒.

๑ กลับหนึ่งไปประดิษฐานอยู่ทิศทักษิณ บังเกิดเป็นช้างชื่อพราหมณ์โลหิต มีลักษณะ ๕ ประการ
สีกายดั่งสีโลหิต งาใหญ่ คอกกลม เสียงดุจเสียงแตรแต่รัน พร้อมด้วยลักษณะ

...

๑ พราหมณ์โลหิต มีกริยาชื่อว่าพั่งกบิลลา สีเหลืองมีอำนาจ ๒ ช้างหนึ่งชื่อว่านิลภ ภายยาวใหญ่
กลม สีกายดุจดอกสามหาวโรย

๑ อำนาจหนึ่งนามบิศลัก ตัวดำกลม ผิวหนังดั่งโลหิต¹⁴⁰

และมีเนื้อหาดตรงกับ ตำราช้างคำโคลง ดังนี้

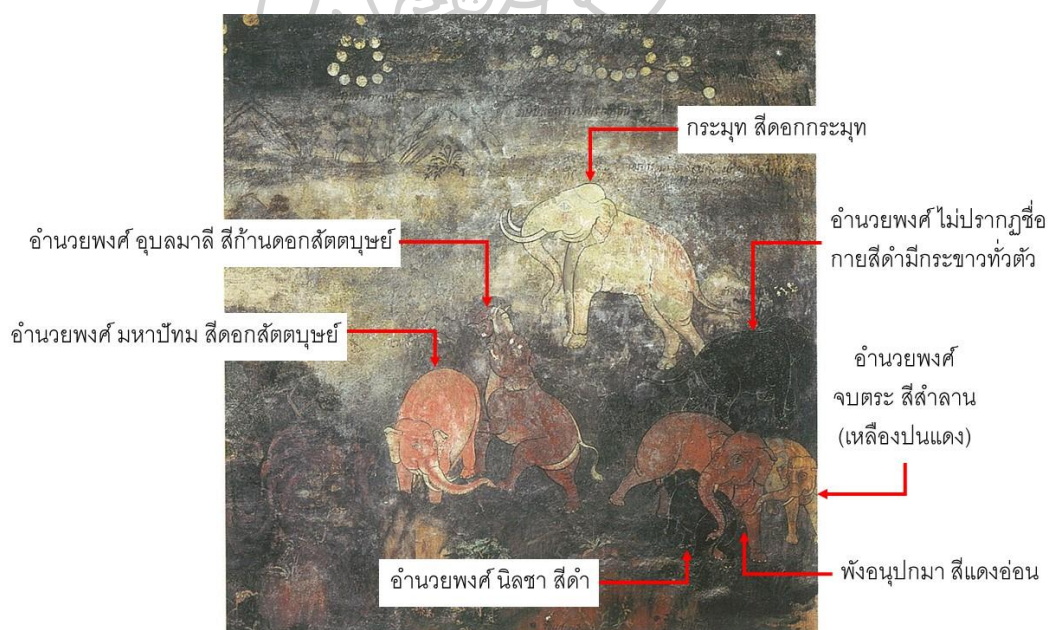
๒๕ นามพราหมณ์ โลหิตเชื้อ	แดงฉัน
ตัวใหญ่คอกกลมสรรพ	เพริศแพรว
โกญจนาทดั่งเสียงอัน	แตรเป่า
พานต่ำตางามแผ้ว	สถิตแท้ทักษิณ ๑
๑๑๔ คชพราหมณ์สมเสนห์ด้วย	ปิงคลา
เหลืองแก่มานบุตรา	ลักษณะล้ำ
หนึ่งนามนิลภกายา	กลมทาบ
เฉกดอกสามหาวคล้ำ	เลิศแท้มีสอง ๑

¹⁴⁰ ตำราช้าง ฉบับรัชกาลที่ ๑, (กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๔๕), ๑๓๔ และ ๑๓๗.

๑๑๕ หนึ่งนามปิยลักษณ์นั้น	โสภา
ตนต่ำกลมกายา	เพริศพร้อม
เสียรศอสรพวงงา	เพราภากย์
กายดั่งโลหิตข้อม	แก้วนร้ำยรณหาญฯ ¹⁴¹

๔. ทิศหรีดี

จิตรกรรมฝาผนังตำราช้างตระกูลพรหมพงศ์ อัฐทิศ ทิศหรีดี (ตะวันตกเฉียงใต้) (ภาพที่ ๑๐๙) อยู่ที่ฝาผนังทิศใต้ของหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส บริเวณขอบหน้าต่างด้านขวาสุด อยู่เหนือภาพตำราช้างตระกูลอัคนีพงศ์ ทูลลักษณ์ ชื่อ กระทบท ผิวกายสีขาวอมชมพู มีภริยาชื่อ อนุปกรมา (อนุปกมา) ผิวกายสีแดงอ่อน มีอำนาจพงศ์ ๕ ช้าง คือ มหาปัท ผิวกายสีแดงเข้ม อุบลมาลี ผิวกายสีน้ำตาล จบตระ ผิวกายสีสำลาน (เหลืองปนแดง) ไม่ปรากฏชื่อ ผิวกายสีดำมีกระขาวทั่วตัว และ นิลชา ผิวกายสีดำ ซึ่งมีเนื้อหาตรงกับ ตำรารายณ์ประทมสินธุ์ ว่าด้วยลักษณะช้างดังนี้

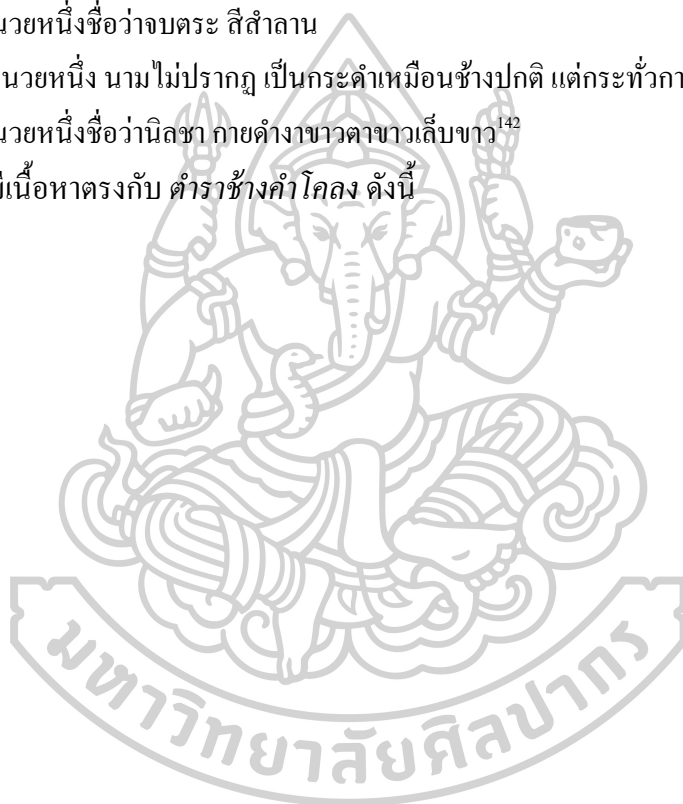
ภาพที่ 109 ช้างตระกูลพรหมพงศ์ อัฐทิศ ทิศหรีดี (ตะวันตกเฉียงใต้) กระทบท และอำนาจพงศ์ (ที่มา : นิยะดา เหล่าสุนทร, หอไตรกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส แหล่งเรียนรู้พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาไทยในวัดโพธิ์, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับบลิชชิ่ง, ๒๕๔๘), ๑๕๓.

¹⁴¹ พระบวรราชนิพนธ์ เล่ม ๑, (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๕), ๕๓ - ๖๘.

๑ กลับหนึ่งทิ้งไปข้างทิศหรดี ให้บังเกิดเป็นช้างชื่อว่ากระมุท มีลักษณะ ๕ ประการ สีดังดอก
กระมุท ตัวสูง โสศยาวกลมหูอ่อน เสียงจุกเสียงตรงอน งางอนขึ้นขวาดังพระจันทร์เมื่อขึ้น ๑ คำ
พร้อมด้วยลักษณะ

...

- ๑ กระมุท มีภริยาชื่อว่าอนุปกรมา ผิวกายแดงอ่อน ผิวเนื้อละเอียดมีอำนาจ ๕ ช้าง
- ๑ อำนวยหนึ่งชื่อว่ามหาปัท สีดังดอกสัตตบุษย์บาน
- ๑ อำนวยหนึ่งชื่อว่าอุบลมาลี สีดังก้านสัตตบุษย์
- ๑ อำนวยหนึ่งชื่อว่าจบทระ สีสีลาน
- ๑ อำนวยหนึ่ง นามไม่ปรากฏ เป็นกระด้าเหมือนช้างปกติ แต่กระทั่วกายงาม
- ๑ อำนวยหนึ่งชื่อนิลชา กายดำงาวตาขาวเล็บขาว¹⁴²
และมีเนื้อหาตรงกับ ตำราช้างคำโคลง ดังนี้

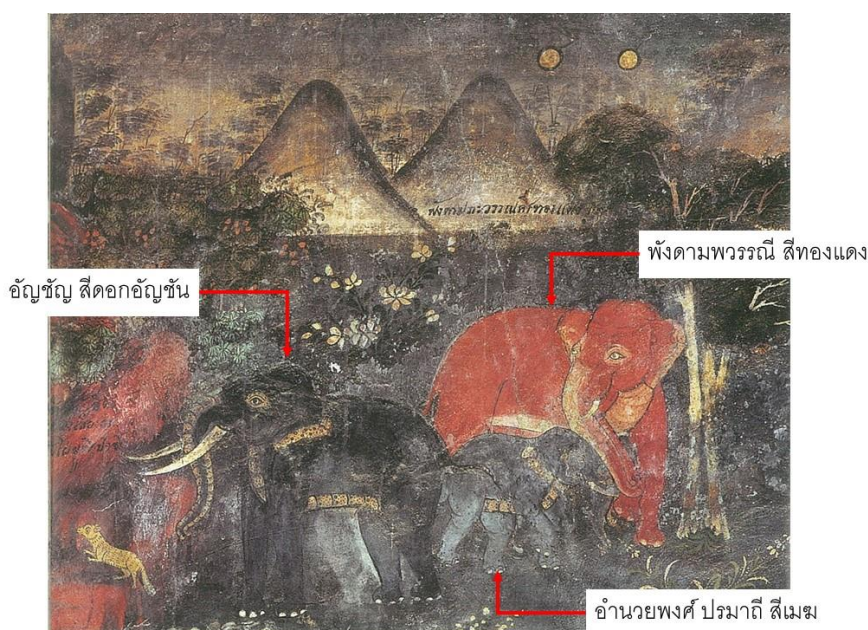
¹⁴² ตำราช้าง ฉบับรัชกาลที่ ๑, (กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๔๕), ๑๓๔ และ ๑๓๗ – ๑๓๘.

๓๐ นามกรรมทบริสุทธีแม่น	เหมือนสี สูงนา
หูอ่อนงอนงาทีวี	เพริดพร้อม
กลเดือนเมื่อดิถี	สามคำ
เสียงคั้งตรงอนซ้อม	สถิตด้าวหรีดี ฯ
๓๑ กรรมทสม โยคเข้า	ชวนกาม
พังกนุปกมานาม	กล่าวไว้
ตัวแดงอ่อนละเอียดทรม	รักร่วม
มานอำนาจห้าไ้	โสดพร้อมพรรณนา ฯ
๓๒ หนึ่งนามมหาปัทมล้ำ	บริสุทธี
ตนคั้งสี่สัตตบุษย์	เบิกสร้อย
กายแวงกระชับอุต-	คมราบ ขนองนา
รณร่านหาญไ้ช่น้อย	เดชฟังชาญสนาม ฯ
๓๓ หนึ่งอุบลมาลิสเนื้อ	ราบสมรรถ
กายกระชับยาวหยัด	คู่ท้าว
สี่ตัวคั้งก้านสัต-	ตบุษย์เปรียบ ไ้เนา
องอาจกำลังห้า	อีกหทัยมรงค์ ฯ
๓๔ หนึ่งนามจบสระนี้	โสภา
สี่ศาลานกายา	ราบเนื้อ
กายยาวเลิศลักษณ์	โดยกล่าว
ทรงกำลังกางเกือ	กอบด้วยสวัสดิ ฯ
๓๕ อำนาจเสาวภาคย์พร้อม	ปรากฏ
คำกระทั้งกายคช	เลิศล้ำ
กายยาวกระชับชด	เกิดขึ้น
เนื้อราบเสมอหาญกล้า	รอบรู้ขบวนสาร ฯ
๓๖ นิลชานามชื่อช้าง	อำนาจ
ตัวคั้งสีนิลสว	ราบเนื้อ
กายแวงกระชับรว	แรงเรียว
กรรมทอำนาจเชื้อ	ทวนห้าโดยมี ฯ ¹⁴³

¹⁴³ พระบวรราชนิพนธ์ เล่ม ๑, (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๕), ๕๔ - ๖๕.

๕. ทิศประจิม

จิตรกรรมฝาผนังภาพตำราช้าง ตระกูลพรหมพงศ์ อัฐทิศ ทิศประจิม (ตะวันตก) (ภาพที่ ๑๑๐) อยู่ที่ฝาผนังทิศตะวันตก เหนือขอบประตูของหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ชื่อ อัญชัน ผิวกายสีน้ำเงินเข้ม มีภริยาชื่อ ตามพวรรณ ผิวกายสีน้ำตาลแดง มีอำนาจพงศ์ ๑ ช้าง ชื่อ ประมาดี ผิวกายสีน้ำเงินขาบ ซึ่งมีเนื้อหาตรงกับ ตำรานารายณ์ประทมสินธุ์ ว่าด้วยลักษณะช้าง ดังนี้

ภาพที่ 110 ช้างตระกูลพรหมพงศ์ อัฐทิศ ทิศประจิม (ตะวันตก) อัญชัน และอำนาจพงศ์ (ที่มา : นิยะลา เหล่าสุนทร, หอไตรกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส แหล่งเรียนรู้พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาไทยในวัดโพธิ์, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๘), ๑๕๔.

๐ กลีบหนึ่งทิ้งไปข้างทิศประจิม ให้บังเกิดเป็นช้างชื่ออัญชัน มีลักษณะ ๕ ประการ สีดังอัญชันงาใหญ่ตรง คอใหญ่ เสียงคังลมพัดในปล้องไม้ไผ่ พร้อมด้วยลักษณะ ๕ ประการ

...

๐ อัญชัน มีภริยาชื่อว่าตามพวรรณ มีสีดุจทองแดง มีอำนาจหนึ่งชื่อว่าประมาดี มีสีดังท้องฟ้า¹⁴⁴ และมีเนื้อหาตรงกับ ตำราช้างคำโคลง ดังนี้

๑๑๑ นามอัญชันดุจแค้น	อัญชัน
งาใหญ่ตรงรังสรรค์	เสกซ้อง
เนาทิศปัจจิมบัน-	ลือเดช

¹⁴⁴ ตำราช้าง ฉบับรัชกาลที่ ๑, (กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๔๕), ๑๓๔ และ ๑๓๘.

เสียงคั่งวายุพาดก้อง	ปล่องไม้เวฬุฯ
^{๑๒๒} อัญชันสังวาสเกลี้ย	กามี
ฟังชื่อดามพวรณ์	แน่นเนื้อ
ทองแดงเปรียบปานสี	แดงท้าว ตนนนา
มีอำนาจเกิดเกื้อ	ลัทธิฉัตรเลอสารฯ
^{๑๒๓} ปรมาธิชื่อได้	โดยตรา
กายคั่งสีเมฆมา	ละเอียดพัน
กายเคียรโสดวงปรา-	กฎใหญ่
มีกำลังเลิศล้ำ	มิ่งแก้วชาลุตนามฯ ¹⁴⁵

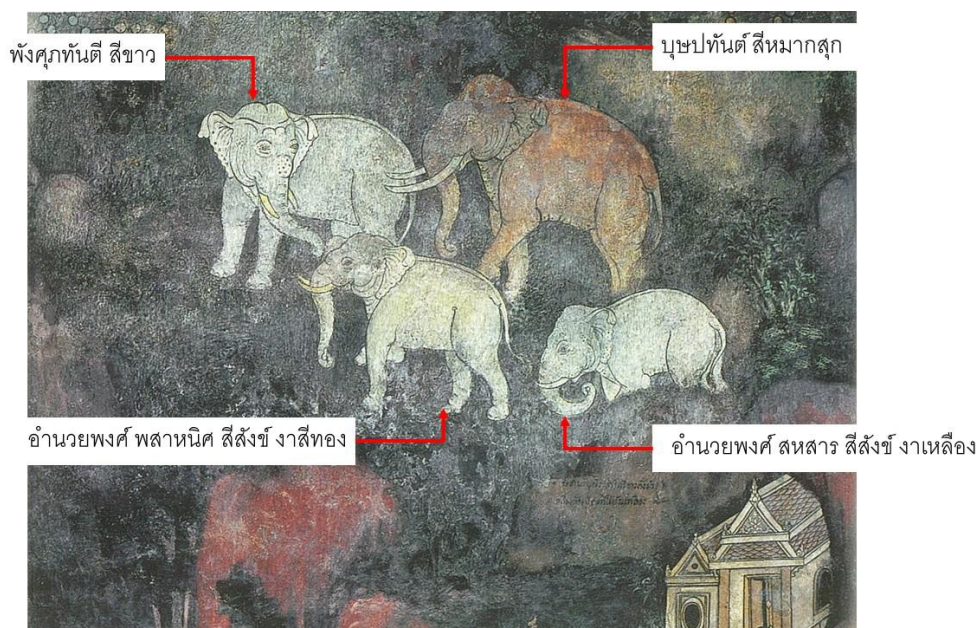
๖. ทิศพายัพ

จิตรกรรมฝาผนังภาพตำราช่างตระกูลพรหมพงศ์ อัฐทิศ ทิศ พายัพ (ตะวันตกเฉียงเหนือ) (ภาพที่ ๑๑๑) อยู่ที่ฝาผนังทิศเหนือ บนขอบหน้าต่างบานซ้ายของหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ชื่อ บุษปพันต์ ผิวกายสีแดงส้ม มีกริยาชื่อ สุกทันตี (สุกทันตา) ผิวกายสีขาว มีอำนาจพงศ์ ๒ ช้าง ชื่อ ภัสสาร¹⁴⁶ และ สหสาร ผิวกายสีขาวทั้งคู่ ซึ่งมีเนื้อหาตรงกับ ตำรานารายณ์ประทมสินธุ์ ว่า ด้วยลักษณะช้าง ดังนี้

¹⁴⁵ พระบวรราชนิพนธ์ เล่ม ๑, (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๕), ๕๔ – ๖๕.

¹⁴⁶ ใน ตำราช่างคำโคลง ว่า พสาหนิศ

ภาพที่ 111 ช้างตระกูลพรหมพงค์ อัฐทิศ ทิศพายัพ (ตะวันตกเฉียงเหนือ) บุษปทันต์ และอำนาจยพงค์

(ที่มา : นิเขลา เหล่าสุนทร, หอไตรกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรส แห่งเรียนรู้พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาไทยในวัดโพธิ์, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๘), ๑๕๖.

◦ กลีบหนึ่งทิ้งไปข้างทิศพายัพ บังเกิดเป็นช้างชื่อว่าบุษปทันต์ มีลักษณะ ๓ ประการ สีตั้งหมากสุก ผิวเนื้อละเอียด มีกระหน้ำตัวใหญ่งาม งามน้อยขึ้นขวา เสียงดังเสียงเมฆพร้อมด้วยลักษณะ

...

◦ บุษปทันต์ มีภริยาชื่อว่าพังศุกทนต์ กายขาว ขนขาว ขนขาว งาขาว มีอำนาจ ๒ ช้าง

◦ อำนาจหนึ่งชื่อว่าภสาร สรรพกายขาวเหลืองอ่อน งาเหลืองดุจทองคำ

◦ อำนาจหนึ่งชื่อสหสารสรรพ กายขาวเจือเขียวอ่อน งาเหลืองดุจสีดอกบวบ¹⁴⁷

และมีเนื้อหาตรงกับ ตำราช้างคำโคลง ดังนี้

^{๑๒} บุษปทันต์เสียงเมฆครื้น

อัมพร

สีสลาสุกบวร

กระหน้ำ

งาเล็กฝ่ายขวาอน

ขาวผ่อง

สติตทิศพายัพแผ้ว

ศึกให้สยบแสงฯ

¹⁴⁷ ตำราช้าง ฉบับรัชกาลที่ ๑, (กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๔๕), ๑๓๔ และ ๑๓๘.

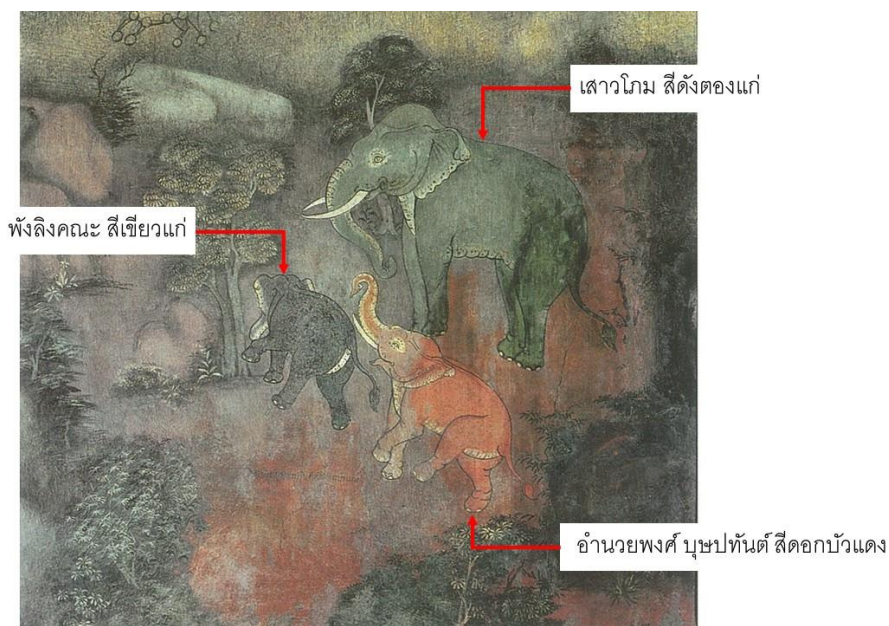

๑๒๔ บุษปทนต์เซยชิดเชื้อ	ชมพั่ง
นามศุกทันตาหวัง	ชื่อไว้
ขนางามพ่างผิวหนึ่ง	คือบุษป- ทนต์นา
มีอำนาจสองไช้	ชื่อชู้ต่างกัน ๆ
๑๒๕ หนึ่งนามพสาหนิสพพร้อม	เพราดา
กาดั่งสิสังข์งา	เปรียบได้
ดุจสิสุวรรณปรา-	กฏเลิศ
หน้าและปากยาวไช้	เนตรน้อยคนองหาญ ๆ
๑๒๖ สหสารนามหนึ่งเกือ	กอบบุญ
งาเลื่อมเหลืองเพ็ญพุน	ภาคย์แท้
หน้าเต็มปากยาวสุน-	ทรภาพ
ตาเล็กกายขาวแล้	คู่ด้วยสิสังข์ ๆ ¹⁴⁸

๗. ทิศอุดร

จิตรกรรมฝาผนังภาพตำราช่างตระกูลพรหมพงศ์ อัฐทิศ ทิศอุดร (เหนือ) (ภาพที่ ๑๑๒) อยู่ที่ฝาผนังทิศเหนือ บนขอบหน้าต่างบานกลางของหอไตรสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก ซึ่งเสาวโถม ผิวกายสีเขียวเข้ม มีภรรยาชื่อ ลิงคณะ ผิวกายสีน้ำเงินเข้ม มีอำนาจพงศ์ ๑ ช้าง ชื่อ บุษปทนต์ ผิวกายสีแดงส้ม ซึ่งมีเนื้อหาตรงกับ ตำรารายณ์ประทมสินธุ์ ว่าด้วยลักษณะช้าง ดังนี้

¹⁴⁸ พระบรมราชนิพนธ์ เล่ม ๑, (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๕),

ภาพที่ 112 ช้างตระกูลพรหมพงศ์ อัฐทิศ ทิศอุดร (เหนือ) เสาวโกม และอำนวยพงค์
(ที่มา : นิยะดา เหล่าสุนทร, หอไตรกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรส แห่งการเรียนรู้พระพุทธศาสนาและภูมิปัญญาไทยในวัด
โพธิ์, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๘), ๑๕๕.)

๑ กลับหนึ่งทั้งไปข้างทิศอุดร บังเกิดเป็นช้างชื่อว่าเสาวโกม มีลักษณะ ๕ ประการ สีดั่งตองแก่
สูงสงสถานดังไม้เสื่อ เท้าทั้ง ๔ ดั่งตองอ่อน ตัวกลมหน้าใหญ่ง่าน้อยยาว เสียงดังเสียงนกกระเรียน
พร้อมด้วยลักษณะ

...

๑ เสาวโกม มีกริยาหนึ่งชื่อว่าลิงคณะ สีเขียวแก่มีบุตรหนึ่ง

๑ อำนวยหนึ่งชื่อว่าบุษปทันต์ สีดั่งดอกบัวแดงกายยาวกลมเกลี้ยง หน้าใหญ่กว้าง¹⁴⁹

และมีเนื้อหาดตรงกับ ตำราช้างคำโคลง ดังนี้

^{๑๑} เสาวโกมคชลักษณ์ล้ำ

แลเลียบ

สีงั่วแพรกตรุณเปรียบ

แมนแมน

ตัวกลมไม้สนอบเทียบ

อูครทิศ เนนา

หน้าใหญ่งามอนแดร์น

ตรวจก้องโกญจา ๑

^{๑๒} นามพังลิงคณไช้

สีตน

เขียวลิกขำอำพน

เฟริศแพรว

सारวโกมร่วมกามกล

เกิดบุตร หนึ่งแฮ

นามบุษปทันต์เลิศแล้ว

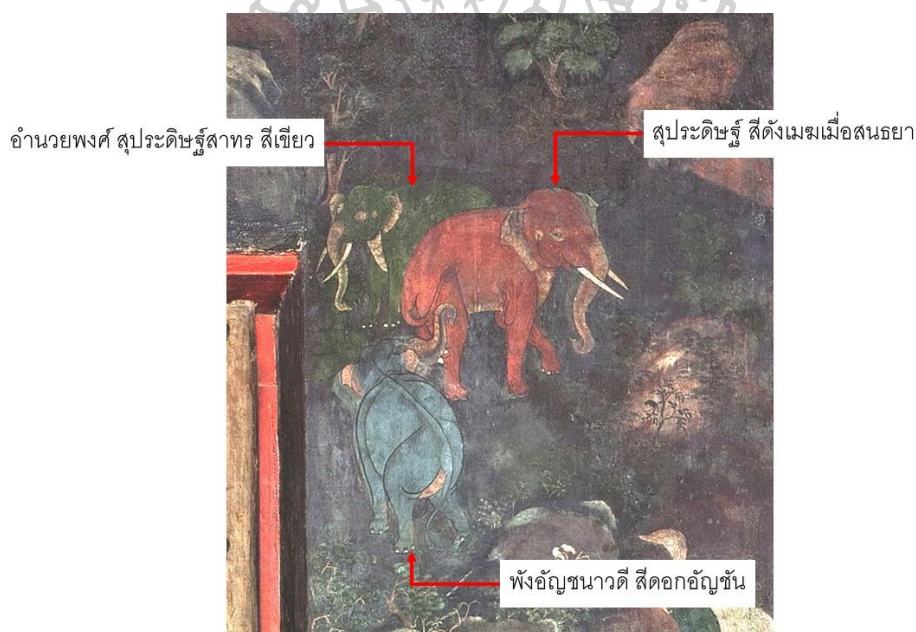
ลักษณ์ล้ำสมบุรณ์ ๑

¹⁴⁹ ตำราช้าง ฉบับรัชกาลที่ ๑, (กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗), ๒๕๔๕), ๑๓๔ และ ๑๓๘.

๑๒๘ กายากลมกล่อมเกลี้ยง	สรรพางค์
แดงดั่งบัวหลวงปาง	เปรียบไฉ้
แวงพัคตร์ฟ่วงกว้างขวาง	เอกเอี่ยม
เป็นมิ่งมงคลไว้	ก่อเกื้อพูนผล ฯ ¹⁵⁰

๘. ทิศอีสาน

จิตรกรรมฝาผนังภาพตำราช้างตระกูลพรหมพงศ์ อัฐทิศ ทิศอีสาน (ตะวันออกเฉียงเหนือ) (ภาพที่ ๑๑๓) อยู่ที่ฝาผนังทิศเหนือ ติดขอบหน้าต่างด้านขวาสุด อยู่เหนือภาพตำราม้า ม้าโทเสนา ราช ๒๕ ชนิด ชื่อ สุประดิษฐ์ ผิวกายสีส้มเข้ม มีกริยาชื่อ อัญชนวดี ผิวกายสีน้ำเงินขาบ มีอำนาจ พงศ์ ๑ ช้าง ไม่ปรากฏชื่อ ผิวกายสีเขียวเข้ม ซึ่งมีเนื้อหาตรงกับ ตำรานารายณ์ประทมสินธุ์ ว่าด้วย ลักษณะช้าง ดังนี้

ภาพที่ 113 ช้างตระกูลพรหมพงศ์ อัฐทิศ ทิศอีสาน (ตะวันออกเฉียงเหนือ) สุประดิษฐ์ และอำนาจ พงศ์

(ที่มา : สานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส,” ตำนก วาสูกรี วัดโพธิ์, พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕), ๑๘๕.

¹⁵⁰ พระบวรราชนิพนธ์ เล่ม ๑, (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๕), ๕๔ – ๖๐.

๑ กลับหนึ่งทิ้งไปข้างทิศอีสาน บังเกิดเป็นช้างสุประคิษฐ์ มีลักษณะ ๕ ประการ สีเนื้อดั่งสีเมฆ เมื่อสนธยา ผนคท้องดั่งผนคท้องงู งาชื่อสีขาวยริสุทธิดั่งผ้าขาวที่เนื้ออ่อนดั่งสีบัวแดง ขนปากยาว อันตะ โกศอ่อน เต้ามันอ่อน ร้องเสียงดั่งเสียงฟ้า พร้อมด้วยลักษณะ ๕ ประการ

...

๑ สุประคิษฐ์ มีกริยาหนึ่งชื่อว่าอัญชนวดี สีกายดั่งดอกอัญชัน มีบุตรหนึ่ง นามมิได้ปรากฏ สีกายเขียวดั่งหญ้าแพรก...¹⁵¹

และมีเนื้อหาตรงกับ ตำราช้างคำโคลง ดังนี้

๓๔	สุประคิษฐ์พิศภาคย์เพียง	สนธยา
	ปีทมราชบัวแดงปรา-	กฎแท้
	ผนคจตุรคณา-	การาช
	งาชื่อบริสุทธิแล้	เล่ห์ผ้าขาวผจง ฯ
๓๕	มิโรมรุ่มมุนั้น	ยังยาว
	สุระส่งสำเนียงหา	เชกฟ้า
	อันตะโกศอ่อนรังราว	มันน่ม เนื้อแฮ
	ยศยั้งคชลักษณ์หล้า	สถิตเบื่องอีสาน ฯ
๓๖	สุประคิฐสมเสพด้วย	อัญชนา วดีแฮ
	สีดั่งอัญชัญปรา-	กฎสั้น
	อำนาจสุประคิฐสา-	ทรชื่อ
	เขียวทั่วสรรพวงค์พัน	เพริศพร้อมทรงสถาน ฯ
๓๗	คอกกลมสมพ่วงเพียง	แมนสมาน
	หางปากยาวสมสาร	สือด้วย
	ศุภลักษณ์คชาธาร	มังกเลศ
	สรรพสิ่งอันตรายม้วย	มอดเกล้าจิวจรูศรี ฯ ¹⁵²

¹⁵¹ ตำราช้าง ฉบับรัชกาลที่ ๑, (กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๕๗๗), ๒๕๔๕), ๑๓๔ และ ๑๓๘.

¹⁵² พระบรมราชนิพนธ์ เล่ม ๑, (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร), ๒๕๔๕,

สรุป

การศึกษาเรื่องช่างนั้นสืบทอดมายาวนานดังปรากฏ *ตำราช่าง ฉบับรัชกาลที่ ๑* เป็นร้อยแก้ว และ*ตำราลักษณะช่างคำโคลง ฉบับจำลอง* ทั้งสองเล่มแต่งขึ้นเมื่อพ.ศ. ๒๓๒๕ ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๒ การรวบรวมขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. ๒๓๕๘ เป็นตำราฉบับร้อยแก้วช่างชื่อว่า *ตำรานารายณ์ประทมสินธุ์ ว่าด้วยลักษณะช่าง* นอกจากนี้ยังมี *ตำราช่างคำโคลง* พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ ซึ่งทรงพระราชนิพนธ์แก้ไขเพิ่มเติมอีกด้วย จากการศึกษาค้นคว้าพบว่าภาพจิตรกรรมตำราช่างในหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส นั้นใกล้เคียงกับ *ตำรานารายณ์ประทมสินธุ์ ว่าด้วยลักษณะช่าง* แต่ไม่มีเนื้อหาเกี่ยวกับช่างตระกูลมหาสวัสดิมงคล ๕ ชนิด ช่างทูลักษณ์ ๕ ชนิด และช่างโทษเบา ๗ ชนิด ในขณะที่ภาพจิตรกรรมนั้นมีเนื้อหาตรงกับ *ตำราช่างคำโคลง* เกือบทุกประการ อาทิ ชื่อ คำอธิบายภาพ สีผิว คำนิรยด่าง ลักษณะของงา สีดวงตา ตลอดจนสีของเล็บ สามารถกำหนดเนื้อหาของภาพจิตรกรรมได้ว่าน่าจะได้รับแรงบันดาลใจมาจาก *ตำราช่างคำโคลง* พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์มากกว่า ทั้งนี้จิตรกรผู้เขียนภาพตำราช่างมีกลวิธีในการใช้สีโดยเฉพาะคือ จิตรกรรมภาพช่างสีขาวต่าง ๆ อาทิ สีเปลือก สีดอกกล้า เต้า สังกข์ มักจะตัดเส้นด้วยสีน้ำตาล ตลอดจนอากัปกริยาของช่าง ทำให้สามารถแยกชนิดของช่างได้ชัดเจนยิ่งขึ้นด้วย

บทที่ ๕

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

หอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส หอพระไตรปิฎกส่วนพระองค์ในบริเวณตำหนักवासูกิ ฅณะกฏ น. ๑๖ นอกจากจะเป็นที่เก็บรักษาคัมภีร์พระไตรปิฎกแล้ว ยังทำหน้าที่กความรู้อย่าง ไร้ในจิตรกรรมฝาผนังอีกด้วย จิตรกรรมที่สำคัญอย่างยิ่งคือภาพตำราสัตว์ต่าง ๆ ที่นอกจากจะมีเนื้อหาหลากหลายแล้ว ยังมีรายละเอียดที่ถูกต้องครบถ้วนสามารถใช้เป็นแหล่งอ้างอิงได้ จากการศึกษาพบว่าจิตรกรรมนั้นใช้เทคนิคการเขียนภาพสัตว์บนพื้นหลังภาพธรรมชาติอย่างต่อเนื่องกลมกลืน ภาพสัตว์ที่มีสีใกล้เคียงกับภาพพื้นหลัง ช่างเขียนมีวิธีการตัดเส้นขอบตัวสัตว์และอวัยวะต่าง ๆ ของสัตว์เพื่อให้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภาพสัตว์ที่มีสีผิวกายสีด้าจะตัดเส้นด้วยสีขาว ภาพสัตว์ที่มีผิวกายสีขาวจะตัดเส้นด้วยสีน้ำตาล ทำให้สามารถแยกสัตว์แต่ละตัวออกจากกัน ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น พื้นหลังภาพธรรมชาติใช้เทคนิคระทุ้งพุกันเขียนภาพแบบที่พบมากในศิลปะจีน ตลอดจนพบภาพกาคเป็นภาพข้าวของเครื่องใช้และสัญลักษณ์มงคลแบบจีน อันเป็นพระราชนิยมอย่างยิ่งในรัชกาลที่ ๓ ภาพพื้นหลังมีการใช้สีมีดคล้าผสมผสานกันกับสีแดงสดอย่างลงตัว แสดงให้เห็นถึงการใช้นิเทศน์ร่วมกันของภาพจิตรกรรมในสมัยรัตน โกสินทร์ตอนต้นและสมัยต่อมา ความสมจริงในอาภักิริยาของสัตว์ต่าง ๆ มีการใช้เทคนิคแสงและเงาทั้งในภาพพื้นหลังและในภาพสัตว์ทำสันนิษฐาน ได้น่าจะมีการเขียนแต่งเติมเพิ่มในสมัยต่อมา นอกจากนี้จิตรกรรมภาพตำราสัตว์ยังช่วยกำหนดอายุตำราสัตว์ต่าง ๆ ได้ อาทิ ตำราม้าของเก่า และ ตำราลักษณะคูแมว ของวัดอนงคาราม นั้น มีอายุเก่ากว่าปีที่สร้างหอไตร (ก่อน พ.ศ. ๒๓๗๕) ตำราม้าคำโคลง เป็นตำราที่สร้างขึ้นหลังจากที่สร้างหอไตร (หลัง พ.ศ. ๒๓๗๕) ตำรานารายณ์ประทมสินธุ์ ว่าด้วยลักษณะช้างเป็นตำราช้างที่มีเนื้อหาละเอียดครบถ้วน แต่ ตำราช้างคำโคลง พระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ที่ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นคราวเดียวกันใน พ.ศ. ๒๓๕๘ สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นต้นแบบในการเขียนภาพตำราช้างในหอไตรสมเด็จฯ กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

รายการอ้างอิง

Basil Greenhill. Archaeology of the boat: a new introductory study. Middletown, Conn.: Wesleyan University Press, 1976.

Martin R Clutterbuck. Siamese Cats. Bangkok: White Lotus Press, 2004.

กรมศิลปากร.ฐานข้อมูลพระเมรุมาศ และเครื่องประกอบพระเมรุมาศ. เข้าถึงเมื่อ ๑๖ มีนาคม ๒๕๖๓, เข้าถึงได้จาก <https://phramerumas.finearts.go.th/item.php?itemID=68>.

กัลย์สูดา, ทองอร่าม. “จิตรกรรมตามตำราการดูช้าง หอไตรคณะเหนือ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร และพระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร.” ศิลปศาสตร์บัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖.

กัจจ, สุนทรพงษ์ศรี. ประวัติศาสตร์ศิลปะจีน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

จตุพร, บุญประเสริฐ. “การวิเคราะห์ตำราวิว.” อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖.

ตำราช้าง, ฉบับรัชกาลที่ ๑. กรุงเทพฯ: รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๓), ๒๕๔๕.

ตำราคู่ลักษณะแมว. ของ. วัดอนงคาราม.พระนคร: รุ่งเรืองธรรม, ๒๕๐๓.

ตำราม้าของเก่า. พระนคร: โรงพิมพ์ไทย, ๒๔๕๘.

ตำราม้าของเก่าและตำราม้าคำโคลง. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๘.

ทัศนีย์, พิกุล, วิสันธนี, โพธิสุนทร, และวรางคณา, เขียมแก้ว. ตำหนักवासูกกรี. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๓๓.

น., ณ, ปากน้ำ, (นามแฝง). ศิลปะวิเศษสยามประเทศ: สูดยอดศิลปะไทยในสายตาศิลปินแห่งชาติ.

กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๓๖.

น. ณ., ปากน้ำ, (นามแฝง). ศิลปะจีนและคนจีนในไทย. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๓๐.

นิยะดา, เหล่าสุนทร. หอไตรกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรส : แหล่งเรียนรู้พระพุทธศาสนาและ

ภูมิปัญญาไทยในวัดโพธิ์. กรุงเทพฯ: วัดพระเชตุพน, ๒๕๔๘.

บุบผา, เจริญทรัพย์. “หอไตร.” ศิลปศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัย

ศิลปากร, ๒๕๑๓.

ปรมาธิบดีชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ, โคลงฉันเรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน.

กรุงเทพฯ: สหธรรมิก, ๒๕๔๗.

พรพรรณ, จันทโรนานนท์. สก ลก ชิว ไชค ลาก อายุยืน. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม, ๒๕๔๘.

พระบวรราชนิพนธ์, เล่ม ๑. กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๕.

พิมพ์พรรณ, ไพบุลย์หวังเจริญ. “ตำราโค : ศาสตร์แผนโบราณของไทย,” ศิลปากร ปีที่ ๔๑, ฉบับที่ ๓

(๒๕๔๑): ๗๓ - ๗๕.

พีระพัฒน์, ตำราญ. “สถาปัตยกรรม ตำหนักวาสูกกรี.” ใน ตำหนักวาสูกกรี วัดโพธิ์, ๗๖ - ๑๕๕. พระราช

เวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕.

มาลินี, คัมภีร์ญาณนนท์, “ตามรอยมรดกวัฒนธรรมจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น: มุมมองจาก

จิตรกรรมฝาผนัง.” ใน ความหลากหลายทางสังคมวัฒนธรรมในมนุษยศาสตร์, เลขหน้าของ

บทความ. วัชระ สันธูประภา และเกษม เพ็ญภินันท์, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: วิทยา,

๒๕๕๒.

มาลินี, คัมภีร์ญาณนนท์. รายงานวิจัยเรื่องตามรอยมรดกวัฒนธรรมจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น: มุมมองจากจิตรกรรมฝาผนัง. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐.

วรสิกา, อังกูร, และคนอื่นๆ. วัดพระเชตุพน : ต้นแบบการจัดวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๗.

วิกิพีเดีย, สารานุกรมเสรี. ประตูประจันท์. เข้าถึงเมื่อ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๕๕, เข้าถึงได้จาก <https://th.wikipedia.org/wiki/ประตูประจันท์>.

วิลรัตน์, ย้งรอด. “ภาพ “เครื่องตั้ง” จิตรกรรมพุทธบูชาในรัชกาลที่ ๓,” เมืองโบราณ ปีที่ ๒๒, ฉบับที่ ๓ (ก.ค. - ก.ย. ๒๕๓๕): ๘๗.

ศานติ, ภัคดีคำ, บรรณาธิการ. จดหมายเหตุวัดพระเชตุพนสมัยรัชกาลที่ ๑ – ๔. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๒.

ศานติ., ภัคดีคำ., “จิตรกรรมและตู้พระธรรมในหอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส.” คำนำทิวาสกุรี วัดโพธิ์. ๑๕๖ – ๓๔๗. พระราชเวที (สุรพล ชิตญาโณ), บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๕.

สน, สีมাত্রัง. จิตรกรรมฝาผนังสกุลช่างรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๒.

สมใจ, โพธิ์เขียว. “การศึกษาวิเคราะห์โคลงฉันท์เรื่องปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส.” ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาวรรณคดี สาขาวรรณคดีไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๐.

สันติ, เล็กสุขุม. ความสัมพันธ์จีน – ไทย โยงใยในลวดลายประดับ. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๕๐.

สันติ., เล็กสุขุม., จิตรกรรมไทยสมัยรัชกาลที่ ๓ : ความคิดเปลี่ยนการแสดงออกก็เปลี่ยนตาม. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๔๘.

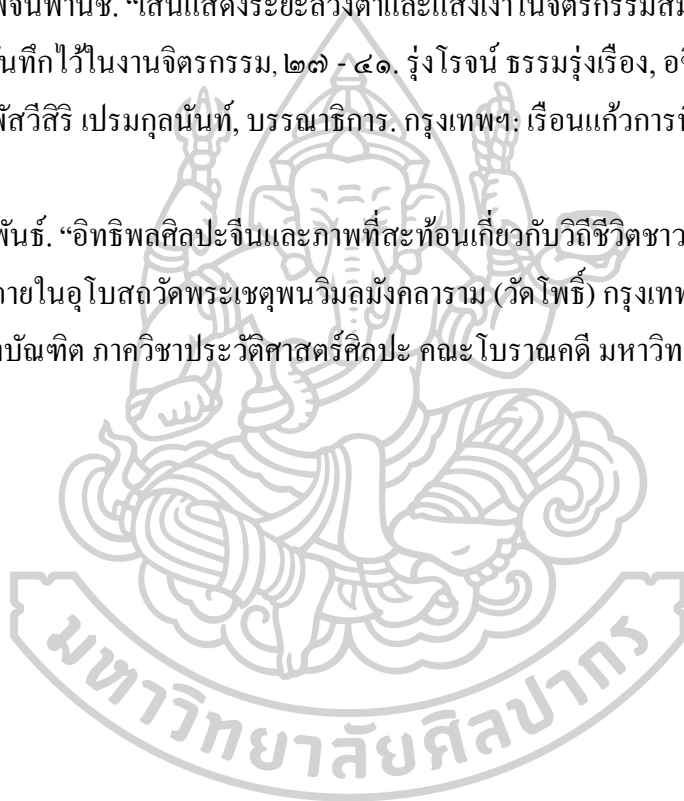
สุเชษฐ์, สมิตินันท์. จิตรกรรม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๐.

เสาวณิต, วิงวอน. วิเคราะห์พระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส.
กรุงเทพฯ: สหธรรมิก, ๒๕๔๗.

เหมพันธ์, เหมวรรณันท์. แมว. กรุงเทพฯ: ฐานเกษตรกรรม, ม.ป.ป.

อชิรัชญ์, ไชยพจน์พานิช. “เส้นแสดงระยะลงตาและแสงเงาในจิตรกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น.”
ใน บันทึกไว้ในงานจิตรกรรม, ๒๗ - ๔๑. รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, อชิรัชญ์ ไชยพจน์พานิช
และพัศวีสิริ เปรมกุลนันท์, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๖๐.

อารุจ, ปรีดิยาพันธ์. “อิทธิพลศิลปะจีนและภาพที่สะท้อนเกี่ยวกับวิถีชีวิตชาวจีนในงานจิตรกรรมฝา
ผนังภายในอุโบสถวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) กรุงเทพมหานคร.” ศิลป- ศาสต
รมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๗.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล

นายกิตติรัช ไวโรจน์

วุฒิการศึกษา

พ.ศ. ๒๕๕๑ สำเร็จการศึกษาศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตบางเขน กรุงเทพมหานคร

พ.ศ. ๒๕๕๘ ศึกษาต่อระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชา
ประวัติศาสตร์ศิลปะ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตวังท่าพระ
กรุงเทพมหานคร

ที่อยู่ปัจจุบัน

๔๐/๑๗ หมู่ ๑ ซอยคลองหลวง ๘ ถนนพหลโยธิน ตำบลคลองหนึ่ง อำเภอ
คลองหลวง จังหวัดปทุมธานี ๑๒๑๒๐

